

Серія «12-річна школа»
Заснована 2006 року

Усі уроки
і ЗАРУБІЖНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
7 клас
О. В. Чорна

Харків
«Видавнича група “Основа”»
2008

УДК 37.016
ББК 74.26
Ч75

Чорна О. В.

Ч75 Усі уроки зарубіжної літератури. 7 клас — Х.: Вид. група «Основа», 2008. — 223, [1] с. : іл., табл. — (Серія «12-річна школа»).

ISBN 978–966–333–576–6.

Пропонований методичний посібник із зарубіжної літератури містить розробки всіх уроків, передбачених програмою для сьомого класу. Серед них — уроки розвитку мовлення, позакласного читання та тематичного контролю знань.

У посібнику зроблено глибокий текстологічний аналіз художніх творів, що стане у пригоді вчителів під час підготовки учнів до сприйняття літератури більш високого рівня складності.

Для вчителів зарубіжної літератури.

УДК 37.016
ББК 74.26

Навчальне видання

Серія «12-річна школа»

ЧОРНА Ольга Володимирівна

УСІ УРОКИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

7 клас

Навчально-методичний посібник

Головний редактор *Н. Д. Ільїна*

Редактор *В. С. Голяковська*

Коректор *О. М. Журенко*

Технічний редактор *О. В. Лебедєва*

Комп'ютерне верстання *Є. С. Островський*

Підп. до друку 02.06.2008. Формат 60×90/16. Папір газет.
Гарнітура Ньютон. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 14,0. Замовлення № 8—06/10—05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»».

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007.

Україна, 61001 Харків, вул. Плеханівська, 66.

Тел. (057) 731-96-32. E-mail: zl@osnova.com.ua

Віддруковано з готових плівок ПП «Триада+»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1870 від 16.07.2007.

Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15.

ISBN 978–966–333–576–6

© О. В. Чорна, 2008

© ТОВ «Видавнича група «Основа»», 2008

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Цей посібник містить календарне планування уроків із зарубіжної літератури для сьомого класу дванадцятирічної школи з українською мовою навчання.

Твори російських авторів подано мовою оригіналу. Низка завдань мають на меті краще опанування учнями російської мови: складання планів до текстів та планів до творів, написання рецензій, творів-мініатюр, письмових відповідей на запитання. На окремих уроках учні працюють над застарілою лексикою та запозиченими словами як засобами відтворення певної епохи.

Одне із завдань курсу літератури — це формування світогляду учнів з допомогою активної виховної ролі літератури, тому пропонується низка завдань, що стимулює школярів до висловлення власної думки, обстоювання власної точки зору.

Значне місце у розумінні ідейно-художнього змісту твору, системи образів посідає робота над удосконаленням навичок текстологічного аналізу твору, знайомство з літературознавчими термінами, робота зі спеціальними словниками. Завдання мають на меті вдосконалення навичок текстологічного аналізу, тому реалізуються через індивідуальні, колективні та групові форми роботи.

У вивченні кожної теми обов'язково присутні творчі завдання: усні та письмові твори, робота над продовженням повісті, інтерв'ю, репортаж, складання кіносценарію за фрагментами повісті. Використано й такі інтерактивні методи, як рольова гра, початок дискусії та інші. Обговорення деяких тем є «відкритим». До розмови заохочуються — через домашнє завдання — й члени старшої генерації. Діти цікавляться їхніми спогадами, думками, життєвим досвідом.

Враховуючи вік учнів, на деяких уроках пропонуються елементи гри, вибір правильного чи неправильного твердження, речення з продовженням, кросворди, звертання до символів, пов'язаних з темою та образами творів, елементи змагання між групами.

З метою поширення кола читацьких інтересів учнів майже всі резервні години відведено на уроки позакласного читання. Учням пропонується кілька перекладів одного й того ж поетичного твору, зроблених різними авторами, з метою їхнього порівняння. Звертається увага й на встановлення асоціативних зв'язків між художніми творами різних жанрів: майже на кожному уроці пропонується використовувати ілюстрації до тексту.

КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 7 КЛАС

(70 годин, 2 години на тиждень)
(8 годин — тематична атестація; резервний час — 8 годин)

№	Тема	Кількість годин	Дата	Повторення
I семестр				
<i>Вступ</i>				
1	Роль художньої літератури у формуванні життєвих цінностей людини (I частина)	1		Жанри мистецтва
2	Роль художньої літератури у формуванні життєвих цінностей людини (II частина)	1		Жанри мистецтва
<i>Героїчні пісні та балади у світовій літературі</i>				
3	Давньоруські билини про Іллю Муромця (за вибором вчителя). Легендарна історія Київської Русі як основа билин	1		Постійні епітети
4	Давньоруські билини про Іллю Муромця. Втілення в них уявлень про патріотизм, героїзм, ідеальних героїв	1		
5	Фольклорні балади про Робін Гуда (за вибором учителя). Легенди про шляхетного розбійника Робін Гуда — втілення мрії англійського народу про захисника від несправедливості. Історичне тло балад. Багатогранність образу Робін Гуда, його друзі та вороги	1		Антитеза
6	Сербська народна балада «Смерть матері Юговичів», її стриманий напружений драматизм. Ознаки фольклорної балади	1		Символіка чисел. Повтори
7	Літературна балада. Франсуа Війон (між 1431—1432 — після 1463) «Балада прикмет». Особливості жанру літературної балади	1		

№	Тема	Кількість годин	Дата	Повторення
8	Йоганн Крістоф Фрідріх Шіллер (1759–1805). «Рукавичка». Утвердження самоцінності людського життя в баладі «Рукавичка»	1		Роль художньої деталі у творі
9	Йоганн Вольфганг Гете (1749–1832) «Вільшаний король». Переплетіння психологічного, фантастичного та реального в баладі Гете	1		
10	Олександр Пушкін (1799–1837) «Пісня про вішого Олега». Поетизація давньоруської старовини. Літописне джерело «Пісні»	1		Застаріла лексика як засіб відтворення історичного тла
11	Олександр Пушкін «Пісня про вішого Олега». Сенс зіставлення князя та волхва як відображення головної думки поета	1		
12	Роберт Льюїс Стівенсон (1850–1894) «Вересовий мед». «Вересовий мед» Стівенсона як героїчна балада. Уславлення в ній подвигу в непримиренній боротьбі з іноземними загарбниками. Фольклорні елементи у творі	1		
13	Адам Міцкевич (1798–1855) «Альпухара» (із поеми «Конрад Валленрод»). Мужність і нескореність перед ворогом як провідна думка балади. Контрольна робота (початковий, середній та достатній рівні)	1		
14	Тематичне оцінювання. Контрольна робота високого рівня	1		
<i>Героїчне минуле в літературі</i>				
15	Вальтер Скотт (1771–1832) «Айвенго». Вальтер Скотт як засновник жанру історичного роману. Зображення в романі боротьби англосаксів з норманами в XII ст. та міжусобиць норманів	1		
16	Широка панорама життя середньовічної Англії. Лицарський турнір, його роль у подальшому розвитку подій	1		Роль описів у романі
17	Історичний колорит і романтика подій у творі	1		

№	Тема	Кількість годин	Дата	Повторення
18	Історичний колорит і романтика подій у творі. Вплив реальних історичних подій, соціального статусу і національності на долю людини	1		
19	Історичний колорит і романтика подій у творі. Вплив реальних історичних подій, соціального статусу і національності на долю людини. Контрольна робота (початковий, середній та достатній рівні)	1		
20	Історія й доля людини: Айвенго, його відданість, чесність, благородство	1		Складання плану до образу героя
21	Ідея віротерпимості. Ровена та Ребека — дві різні долі	1		
22	РМ. Робота над твором «Мій улюблений герой роману»	1		
23	Тематичне оцінювання. Контрольна робота (високий рівень)	1		
<i>Україна та її історія в літературі</i>				
24	Микола Гоголь (1809—1852) «Тарас Бульба». Гоголь і Україна. Зображення в повісті любові до України, героїзму, мужності й козацької звитяги в боротьбі за рідну землю	1		План до тексту
25	Картина українського степу. Їхній зв'язок з головною думкою та подіями в повісті. Розділ II	1		Пейзаж
26	Запорозька Січ, її закони та звичаї. Розділи III—VI	1		
27	Бойове товариство, героїзм і подвиги запорожців у бою під Дубно. Розділи VII, VIII	1		Робота з художньою деталлю
28	Уславлення бойового товариства, засудження зради. Розділ IX	1		
29	Розділи X, XI. Героїчна смерть Остапа. Мужність Тараса. Суворі романтика подвигу	1		

№	Тема	Кількість годин	Дата	Повторення
30	РМ. Вибірковий переказ «Подвиг Остапа»	1		Складний план теми
31, 32	РМ. Протиставлення життєвого вибору в долі синів Тараса: цілісність натури Остапа та конфлікт почуття й обов'язку в Андрія	2		Складний план теми
II семестр				
33	Утілення в образі Тараса Бульби краших рис запорозького козацтва. Героїчна смерть Тараса. Розділ XII	1		
34	РМ. Робота над твором	1		
35	Р. М. Рільке. «Пісня про Правду». Уславлення боротьби за незалежність у творі. Україна та її історія очима австрійця Рільке	1		
36	Р. М. Рільке. «Пісня про Правду». Роль народної пісні в оповіданні	1		
37	Урок позакласного читання. О. С. Пушкін «Дубровський». Розділи I–VI	1		План до тексту
38	Урок позакласного читання. О. С. Пушкін «Дубровський». Розділи VII–XII	1		
39	РМ. Робота над кіносценарієм за одним з епізодів повісті	1		
40	Урок позакласного читання. О. С. Пушкін «Дубровський». Розділи XIII–XIX	1		
41	Тематичне оцінювання. Контрольна робота (перевірка знань, творче завдання)	1		
Пригоди та фантастика				
42	Джонатан Свіфт «Мандри Гуллівера» (1 частина «Гуллівер у ліліпутів»). Ознайомлення зі змістом твору	1		
43	Джонатан Свіфт «Мандри Гуллівера». Державний устрій, закони та звичаї Ліліпутії. Війна між Ліліпутією та Блефуску, її причини й наслідки	1		
44	Джонатан Свіфт «Мандри Гуллівера». Сатиричне зображення в повісті англійської дійсності XVIII ст. Ліліпутія — Англія крізь зменшувальне скло сатири	1		

№	Тема	Кількість годин	Дата	Повторення
45	Артур Конан Дойл. «Собака Баскервілів». Захоплююча інтрига — основа детективного твору	1		
46	Шерлок Холмс і доктор Ватсон — класичний детективний дует	1		
47	Урок позакласного читання. Всесвітня популярність творів про Шерлока Холмса	1		
48	Контрольна робота (початковий, середній, достатній рівні)	1		
49	Тематичне оцінювання. Контрольна робота (творчий рівень)	1		
<i>Краса чистих людських взаємин</i>				
50	О. Генрі «Останній листок». Взаєморозуміння та прагнення зробити добро іншому як засіб подолання негараздів	1		
51	О. Генрі «Останній листок». Втілення в образі Бермана найкращих людських рис: готовності до непоказної самопожертви та любові до ближнього. Гуманізм твору. Поняття про новелу як літературний жанр	1		
52	Позакласне читання. Новели О. Генрі	1		
53	Джеймс Олдрідж «Останній дюйм». Своєрідне розв'язання проблеми батьків і дітей. Формування характеру Деві у надзвичайних обставинах	1		
54	Джеймс Олдрідж «Останній дюйм». Необхідність боротьби до «останнього дюйму», а також подолання «останнього дюйму», що розділяє людей, — провідна думка оповідання	1		
55	Тематичне оцінювання. Контрольна робота (твір проблемного характеру)	1		
56	РМ. Дискусія за матеріалами домашнього опитування «Роль літератури у вихованні людських взаємин»	1		

№	Тема	Кількість годин	Дата	Повторення
<i>Література проти війни</i>				
57	Олександр Твардовський «Я був убитий під Ржевом...», «На карб не ставте відтепер мені...» Поетизація подвигу у Великій Вітчизняній війні простими солдатами, що полягли «на безымянных высотах», але врятували вад фашизму Батьківщину і людство. Проблема історичної пам'яті та моральної відповідальності перед тими, хто загинув у війні	1		
58	Генріх Белль «Подорожній, коли прийдеш у Спа...» Засудження жаків війни у творі німця Белля. Герой «Подоржнього...» як жертва війни	1		
59	Генріх Белль «Подорожній, коли прийдеш у Спа...» Високий антивоєнний гуманістичний пафос твору	1		
60	Михайло Шолохов «Доля людини». Трагічна доля однієї людини як втілення трагедії всього народу під час Другої світової війни	1		Роль вступу. Портрет
61	Уміння Андрія Соколова залишатися справжньою людиною і патріотом у складних і драматичних життєвих випробуваннях	1		
62	Уміння Андрія Соколова залишатися справжньою людиною й патріотом у складних і драматичних життєвих випробуваннях	1		
63	РМ. Робота над твором за оповіданням «Доля людини»	1		
64	Урок позакласного читання. Василь Биков «Обеліск»	1		
65	Урок позакласного читання. Юрій Яковлев. «Дівчинка з Василівського острова»	1		
66	Тематичне оцінювання. Контрольна робота	1		
<i>Мистецтво бути людиною</i>				
67	Редьярд Кіплінг (1865–1936) «Якщо...» Уславлення сильної особистості, здатної за будь-яких умов та обставин залишатися Людиною, протистояти нищим смакам і думкам юрби, зберігати гідність у стосунках із можновладцями, робити добрі справи, не хизуючись цим	1		

№	Тема	Кількість годин	Дата	Повторення
68	Редьярд Кіплінг (1865–1936) «Якщо...» Уславлення сильної особистості, здатної у будь-яких випробуваннях зберегти своє «я», зберегти вічні цінності, не втратити бажання робити добро	1		
69	Підсумок. Узагальнення та систематизація вивченого протягом року матеріалу. Захист власного проекту: «Тема курсу літератури, яка здається мені найважливішою» або «Тема, яку я пропоную ввести до курсу літератури»	1		
70	Підсумок. Узагальнення та систематизація вивченого протягом року матеріалу. Захист власного проекту: «Тема курсу літератури, яка здається мені найважливішою» або «Тема, яку я пропоную ввести до курсу літератури»	1		

I семестр

ВСТУП

УРОК 1

- Тема.** Вступ. Роль художньої літератури у формуванні життєвих цінностей людини
- Мета:** визначити завдання навчального курсу «Зарубіжна література» в 7 класі, мету вивчення, намітити шляхи роботи; стимулювати учнів висловлювати свої судження про роль літератури в житті людини (пізнавальне знання, емоційний вплив, становлення та розвиток особистості), вдосконалювати навички складання плану; наводити приклади з конкретних творів, обґрунтовувати й обстоювати власну думку; виховувати культуру мовлення учнів, культуру відповіді або виступу, логічність, послідовність, обґрунтованість, емоційність.

ХІД УРОКУ

I. Слово учителя

— Визначаючи завдання перед початком вивчення курсу зарубіжної літератури, я хочу звернутися до вас словами чудового письменника-романтика Олександра Гріна. Він був мрійником і мандрівником і створив у своїй уяві чудову країну, де живуть відважні люди з гарячими серцями, що вміють робити дива власними руками і щиро дарувати їх світу. У його країні шумить море, і кожна людина в ній обирає свій шлях пригод і випробувань, знаходячи своє щастя. В ній навіть у звичайному, буденному є щось чарівне, і воно кличе у непізнане...

Як ви вважаєте, про що будуть ці слова? Яке ключове слово обов'язково прозвучить у цій цитаті?...

«Я люблю **книги**, люблю тримати їх у руках, продивляючись заголовки, що звучать, як голос за таємничим входом...»

Це слова закоханої в книги людини, яка розуміє свій нерозривний зв'язок з літературою.

Ми сьогодні теж стоїмо перед «таємничим входом», передчуваючи нові зустрічі, а може, й зміни у власній долі, на початку подорожі через відстані й часи.

У нас попереду знайомство із стародавнім героїчним епосом, дослідження історичного роману про середньовічну Англію і зустріч зі славетним вільним стрільком Робін Гудом.

Ми потрапимо у Запорозьку Січ, щоб навчитися у героїв Гоголя не тільки хоробрості й мужності, але й вміння цінувати товаришів і любити Батьківщину. Завдяки неперевершеній уяві Джонатана Свіфта ми помандруємо разом із Гуллівером у казкову Ліліпутію — своєрідний прообраз сучасної письменникові Англії. Ми розплутуватимемо разом із Шерлоком Холмсом і доктором Ватсоном таємничу історію родини Баскервілів. Разом із письменниками різних країн ми ще раз перегорнемо скорботні сторінки історії Другої світової, згадаємо тих, хто ціною власного життя захистив наше теперішнє й майбутнє. Скарбниця світової літератури розкриє перед нами неосяжний світ людських взаємин, допоможе збагнути вічні людські цінності, навчить кожного з вас бути Людиною.

А зараз спробуємо визначити, чим ми будемо займатися цього навчального року на уроках літератури.

II. Актуалізація знань і навичок учнів

1. Евристична бесіда

— Спробуємо продовжити на дошці два рядки схожих понять, що починаються зі слова «література».

— Яку ж саме літературу ми вивчатимемо на уроках? *(Звичайно, ми повинні опанувати навчальний предмет, курс якого складається з певних розділів, включає певні терміни й поняття. Крім того, ми маємо познайомитися з одним із найпопулярніших видів мистецтва — літературою, навчитися працювати зі словом, відрізнити художній світ твору від реального життя, ознайомитися з ознаками й законами художнього часопростору.)*

- Чим відрізняються види мистецтва один від одного? *(Різні засоби втілення ідей, різний рівень фактичної достовірності у передачі фактів, відображенні подій, різна роль уяви читача чи глядача.)*

- Чи можемо ми згрупувати деякі види мистецтва за певними ознаками? (*Живопис — скульптура, музика — танок, література — театр, кіно — ...*)
- А що, на ваш погляд, є спільною ознакою для всіх видів мистецтва? З яким предметом можна порівняти мистецтво, щоб проілюструвати його роль у нашому житті? (*Мистецтво — це відображення життя з допомогою художніх образів. Дзеркало.*)
- Ми знаємо, що життя — теперішнє, минуле і навіть майбутнє — можна відобразити не тільки у мистецтві. Наукова література, фотографія, хроніка, схеми зроблять це точніше. Чому ж ми вдаємося до мистецтва в цілому і до літератури зокрема? (*Художня література впливає не тільки на розум, але й на почуття, внутрішній стан людини.*)

III. Складання плану відповіді за темою «Роль літератури у формуванні життєвих цінностей людини»

1. Мистецтво як відображення життя з допомогою художніх образів.
2. Місце літератури серед інших видів мистецтва.
3. Література як скарбниця духовних і естетичних надбань людства:
  - а) пізнавальне значення літератури;
  - б) надання естетичної насолоди; виховання доброго смаку;
  - в) виховне значення літератури, «вічні цінності» у формуванні особистості людини.
4. Чи погоджуюсь я з тим, що література впливає на формування особистості?

IV. Розповідь учнів за планом з обґрунтуванням власної думки, наведенням прикладів з прочитаних та вивчених у попередніх класах творів

V. Введення учителем елементів дискусії з допомогою «хитрих запитань» (методом «Вільного мікрофона»)

1. Чому деякі відомості з літератури про навколишній світ, про виживання людини у безлюдній місцевості ми іноді запам'ятовуємо краще, ніж подібну інформацію з будь-яких довідників та підручників?
2. Чому деякі художні описи, навіть не зовсім точні, запам'ятовуються краще, ніж найточніші документальні описи місця й часу подій?
3. Чому деякі художні твори, які спочатку нам подобалися, потім ніби йдуть з нашого життя, ми їх ніби «переростаємо», а до інших ми повертаємося знову і знову?
4. Чому одні художні твори є «вічними» й знаходять своїх прихильників завжди, а інші «живуть» лише певний час, а потім «випадають з активного спілкування»?

5. Чи можна оцінювати художній твір, спираючись тільки на власний смак?

VI. Висновок уроку

Учитель. Ми з вами говорили про літературу як засіб художнього відображення життя, віддзеркалення в ній поглядів автора та ідей часу. Чи можна порівняти її із дзеркалом, яке ми з вами згадали на початку розмови? Чи тільки відображувальну функцію виконує література? (*Література ще й фокусує увагу на суті відображуваного, тобто виконує аналітичну функцію. Література впливає на читача зокрема і на суспільство в цілому.*)

Література певного напрямку може неправильно відображувати дійсність, а іноді й навмисно перекручувати ідеї з метою впливу на читачів.

Тож пам'ятаймо, що

словом можна убити,
словом можна спасти,
словом можна полки за собою повести.

VII. Домашнє завдання

Відповідь за планом (1, 2, 3 а, б), використовуючи приклади (для учнів, що потребують контролю, пропонується письмовий варіант).

Для найсильніших — підібрати приклади для пункту плану 3 в.

УРОК 2

Тема. Роль художньої літератури у формуванні життєвих цінностей людини

Мета: показати значення літератури у формуванні життєвих цінностей людини, особливо її виховну роль у формуванні особистості людини, духовних та естетичних багатств людства; розвивати вміння учнів висловлювати свої судження, обґрунтовувати думки, наводячи приклади з конкретних творів; виховувати культуру мовлення, культуру відповіді: логічність, обґрунтованість, послідовність; удосконалювати навички співпраці, вміння працювати у групах.

*Искусство будит героический
дух народа, его сердце и ум.*

М. Горький

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань та навичок учнів**Робота у парах за картками (термін обговорення — 5 хв.)***Картка 1*

Прочитати уривок, визначити, наскільки відображені у книзі події є реальними. Обґрунтуйте свою думку.

«У четвер — екзамен із захисту від темних мистецтв. Гаррі вперше був упевнений, що склав добре. Він не мав жодних проблем з письмовими питаннями, а на практичному іспиті з величезною насолодою виконав усі протипристрітні й захисні закляття просто перед носом у Амбридж, яка холодно за ним спостерігала.

— Браво! — вигукнув професор Тофті, коли Гаррі бездоганно виконав закляття, щоб вигнати ховчика.— Просто чудово! Мабуть, це вже все, Поттере... хіба що... — Він трохи нахилився вперед.— Я чув від свого друга Тіберіуса Огдена, що ти вмієш викликати патронеса. Хочеш отримати додаткові бали?..

Гаррі підняв чарівну паличку, глянув на Амбридж та уявив, що її виганяють з роботи.

— Експекто патронум!

З кінчика чарівної палички вистрибнув сріблястий олень і пустився заолою навскач. Усі екзаменатори не зводили з нього очей, а коли патронус розвіявся срібною імлою, професор Тофті радісно заплескав у свої жилаві, зморшкуваті долоні» (*Дж. К. Ролінг «Орден Фенікса»*)

Картка 2

Порівняти інформацію про одне й те саме явище (звернувши увагу на способи відображення) за різними джерелами.

А. На Волзі баржі проти течії піднімали бурлаки. Вони впрягалися у лямки і тягли їх, ступаючи берегом. Це була дуже важка праця. (*З матеріалів краєзнавчої екскурсії*)

Б. ...Вдруг я стоны услышал,
И взор мой на берег упал.
Почти пригнувшись головой
К ногам, обвитым бечевой,
Обутым в лапти, вдоль реки
Ползли гурьбою бурлаки,
И был невыносимо дик
И страшно ясен в тишине
Их мерный похоронный крик —
И сердце дрогнуло во мне.
<...>

— Когда-то в Нижний попадем? —
 Один сказал. — Когда б попасть
 Хоть на Илью... — Авось придем, —
 Другой, с болезненным лицом,
 Ему ответил. — Эх, напасть!
 Когда бы зажило плечо,
 Тянул бы ляжку, как медведь,
 А кабы к утру умереть —
 Так лучше было бы еще...
 Он замолчал и навзничь лег.
 Я этих слов понять не мог,
 Но тот, который их сказал,
 Угрюмый, тихий и больной,
 С тех пор меня не покидал!
 Он и теперь передо мной:
 Лохмотья жалкой нищеты,
 Изнеможенные черты
 И выражающий укор
 Спокойно-безнадежный взор...

(М. Некрасов «На Волзі»)

В. Репродукція з картини І. Репіна «Бурлаки на Волзі»

Картка 3

Яку роль літератури ілюструє цей фрагмент:

«Старший із них був чоловіком похмурим і лютий на вигляд. Одяг його складався лише зі шкіряної куртки, пошитої із вичиненої шкіри якоїсь звірини, хутром наверх... Це первісне убрання вкривало свого господаря від шиї до колін і замінювало йому всі частини звичайного одягу... Нам залишається тільки відзначити дуже цікаву деталь його зовнішності, яка настільки варта уваги, що її не можна оминати: це було мідне кільце на кшталт собачого ретязя, щільно запаяного на шиї. Воно було достатньо широким, щоб не заважати диханню, та водночас таким вузьким, що зняти його можна було, лише розпилявши навіпіл. На цьому своєрідному комірі було вирізьблене саксонськими буквами: “Гурт, син Беовульфа, природжений раб Щедрика Ротервудського”»? (В. Скотт «Айвенго»)

Картка 4

Про яку роль літератури йдеться в цьому тексті:

Из рая детского житья
 Вы мне привет прощальный шлете,
 Неизменившие друзья
 В потертом, красном переплете.
 Чуть легкий выучен урок,
 Бегу тотчас же к вам, бывало.

— Уж поздно! — Мама, десять строк!..
Но, к счастью, мама забывала.

Дрожат на люстрах огоньки...
Как хорошо за книгой дома!
Под Грина, Шумана, Кюи
Я узнавала судьбы Тома.

Темнеет... В воздухе свежо...
Том в счастье с Бэки полон веры.
Вот с факелом индеец Джо
Блуждает в сумраке пещеры...

Кладбище... Вещий крик совы...
(Мне страшно!) Вот летит чрез кочки
Приемыш чопорной вдовы,
Как Диоген, живущий в бочке.

Светлее солнца тронный зал,
Над стройным мальчиком — корона...
Вдруг — нищий! Боже! Он сказал:
«Позвольте, я наследник трона!»

Ушел во тьму, кто в ней возник,
Британии печальны судьбы...
— О, почему среди красных книг
Опять за лампой не уснуть бы?

О, золотые времена,
Где взор смелей и сердце чище!
О, золотые имена:
Гек Финн, Том Сойер, Принц и Нищий!»?
(*М. Цветаева «Книги в красном переплете»*)

Рекомендації для вчителя

Якщо кожна пара взяла собі 5 хвилин на підготовку, можна перевірити у інших розповідь за планом (3 а, б) із власними прикладами або письмовий варіант відповіді учнів, що працювали на репродуктивному рівні. Якщо в класі є сильна пара, що може відповісти без підготовки, можна надати їй слово з самого початку.

II. Формування нових знань і навичок

1. Евристична бесіда з елементами роботи з текстом

1) Що ілюструє це висловлювання М. Горького про поеми Пушкіна?

«Я прочитав їх все сразу, охваченный тем жадным чувством, которое испытываешь, попадая в невиданно красивое место,— всегда

стремишься обежать его сразу. Так бывает после того, когда долго ходишь по моховым кочкам болотистого леса и неожиданно развернется перед тобой сухая поляна, вся в цветах и солнце. Минутку смотришь на нее очарованный, а потом счастливо обежишь ее всю, и каждое прикосновение ноги к мягким травам плодородной земли тихо радуется...

Полнозвучные строки стихов запоминались удивительно легко, украшая празднично все, о чем говорили они; это делало меня счастливым, жизнь мою — легкой и приятной, стихи звучали, как благовест новой жизни. Какое это счастье — быть грамотным!»

- 2) Чи можемо ми вважати, що тут йдеться тільки про розважальну роль літератури як мистецтва слова, тільки про естетичну насолоду, яку можна отримати після прочитання книги? (*Ні, література, попри все перераховане, виховує добрий естетичний смак, дарує людині духовне очищення.*)
- 3) Чи можна розглядати літературні твори під одним кутом зору, підкреслюючи щось одне у їх впливі на читача?

III. Підготовка до домашнього завдання

(Для сильних учнів пропонується наведення літературних прикладів, де йдеться про виховне значення літератури у формуванні людини і всього людства.)

Рекомендації для вчителя

Можна використати прийоми «Вільний мікрофон» або «Точка зору» (якщо відповідь детальна, з багатьма прикладами).

Зверніть увагу учнів, що про значення кожного літературного твору можна висловитися комплексно.

Приклади для вчителя

- A. Стародавня Спарта, де понад усе цінували фізичну досконалість, попросила у Афіні вчителя. Афіняни, бажаючи покепкувати над сусідами, надіслали спартанцям вчителем кульгавого Тиртея. Такий вчитель, вважали афіняни, заважав би спартанським воїнам перемагати.

Але спартанці, на подив сусідів, усе одне продовжували перемагати, бо Тиртей був не тільки вчителем, але й поетом і його пісні надихали на нові подвиги і перемоги...

- B.

...И долго буду тем любезен я народу,
 Что чувства добрые я лирой пробуждал,
 Что в мой жестокий век восславил я свободу
 И милость к падшим призывал.

(О. С. Пушкін «Пам'ятник»)

- В.** Книги М. Островського «Як гартувалася сталь» (Краще за все взяти не суто героїчні епізоди, а ті, які стосуються виховання людини: як Павло кинув палити, як він захищав честь дівчини); Б. Польового «Повість про справжню людину».
- Г.** Гра, метою якою була допомога сім'ям військовослужбовців. Книга А. Гайдара «Тимур та його команда» — серйозна справа.

IV. Висновок

Учитель. Ні для кого не є секретом, що роль мистецтва у житті людини (і літератури зокрема) величезна. Адже художній витвір є не тільки втіленням людського розуму й досвіду, а й свідченням збереження людством вічних цінностей та ідеалів людства.

Ось тому мета і завдання курсу літератури полягає не тільки в тому, щоб пізнавати життя і знайомитися з новими героями і країнами, а виховувати себе естетично, формувати свою особистість.

V. Коментар для домашнього завдання

— Ми почнемо з вами мандрівку маршрутами країни Читалії. Наша дорога пролягла до героїчного минулого народів нашої планети. Ми дізнаємось про мужність і силу захисників рідної землі, про справжній патріотизм і вірність, про людську гідність та розум. Як ви вважаєте, до якого жанрового різновиду належали перші твори про героїчне минуле? Чи були вони великими за обсягом? Наскільки реалістично чи, навпаки, з додаванням фантастичних елементів були описані відтворювані в них події? На що більше зверталася увага — опис подій чи внутрішній стан головних героїв? Хто були виконавці тих творів?

Отже, вам слід відповісти на ці запитання, навести свої приклади і, якщо можна, принести ілюстрації.

ГЕРОЇЧНІ ПІСНІ Й БАЛАДИ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

УРОК 3

- Тема.** Древнерусские былины об Илье Муромце (по выбору учителя). История Киевской Руси как основа былин (на русском языке*)
- Цель:** онаячить учащихся с особенностями жанра и содержанием былин «Илья Муромец и Соловей»

* Изучая произведения, написанные на русском языке, мы имеем чудесную возможность читать и обсуждать его на языке оригинала.

Разбойник»; формировать навыки выразительного чтения былины; совершенствовать умение учащихся подтверждать свое мнение примерами из текста произведения; воспитывать культуру речи, совершенствовать культуру восприятия произведений разных видов искусства и умение устанавливать ассоциативные связи между ними.

Оборудование: 3–4 репродукции картин В. Васнецова («Богатыри», «После побоища Игоря Святославовича с половцами», «Гуслияры», «Бой Добрыни Никитича с семиглавым Змеем Горынычем», «Богатырский скак»).

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

Беседа по домашнему заданию

1. Какими были первые произведения о героическом прошлом — фольклорными или авторскими? Почему вы так считаете?

Худ. В. Васнецов. Гуслияры

2. Почему, в отличие от сказок, в этих произведениях много исторических реалий, конкретных имен?
3. Почему эти произведения, как правило, не очень большие по объему?
4. Как по-вашему, что тут больше интересует автора и слушателей (читателей) — непосредственно события или чувства, связанные с ними?
5. Что вы можете сказать об авторах и исполнителях этих произведений?
6. Какие фольклорные жанры вы можете назвать? (*Былина, дума, героическая песня, баллада*)

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Слово учителя

— Поскольку мы с вами говорим сегодня на уроке на русском языке, то вы, наверное, догадались, что наш путь сегодня пролегает через Киевскую Русь, героическое прошлое нашего народа. (*Обращение к репродукции «Гуслиары».*) Вот они — первые создатели и хранители славных страниц истории — гуслиары с полотна В. Васнецова. Белые домотканые свитки, простые лапти... На их торжественных, одухотворенных лицах будто отражается то, о чем решили поведать легендарные сказители.

Как, по-вашему, распределены роли в этом трио? Какими вам представляются характеры исполнителей?..

История не сохранила имен исполнителей и авторов народных сказаний о прошлом, но в более поздних литературных произведениях можно встретить упоминание о гуслиаре Бояне, повествующем о походе князя Игоря, а у Тараса Шевченко есть строки, посвященные кобзарю Перебенде.

2. Работа над развитием связной речи учащихся, умением воспринимать картину

Мини-экскурсия по картине В. Васнецова «Богатыри».

(Можете ли вы назвать имена богатырей на картине? Чем выделяется Илья Муромец среди своих товарищей? Против какого врага стоят богатыри «на заставе»?)

3. Определение жанра

Словарная работа

Учитель. Жанр произведений, в которых рассказывается о подвигах легендарных богатырей, называется былиной.

1. Обращение к словарю литературоведческих терминов

Былина — героическая песня повествовательного характера, возникшая как выражение исторического сознания русского народа в IX—XIII вв.

Былина отразила историческую действительность в образах, жизненная, реальная основа которых обогащена фантастическим вымыслом. Как виду устного народного творчества былине присущ особенный песенно-этический способ воспроизведения реальности.

2. Сравнение данного определения с определением жанра по учебнику

Былина — жанр русского фольклора, эпическая песнь героического содержания, повествующая о подвигах русских богатырей и отражающая жизнь средневековой Руси.

Учитель. Чем первое определение отличается от второго? Обязательно ли упоминание в определении о фантастическом вымысле и в чем заключаются особенности эпической песни?

4. Комментированное чтение былины

«Илья Муромец и Соловей Разбойник»

(Обратить внимание учащихся на особый ритм былины, напевность, перенесение ударений и сокращение отдельных слогов — гласных в слабой позиции.)

1. Чтение фрагмента (от начала былины и до слов

«А и побил он эту силу всю великую»)

- Что вы можете сказать применительно к этому отрывку о соответствии данного произведения былинному жанру? (*Наличие реальных*

Худ. В. Васнецов. Богатыри

названий; повторение предлогов, отдельных слов и синтаксических конструкций; разговорной частицы *-то*; уменьшительно-ласкательных слов типа: «силушка», «удаленький», «обеденка»; введение некоторых фантастических элементов — преувеличений:

*Он стоял заутреню во Муроме,
Ай к обеденке поспеть хотел он в стольный Киев-град.)*

- С другой стороны, так ли уж вымышлена эта «силушка великая»?.. Вспомним русскую историю, набеги татар и половцев. (Обращение к картине В. Васнецова «После побоища Игоря Святославовича с половцами».)

2. Чтение следующего фрагмента (от фразы «Он подъехал-то под славный под Чернигов-град» до слов «Мелки реченьки, озерка промеж ног пускал» (с объяснением слов «заколодела», «замуравела»))

- Можно ли и здесь отметить уже известные нам особенности жанра былины?..
- Что нового добавилось в этом отрывке? (*Вражеская сила персонифицировалась в образе Соловья Разбойника.*)
- Встречались ли мы уже с подобным явлением? (*Да. Змей-Горыныч в русских народных сказках или Гидра в древнегреческой мифологии.*)

Обращение к репродукциям с картин В. Васнецова «Бой Добрыни Никитича с семиглавым Змеем Горынычем».

3. Записи в тетради

Былина — жанр русского фольклора, эпическое произведение героического содержания, повествующая о подвигах русских богатырей и отражающая жизнь Руси IX–XIII в., включающая, кроме реалий, фантастический вымысел.

Гипербола — преувеличение свойств какого-либо предмета или явления.

Обращение к картине В. Васнецова «Богатырский скок» как иллюстрации данного художественного средства в живописи (пример из фрагмента текста приводят учащиеся), былине.

Худ. В. Васнецов. Бой Добрыни Никитича с семиглавым Змеем Горынычем

4. Чтение фрагмента (от фразы «Подъезжает он ко речке ко Смородинке» до «Мимо гнездышка повез да соловьиного»)

- Что снова повторяется в этом отрывке и почему? (Описание силы и мощи Соловья Разбойника)
- Что помогло Илье Муромцу одержать победу?
- Дайте описание вооружения богатыря...

(Проводится толкование слов «тетива», «стремя», «булатный», «лук разрывчатый», т. е. тугой, издающий при стрельбе резкий звук.

Внимание учащихся обращается на то, что определения к этим словам являются эпитетами, создающими художественный образ. Они в былине соотносятся с определенными понятиями, т. е. являются постоянными и характерными для устного народного творчества.)

5. Чтение фрагмента (от фразы «Во том гнездышке да соловьином» до слов «Прямоезжею дорожкой в стольный Киев-град»)

- Что еще из особенностей устного народного творчества можно отметить в данном отрывке? (Троекратное повторение)

6. Подведение итогов комментированного чтения

- Что мы можем сказать о славном богатыре Илье Муромце, исходя из текста былины?
- Только ли о силе и храбрости богатыря идет речь в произведении? Прокомментируйте слова Ильи: «Я не йду к вам во Чернигов воеводой».

III. Подведение итогов урока

- С каким новым литературным жанром мы познакомились?
- Какая главная особенность жанра отражена в его названии?
- О каких еще особенностях былины мы сегодня говорили?
- Над чем мы еще сегодня работали? (Пытались устанавливать ассоциативные связи между произведениями разных видов искусства.)

IV. Домашнее задание

Дочитать былинку до конца, работая над выразительным чтением; подготовить рассказ о жанровых особенностях былины с примерами из текста былины.

УРОК 4

Тема. Древнерусские былины про Илью Муромца. Воплощение в них представлений о патриотизме, героизме, идеальных героях

Цель: продолжить знакомство с содержанием и особенностями жанра древнерусских былин;

показать, что основным героем былины является богатырь, патриот своей земли и защитник слабых; совершенствовать умение учащихся подтверждать свое мнение примерами из текста; воспитывать культуру речи, формировать навыки выразительного чтения, культуру восприятия произведений разных видов искусства; воспитывать культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность.

Оборудование: репродукции картин В. Васнецова «Богатыри», «Витязь на распутье».

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Проверка домашнего задания

- Рассказать о былине как литературном жанре.
- Какие особенности былины характеризуют ее песенный характер, роднят с устным народным творчеством?
- Каким образом создатели былин стремились подчеркнуть необычность, героичность происходящего?

2. Проверка выразительного чтения былины

(с начала текста до приезда богатыря в стольный Киев-град)

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Комментированное чтение былины

Работа над выразительным чтением.

1. Чтение фрагмента (от фразы «Он приехал-то во славный стольный Киев-град» до слов «Илья Муромец да сын Иванович»)

- Перечислите жанровые особенности былины по этому фрагменту?
- Что нового мы узнали о славном богатыре Илье Муромце?

2. Чтение фрагмента (от фразы «Говорит ему Владимир таковы слова» до «И он ко стремени булатному прикованный»)

- Кто из героев былины и как изображен в этом отрывке?
- Чем вызвано повторение описания «силушки великой», а также силы и мощи Соловья Разбойника?
- Почему об опасности, угрожающей людям, князю Владимиру известно досконально, а о том, что опасность миновала, он не знает?
- Как вы думаете, на чьей стороне авторы былины в диалоге богатыря и князя? Почему?

3. Чтение фрагмента (от фразы «То Владимир-князь от стольно-киевский...» до конца былины)

- Кто вступает в диалог князя с богатырем?
- Какую позицию занимает Соловей Разбойник?
- Что мы можем сказать о князе Владимире? (*Капризен, безответственен, не благодарен и т. д.*)
- Почему Илья Муромец сразу же увез Соловья Разбойника в чисто поле? Что он сказал при этом врагу?

2. Беседа с учащимися по содержанию былины

- Какие мысли и чувства вызывает у нас этот славный богатырь?
- Почему в былине всякий раз подчеркивается его происхождение?
- Как вы думаете, что будет делать богатырь дальше — останется в стольном граде Киеве или уедет?.. Куда, по-вашему, дальше отправится богатырь?

(Можно предложить учащимся пофантазировать на эту тему, используя репродукции картин В. Васнецова «Витязь на распутье» и «Богатыри».)

III. Подведение итогов урока (работа в парах)

- Когда и почему возникли былины? Зачем в древние времена народ создавал былины, думы, героические песни? Какую цель ставили перед собой авторы и исполнители былин?
- Может ли возникнуть былина в наши дни?
- Почему образ славного богатыря Ильи Муромца остается в памяти народа уже столько веков?

Худ. В. Васнецов. Витязь на распутье

IV. Комментарии к домашнему заданию

— На следующем уроке мы продолжим наше путешествие в героическое прошлое. На этот раз мы отправимся в средневековую Англию. Представьте себе праздник, большое скопление народа, ярмарочную площадь, где под музыку и танцы (название этого жанра и произошло от провансальского *ballar* — плясать) повествуется о каком-то событии. Тут куда больше вымысла, чем в древнерусских былинах. Сюжет более драматичен, больше насыщен диалогом. А самое главное — дается лирическая эмоциональная оценка персонажей.

Ваша задача: прочитать (в любом переводе или пересказе) произведения о знаменитом английском разбойнике Робин Гуде, подготовить пересказ или постановку фрагмента в лицах, сформулировать вопросы по произведению; определить жанр произведения.

Индивидуальное задание одному—двум ученикам: подготовить короткое сообщение об исторической обстановке Англии XII в.

УРОК 5

Тема. Фольклорні балади про Робін Гуда (за вибором учителя). Легенди про шляхетного розбійника Робін Гуда — втілення мрій англійського народу про захисника. Історичне тло балад. Багатогранність образу Робін Гуда, його друзі та вороги

Мета: познайомити з англійськими народними баладами про шляхетного розбійника Робін Гуда — втіленням мрій англійського народу про захисника; розкрити риси характеру Робін Гуда: сміливість, шляхетність, кмітливість, щирість, велике почуття справедливості; робота над виразним читанням балади; сформулювати разом з учнями визначення жанру балади; вдосконалювати вміння учнів аналізувати художній текст, наводячи приклади, що підтверджують думку; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність; заохочувати працювати в групах; стимулювати розвиток як монологічного мовлення, так і діалогічного, вміння перевтілюватися в той чи інший образ.

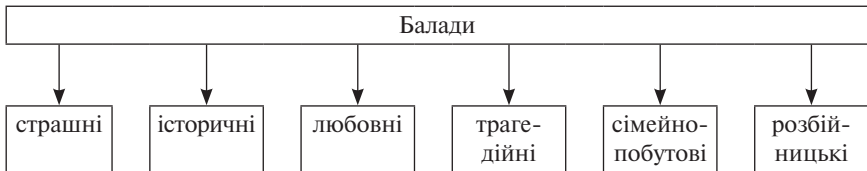
ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів**1. Повідомлення учнів про історичну обстановку в Англії XII ст. (індивідуальне домашнє завдання)****2. Бєсїда за змїстом повїдомлень**

- Як ви вважаєте, чи повинна лїтература реагувати на історичнї подїї?
- Яких саме творїв чекав народ і чому?
- Цї твори мали одного автора чи були фольклорними?
- Як вони розповсюджувалися? Чому спочатку це були не друкованї книги, а лише виступи на майданї?
- Що супроводжувало розповїдї про подїї?
- Хто був найпопулярнїшим героєм Англії XII ст.? Яким слухачї й виконавцї хотїли бачити (ї зробили!) свого Робїн Гуда?
- Чи можна сказати, що у творах про Робїн Гуда йдеться про реальне життя реальної людини? Чи траплялися в історїї аналогїчнї подїї?
- Чим ще цї твори відрїзняються від давньоруських билин?
- Хто може назвати лїтературнїй жанр, з яким ми сьгодні працюватимемо? (*Балада*)

Звернення до словника лїтературознавчих термїнів

Балада (від прованс. *ballar* — танцювати) — жанр лїричної поезїї, що має розповїдний характер. Балада має певнїй сюжет і, як правило, включає в себе дїалог, пейзажнїй зачин і кїнцївку. (*Див. схему*)

II. Формування нових знань і навичок. Робота у групах* (змагання). Розвиток монологїчного і дїалогїчного мовлення**Рекомендацїї для вчителя**

Кожна група отримує картку, що має 12 клїтинок (вищїй бал).

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Оголошуються «тарифи»:

Переказ змїсту балади вперше — 2 б.

* По 7–8 учнїв.

Переказ окремих епізодів, додатки — 1–2 б. (залежно від якості та емоційності переказу).

Переказ епізоду з балади за особами — 3 б.

Вдале запитання щодо характеру героя — 1 б.

Відповідь на запитання — 1 б.

Групи виступають по черзі, брати можна за 1 раз тільки одну окрему картку.

Відповівши, групи закривають клітинки на картці або окремими картками, або зеленими фішками.

Худ. А. Сколозубов. Робін Гуд

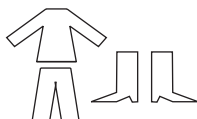
Окремі картки

А. 3 б.

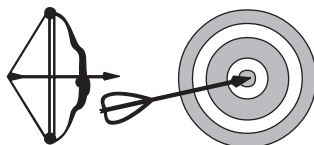
(Символічний натяк на походження імені героя: *Rob in Hood*)

Б. 2 б.

(Чому у Робін Гуда та його друзів одяг зеленого кольору?)

В. 2 б.

(Довести, що Робін Гуд дуже влучно стріляє з лука.)

Г. 4 б.

Робін Гуд

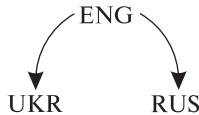
(Назвати твір з програми 7 класу, де Робін Гуд є одним з героїв; додається ще 1 додатковий бал, якщо назвуть, під яким іменем він фігурує у цьому творі.)

Д. 2 б. Що спільного між строфами?

- I. Спешите на улицу, добрые люди,
Послушайте песню мою.
О славном стрелке, удалом Робин Гуде,
Для вас я сегодня спою.
- II. Двенадцать месяцев в году,
Считай иль не считай,
Но самый радостный в году
Веселый месяц май.

(Це зачин балад про Робін Гуда)

Е. 3 б.

(Назвати перекладачів)

Обов'язково підбити підсумки, визначити внесок кожного члена групи.

III. Підбиття підсумків уроку

- Чи можна сказати, що балада — це ліро-епічний твір з певним сюжетом?
- Про які елементи балади, її особливості ми сьогодні дізналися?
- Чи сподобався вам головний герой?

IV. Домашнє завдання

Самостійно записати визначення жанру балади, з'ясувати, чи зрозуміли зміст визначення, та перелічити риси характеру Робін Гуда (на основі прикладів з тексту балади).

Індивідуальне завдання: 1–2 учням — підготувати коротке повідомлення про події на Балканах у 1389 р. (битва на Косовім полі).

УРОК 6

Тема. Сербська народна балада «Смерть матері Юговичів»*. Фольклорна основа і драматизм сюжету та ознаки фольклорного характеру твору

Мета: ознайомлення із змістом середньовічної сербської балади; робота над виразним читанням

* Текст балади додається. (Див. додаток)

балади; вдосконалення навичок текстологічного аналізу балади, розкриття жанрових особливостей; вживання повторень, символіки чисел, монологів-звертань; виховання культури зв'язного мовлення й виразного читання.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда за домашнім завданням

- Дати визначення балади як жанру (конкурс на краще визначення).
- Які ми знаємо види балад?
- Як ви вважаєте, які балади виникають під час героїчної боротьби народу і чому література відгукується на події саме таким жанром?

2. Повідомлення учнів про історичні події на Косовім полі у 1389 р. (битва болгар і сербів з турками, що завершилася перемогою турків)

— Існує навіть так званий Косовський цикл балад. Сьогодні ми ознайомимося з однією із них — сербською народною баладою «Смерть матері Юговичів».

II. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Читання тексту балади вчителем. Спільне з учнями коментування тексту

- З чого починається балада?

(Пісенний застів, зачин.

Ім'я героїв Юговенки — це український східнослов'янський варіант утворення прізвища від імені батька (в українському перекладі 1876 р. Михайла Старицького).

Для південних слов'ян, зокрема — сербів, характерніше прізвище — Юговичі.)

- Як ви вважаєте, знаючи вже, чим скінчилася битва на Косовім полі, чи буде оптимістичним зміст балади?

2. Читання уривка від фрази «Молить Бога Юговенків мати...» до «Та й вернулась до біл-двору з ними...»

Чи можна, прочитавши цей уривок, сказати, що перед нами твір, що належить до фольклорного жанру? Доведіть свою думку.

(Повторення слів і словосполучень,

наявність постійних епітетів,

символіка числа 3: коні — соколи — леви; $3 \times 3 = 9$.)

- Навіщо під час розповіді про загибель даються такі чудові виразні описи? *(Смерть за Батьківщину урочиста, трагедійність змісту набуває високого звучання.)*

- Чому мати опинилася на Косовім полі? Чому саме мати «не зронила й однії слезини»?

3. Читання уривка від фрази «А невістки взріли матір з далі» до «Не зронила й однії слезини»

- Як зустрічають невістки і діти загиблих?
(«Заридало дев'ять сиріт ревно»,
«Закувало удівонёк дев'ять».)

Увага учнів звертається на повторення: «заридало... ревно», на дієслово «закувало»: образ жінки, що сумує за чоловіком, здавна пов'язаний із образом зозулі.)

- Чому мати знову «не зронила й однії слезини»?

4. Читання уривка від фрази «У ночі-ж, як по півночі стало...» до «Не зронила й однії слезини»

- Як змінюється розповідь у баладі? Чому у розповідь включили діалог? (Дія стає напруженішою, набуває драматизму.)

Увага учнів зосереджується на звертанні у діалозі: «Демьянова жінка», «Демьянова мати». Уточнюється, чому у звертанні подаються не власні імена жінок, а згадується про їхні родинні стосунки. З'ясовується, про що свідчить повтор та єдинопочаток рядків.)

- Що є центром цього фрагмента:
«Кінь... сумує... з жалю рже, що не привіз додому»?
- Порівняйте три прочитані рефрени балади. Чим третій рефрен відрізняється від першого й другого? Чому вжито саме зменшувально-ласкаве «серденько»?
- Чому під час першої зустрічі з мертвими рідними, при першому сплеску туги вдів і сиріт було легше стриматися, ніж тоді, коли з жалю заіржав кінь?

5. Читання фрагмента від фрази «А у ранці почало світати» до кінця

- У чому виявляється високий драматизм уривку?
- Скільки діалогів у цьому фрагменті?

(Діалог матері й невістки.)

Матір звертається до руки загиблого сина. Увага учнів зосереджується на зменшувально-ласкавих словах: «рученька», «ручка» (хоч йдеться про руку дорослого чоловіка, воїна), а також на порівнянні «яблунятко». Яблука (плоди на дереві) уособлюють синів — дітей матері.)

- Хто з членів родини пережив найбільшу трагедію та чому?

(Найбільшу трагедію пережила мати, бо у неї «розбилося серце з жалю по синах, по дев'ятьох Югенках», та ще й «по десяти Юг-Богдані сивім».)

У невісток-вдів залишилися діти — мати ж втратила все. Вона готова була до загибелі воїнів, але не змогла витримати, що загиблого сина розірвано на шматочки...)

- Як ви вважаєте, чому цій баладі судилося пережити століття? Чи можна вважати цей твір лише пам'яткою світової культури?

III. Робота над виразним читанням балади. Конкурс з виразного читання балад або уривків з балад напам'ять

IV. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Яких висновків ми дійшли сьогодні на уроці?..

Навіть якби ми не обговорювали особливостей балади, не підкреслювали б значущість цього жанру в історії літератури прикладами з тексту, все одно після прочитання героїчних балад стає зрозумілим, що метою будь-якого літературного твору є прагнення вплинути на серце й розум, формувати особистість читача.

До речі, цей текст сербської балади, з яким ми працювали, переклав українською мовою відомий поет М. Старицький, а на обкладинці книги зробив такий напис: «Чиста виручка на користь братів-слав'ян».

V. Домашнє завдання

Скласти відповідь-таблицю про різницю між фольклорним і літературним твором. Виконати письмово.

Критерії	Фольклорний твір	Літературний твір

Індивідуальне завдання 2 учням: підготувати повідомлення про Франсуа Війона.

Додаток

СМЕРТЬ МАТЕРІ ЮГОВЕНКІВ

Сербська народна балада*

Із зб.: Сербські народні думи і пісні (К.: Тискаря В. Давиденка, 1876.— С. 163–166)

Боже милий, що-ж то дива й чуда!
Ой зібралось на Косовім війська,
А між військом Юговенків дев'ять,
Ще й десятий сам Богдан Юг сивий.

* Тут і далі орфографія видання.

Молить Бога Юговенків мати,
Аби дав їй соколині очі
Та сріблясті лебедині крила,
Щоб змогла летіти на Косове,
Позирнуть на дев'ят'юх Юговенків,
На старого батька їх Богдана;
Що просила й випросила в Бога:
Дав Господь їй соколині очі
І сріблясті лебедині крила.
Полетіла на Косове рівне,
Знайшла мертвих Юговенків дев'ять
І старого батька Юг-Богдана.
Дев'ять списів встромлено над ними,
На тих списках соколів є дев'ять,
Коло списів дев'ять добрих коней,
А в середці дев'ять левів лютих.

Ой, заржало дев'ять добрих коней,
Зарикало дев'ять левів лютих,
Заквилило й соколів ще дев'ять...
Але мати дуже серце мала,
Не зронила й однієї слезини;
Забирає дев'ять добрих коней,
Забирає дев'ять левів лютих,
Забирає й соколів ще дев'ять,
Та й вернулася до біл-двору з ними.
А невістки взріли матір з далі
І побігли їй назустріч з двору:
Заридало дев'ять сиріт ревно —
Закувало удівон'єк дев'ять;
Враз заржало дев'ять добрих коней,
Зарикало дев'ять левів лютих,
Заквилило й соколів ще дев'ять...
Але мати дуже серце мала,
Не зронила й однієї слезини.
Уночі ж, як по півночі стало,
То заржав Дем'янів кінь Буланко.
Пита мати Дем'яно^ву жінку:
«Моя доню, Дем'яно^ва жінко!
Чого ж рже Дем'янів кінь Буланко?
Чи ще хоче білої пшениці,
Чи жада він з Звечана* водиці?»

---

* Звечан — річка невелика, але дуже бистра.

Одмовля їй Демьяно^{ва} жінка:
«Ой свекрухо, Демьяно^{ва} мати!
Кінь не хоче білої пшениці,
Не жада він з Звечана водиці;
А Демьян його так призвичаїв,—
До півночі лиш оброк жувати,
А з півночі вирушать в дорогу:
То й сумує за своїм він паном,
З жалю рже, що не привіз додому!»

І тут мати вдержала серденько —
Не зронила й однії слезини.
Як уранці почало світати,
Аж два круки чорні з поля линуть;
У крові їм по рамена крила,
Біла піна на дзёбах засохла.
Несуть круки юнакову руку
З золотим ще й перстнем на пальці;
Несуть руку, кидають на лоно
До тієї матері старої.

Взяла руку Юговенків мати,
Зо всіх боків огляда криваву,
Далі й кличе Демьянову жінку:
«Моя доню, Демьянова жінко,
Чи пізнала б ти, чия рука це?»
Одмовля їй Демьяно^{ва} жінка:
«Ой свекрухо, Демьяно^{ва} мати!
Тот руче^{нька} нашого Демьяна!
Я пізнала зло^{гий} перстїнь, мамо,
Бо це той, що я дала на шлюб!»
Взяла мати Демьяно^{ву} руку,
Зо всіх боків огляда криваву
І до неї промовляє стиха:
«Моя ручко, яблунятко красне!
Де ж росло ти? Де тебе зірвато?
Росло в мене, в матері на лоні,
А зірвате на Косові рівнім!»

Напруди^{лось} тоді серце в нені,
Напрудилось і розбилось з жалю,
По синах, по дев'ятьох Югенках,
По десятім Юг-Богдані сивім.

(Пер. М. Старицького)

УРОК 7

Тема. Літературна балада. Франсуа Війон (між 1431–1432 — 1463) «Балада прикмет». Особливості жанру літературної балади

Мета: дати визначення поняття «літературна балада»; розкрити особливості жанру; дати поняття про антитезу як засіб створення образу; працювати над виразним читанням балади, вдосконаленням навичок аналізу тексту, розкрити глибокий філософський сенс твору, відчуття складності, суперечливості людської індивідуальності; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доведеність, культуру виразного читання.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

Перевірка домашнього завдання

Учитель. За якими критеріями ви визначали різницю між фольклорним і літературним твором?

Критерії	Фольклорний твір	Літературний твір
1. Наявність певного автора	Немає	Є
2. Постійність, незмінність тексту (канонічність)	Текст має варіанти за обсягом і змістом	Текст незмінний
3. Різний ступінь художньої умовності	Пов'язаний із країною і часом описуваної у творі події	Виходить за межі певного часу і країни

II. Формування нових знань, умінь і навичок

1. Бесіда, визначення поняття «літературна балада»

- Як ви вважаєте, у чому все ж таки найголовніша різниця між фольклорним і літературним твором? (*Головна різниця — в наявності автора, від якого залежить і ставлення до відтворюваних проблем, і відчуття структури твору, й оцінка героїв.*)
- Якщо розглядати баладу як ліро-епічний жанр поезії, розповідь про якісь події, то де ми зустрінемо більше ліричних почуттів, емоційної оцінки персонажів — у фольклорному чи літературному творі? (*У літературній баладі чітко чути голос оповідача, його ліричну оцінку подій.*)

2. Повідомлення підготовлених учнів про Франсуа Війона

Учитель. Уявіть собі поета Війона — молодого, відчайдушного, який усвідомлює значення свого яскравого поетичного таланту і пишається ним. І він живе бурхливим життям.

Уявіть його на одному з поетичних змагань.

3. Читання вчителем «Баллади поэтического состязания в Блуа» (пер. И. Эренбурга) (текст додається)

4. Бесіда за змістом балади

- Що кидається у вічі з першого ж сприйняття? Яку форму розмови обрав Війон?
Монолог?.. Тому що «я»? А може, це просто довга репліка у діалозі, і людина все ж таки чекає на відповідь?
- Чому у творі так багато протиставлень? (*Життя різнобарвне і різноманітне. Людина не може рухатися життям в одному напрямі. Світ розмаїтий у своїй суперечливості.*) Як зветься такий засіб зображення? (*Антитеза*)

5. Робота над текстологічним аналізом «Балади прикмет» (переклад Л. Первомайського)

- Що можна сказати про настрій цього твору і про владу зображуваної людини?
- Чим цікава форма балади? Чого досягає цим поет? (*Усі 24 рядки балади мають однаковий початок, крім того, спостерігається рефрен кожної з 4 строф. Цим стверджується впевненість, життєрадісність, активна роль людини у житті.*)
- Яким зображено світ, суспільство у цій баладі? Якими є основні «прикмети» життя? (*Різнобарвність, суперечливість, непередбачуваність, не тільки кольори, а й відтінки*)
- Чи можна сказати, що, створюючи цей образ, поет використовує антитезу? Наведіть приклади з балади.

*(Добра і лиха година,
шляхи і манівці,
небо щастя і сліз долина,
коні та їздці,
сон і пробудження.)*

- А як ви поясните рядки: «Я знаю по голках сосну і ялину»; «Я знаю чорне, біле і рябе»; «Я знаю все й не знаю лиш себе»?

6. Аналіз перекладу балади, зробленим І. Еренбургом

- На що ви звернули увагу?
- Чим можна пояснити, що обидва перекладачі одного й того самого твору використовують різні образи і слова? Хто з них має рацію?

- Що вони відтворили для нас у перекладі? (*Ідею, дух балади, внутрішнє «я» ліричного героя*)

6. Робота над виразним читанням балади учнями

Завдання: спробувати передати задержуватий оптимістичний настрій Франсуа Війона.

III. Підбиття підсумків уроку

Що нового ми дізналися сьогодні про жанр балади?

IV. Домашнє завдання

Чи має сенс перекладати один і той самий поетичний твір кілька разів?

Індивідуальне завдання: повідомлення про Ф. Шіллера.

Додаток

Франсуа Війон

БАЛАДА ПРИКМЕТ

Я знаю — мухи гинуть в молоці,
 Я знаю добру і лиху годину,
 Я знаю — є співці, сліпці й скопці,
 Я знаю по голках сосну й ялину,
 Я знаю, як кохають до загину,
 Я знаю чорне, біле і рябе,
 Я знаю, як Господь створив людину,
 Я знаю все й не знаю лиш себе.

Я знаю всі шляхи й всі манівці,
 Я знаю небо щастя й сліз долину,
 Я знаю, як на смерть ідуть бійці,
 Я знаю і чернички спідничину,
 Я знаю гріх, але грішить не кину,
 Я знаю, хто під течею гребе,
 Я знаю, як в бочках скисають вина,
 Я знаю все й не знаю лиш себе.

Я знаю — коні є і є їздці,
 Я знаю, скільки мул бере на спину,
 Я знаю, хто працює без упину,
 Я знаю сну й пробудження хвилину,
 Я знаю Рим і як він всіх скубе,
 Я знаю і гуситську всю провину,
 Я знаю все й не знаю лиш себе!

Я знаю палац — знаю і хатину
Я знаю цвіт, і плід, і соб-цабе,
Я знаю смерть і знаю домовину,
Я знаю все й не знаю лиш себе!
(Пер. Л. Первомайського)

Франсуа Вийон (1431 — н. 1463)

БАЛЛАДА ПРИМЕТ

Я знаю, хто по-шегольски одет,
Я знаю, весел кто и кто не в духе,
Я знаю тьму кромешную и свет,
Я знаю — у монаха крест на брюхе,
Я знаю, как трезвонят завирухи,
Я знаю, врут они, в трубу трубя,
Я знаю, свахи кто, кто — повитухи,
Я знаю все, но только не себя.

Я знаю летопись далеких лет,
Я знаю, сколько крох в сухой краюхе,
Я знаю, что у принца на обед,
Я знаю — богачи в тепле и в сухе,
Я знаю, что они бывают глухи,
Я знаю — нет им дела до тебя,
Я знаю все затрещины, все плюхи,
Я знаю все, но только не себя.

Я знаю, кто работает, кто нет,
Я знаю, как румянятся старухи,
Я знаю много всяческих примет,
Я знаю, как смеются потаскухи,
Я знаю — пропадешь с такой любя,
Я знаю — пропадают с голодухи,
Я знаю все, но только не себя.

Я знаю, как на мед садятся мухи,
Я знаю смерть, что рыщет, все губя,
Я знаю книги, истины и слухи,
Я знаю все, но только не себя!

Франсуа Вийон

БАЛЛАДА ПОЭТИЧЕСКОГО СОСТЯЗАНИЯ В БЛУА

От жажды умираю под ручьем.
Смеюсь сквозь слезы и тружусь играя.

Куда бы ни пошел, везде мой дом.
Чужбина мне — страна моя родная.
Я знаю все и ничего не знаю.
Мне из людей всего понятней тот,
Кто лебедицу вороном зовет.
Я сомневаюсь в явном, верю чуду.
Нагой, как червь, пышнее всех господ.
Я всеми принят, изгнан отовсюду.

Я скуп и расточителен во всем.
Я жду и ничего не ожидаю.
Я нищ, и я кичусь своим добром.
Трещит мороз — я вижу розы мая.
Долина слез мне радостнее рая.
Зажгут костер — и дрожь меня берет,
Мне сердце отогреет только лед.
Запомню шутку я и вдруг ее забуду,
И для меня презрение — почет.
Я всеми принят, изгнан отовсюду.

Не вижу я, кто бродит под окном,
Но звезды в небе ясно различаю.
Я ночью бодр и засыпаю днем.
Я по земле с опаскою ступаю.
Не вехам, а туману доверяю.
Глухой меня услышит и поймет.
И для меня польни горше мёд.
Но как понять, где правда, где причуда?
И сколько истин? Потерял им счет.
Я всеми принят, изгнан отовсюду.

Не знаю, что длиннее — час иль год,
Ручей иль море переходят вброд?
Из рая я уйду, в аду побуду.
Отчаянье мне веру придает.
Я всеми принят, изгнан отовсюду.

(Пер. И. Эренбурга)

УРОК 8

- Тема.** Йоганн Крістоф Фрідріх Шіллер (1759–1805) «Рукавичка». Утвердження самоцінності людського життя в баладі Шіллера «Рукавичка»
- Мета:** ознайомлення зі змістом балади, обговорення проблеми людської гідності, цінності життя

й справжніх почуттів; вдосконалення навичок коментованого читання та аналізу художнього тексту; робота над різними перекладами; робота над виразним читанням; виховання культури зв'язного мовлення, культури аргументованої відповіді та роботи в парах.

Обладнання: фотографія «Пам'ятник Гете і Шіллеру у Веймарі», портрет Ф. Шіллера.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань і навичок учнів

1. Фронтальне опитування

- 1) Що вам відомо про баладу як літературний жанр?
- 2) Які бувають балади за темою?
- 3) Які ви можете назвати художні особливості балади?
- 4) Наведіть приклади постійних епітетів, символіки чисел, однакового початку, рефрену, зачину в баладі.
- 5) Чим літературна балада відрізняється від фольклорної?

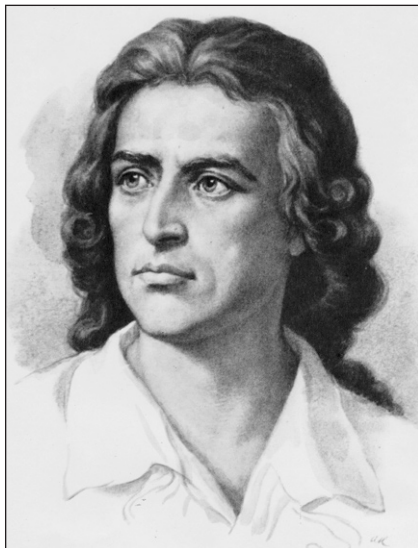
2. Повідомлення учнів про Ф. Шіллера

II. Формування нових знань, умінь та навичок (із використанням фотографії пам'ятника і портрета письменника)

1. Коментоване читання балади українською мовою (переказ Б. Щавурського)

1) Читання фрагменту балади з початку твору до слів «І заричали і лягли»

- Які описи є в цьому фрагменті? (Опис короля і придворних дам та опис хижаків)
- Чому хижаків описано так яскраво і детально?
- Яку картину створює автор, які почуття вона викликає?

Худ. А. Кручина. Портрет Й. Ф. Шіллера

2) Читання фрагменту балади від слів «Зненацька униз з балкона» до слів «То рукавичку принесеш»

- Які два слова характеризують суть звернення красуні до свого лицаря? («Лицемірно», «їдко»)
- Які неадекватні поняття містяться в рядку: «Якщо... твоя любов не знає меж, То рукавичку принесеш»? (*В даному випадку маємо несутірне протиставлення — безмежне кохання і маленька рукавичка.*) Слова красуні — це прохання, наказ чи заклик до випробування?
- Чи міг би лицар відмовитися підняти рукавичку?

3) Читання фрагменту балади від слів «Делорж у гробовім мовчанні» до «Його красуні вже вітають очі»

- Що підкреслює Шіллер у діях лицаря? («У гробовім мовчанні», «вертається неспішно», «немовби з ним не трапилось нічого», «зійшов спокійно»)
- Чому Делорж так поводить себе? (*Орієнтовні відповіді: через відчуття власної приреченості; чи проріччя до дами; чи вміння добре володіти власними емоціями*)

Учитель. Ви помітили, що кожний наступний з фрагментів, які ми читаємо, все менший за розміром? Нібито пружину стиснуто — і вона готова відскочити.

І ось останнє речення (три рядки) балади.

- Що за звичаєм означає кинути рукавичку?.. А кинути будь-що людині в обличчя?
- А поведись так із дамою на людях?.. Тоді чому поведінка лицаря зовсім не гідна шляхетної людини?

III. Розвиток зв'язного мовлення (робота в парах)

- 1) Що ми можемо сказати про головних героїв балади? Чи можемо ми за цим випадком зробити висновок про їхню вдачу?
- 2) Оцініть вчинок лицаря Делоржа.
- 3) Чому його дама посміла так вчинити з ним? Що, на вашу думку, зумовило її вчинок і відповідь лицаря?
- 4) На чиєму боці, як ви вважаєте, автор балади? Продовжте наступні словосполучення:
Що засуджує?...
Що підносить?...
- 5) Що послужило мотивом для написання цієї балади? Що Шіллер хотів довести цим твором?

IV. Робота над порівнянням перекладів балади

Учитель. Ми з вами, на жаль, не можемо прочитати Шіллера мовою оригіналу. Проте ми маємо змогу познайомитися з чудовими перекладами цієї балади.

Б. Щавурський сам визначив свій текст як переказ українською мовою, тож можна легко встановити, що він як джерелом користувався перекладом В. Жуковського.

Отже, перед нами тексти двох великих майстрів перекладу, знавців німецької мови і літератури, російських поетів В. Жуковського і М. Лермонтова.

До речі, В. Жуковському належать слова: «Перекладач прозою — раб. Перекладач віршами — суперник».

Слухаємо обидва переклади (див. додаток) та висловлюємо свої враження...

Питання до порівняння перекладів М. Лермонтова і В. Жуковського балади Й. Ф. Шіллера «Рукавичка»

1. Балада починається зі вступу-опису короля і придворних. Хто з авторів приділяє цьому більше уваги? (У Лермонтова це другорядне, бо навіть поруч вживаються «король» і «царь»)
2. Чи однакова кількість звірів у баладі? Опис звірів на арені? (Лермонтов, на відміну від Жуковського, скорочує цей фрагмент.)
3. Порівняйте звернення до лицаря. (У Лермонтова — це не просто примха красуні, це спосіб життя: «*Пытает я сердца люблю*»; звернення на «ви» у Лермонтова, на «ти» — у Жуковського; у Жуковського — «с лицемерной и колкой улыбкой», у Лермонтова «*лукаво смеясь*»; тобто красуня легковажно сприймає цю витівку).
4. Як лицар повертає рукавичку? (У Жуковського: «*холодно принял привет ее очей*», у Лермонтова з поясненням: «*Но, досады жестокой пылая в огне...*»)
5. Які слова сказав лицар на прощання? (У Жуковського: «*Не требую награды*», тобто чогось зверху; у Лермонтова: «*Благодарности вашей не надобно мне*», тобто того, що винна, не зобов'язана)
6. Якого висновку ми дійшли? (Лермонтов звертає більше уваги саме на психологізм взаємин лицаря і красуні, показує, що красуня, не замислюючись, звикла наказувати заради примхи, ставить під загрозу людське життя.)

V. Робота над виразним читанням балади

Нагадуємо про конкурс виразного читання балад напам'ять.

VI. Підбиття підсумків уроку

Що нового ми дізналися на уроці, аналізуючи літературну баладу Ф. Шіллера «Рукавичка»? (Автор висловлює власну позицію через опис учинків своїх героїв. Балада маже мати велике виховне значення, впливати на погляди читача, формування його особистості.)

VII. Домашнє завдання

Вивчити* баладу напам'ять (за бажанням); підготувати повідомлення про Й. Гете.

Додаток

РУКАВИЧКА

Перед своїм звіринцем,
 З баронами, з наслідним принцом,
 Король Франциск сидів;
 З високого балкона він глядів
 На поприще, очікуючи бою;
 За ним, квітучою красою
 Осліплюючи всіх підряд.
 Придворних дам пишався довгий ряд.
 Король дав знак рукою —
 Дверей почувся скрип важкий;
 І лев страшний
 Із гривою густою
 У всій красі
 Виходить,
 Похмурим поглядом обводить
 Присутніх, а тоді
 Наморщив лоба й рухом гордовитим
 Він гривою трухнув сердито,
 І потягнувся, і позіхнув,
 І ліг, король рукою знов махнув —
 Засує дверей залізних гримнув,
 І на арену тигр сміливо плигнув;
 Та лева вздрів, боїться і реве,
 По ребрах б'є хвостом себе,
 Крадеться, і ховає погляд,
 І лиже пашу язиком,
 І, лева обійшовши, знов
 Ричить і з ним лягає поряд.
 І втретє знак подав король —
 Два барси, чорні, наче смоль,
 Одним стрибком над тигром опинились;
 Та він їм лапою удар завдав,
 А лев з ричанням встав...
 Вони змирились,
 І вбік неспішно відійшли,
 І заричали, і лягли.
 А гості ждуть видовища. Зненацька
 Униз з балкона рукавичка дамська

* За програмою ученя вчить напам'ять 1–2 балади за вибором.

Зірвалася, а вже за мить
Між хижаків вона лежить.
Тоді до лицаря Делоржа лицемірно
Всміхається обраниця його ж
І каже їдко: «Любий мій Делорж,
Якщо ти мене любиш вірно
Й твоя любов не знає меж,
То рукавичку принесеш».
Делорж у гробовім мовчанні
Між звірі йде, і рукавичку він бере,
Й вертається неспішно до зібрання.
Присутні, вздрівши героїзм такий,
Завмерли, дивлячись на нього,
А витязь молодий,
Немовби з ним не трапилось нічого,
Під оплески вельможних примадонн
Зійшов спокійно на балкон,
Його красуні теж вітають очі...
Але, позбавивши її солодких мрій,
В обличчя рукавичку їй
Він кинув і сказав: «Подяки я не хочу».
(Переказ Б. Щавурського)

ПЕРЧАТКА

Перед своїм зверинцем,
С баронами, с наследным принцем,
Король Франциск сидел;
С высокого балкона он глядел
На поприще, сраженья ожидая.
За королем, обворожая
Цветущей прелестию взгляд,
Придворных дам являлся пышный ряд.
Король дал знак рукою —
Со стуком растворилась дверь,
И грозный зверь
С огромной головою —
Косматый лев
Выходит;
Кругом глаза угрюмо водит;
И вот, все оглядев,
Наморщил лоб с осанкой горделивой,
Пошевелил густою гривой
И потянулся, и зевнул,
И лег. Король опять рукой махнул —
Затвор железной двери грянул,
И смелый тигр из-за решетки прынул;

Но видит льва, робеет и ревет,
Себя хвостом по ребрам бьет
И крадется, косяся взглядом,
И лижет морду языком,
И, обошедши льва кругом,
Рычит и с ним ложится рядом.
И в третий раз король махнул рукой —
Два барса дружною четой
В один прыжок над тигром очутились;
Но он удар им тяжелой лапой дал,
А лев с рыканьем встал...
Они смирились,
Оскалив зубы, отошли,
И зарычали, и легли.
И гости ждут, чтоб битва началась.
Вдруг женская с балкона сорвалася
Перчатка... Все глядят за ней...
Она упала меж зверей.
Тогда на рыцаря Делоржа с лицемерной
И колкою улыбкою глядит
Его красавица и говорит:
«Когда меня, мой рыцарь верный,
Ты любишь так, как говоришь,
Ты мне перчатку возвратишь».
Делорж, не отвечав ни слова,
К зверям идет,
Перчатку смело он берет
И возвращается к собранью снова.
У рыцарей и дам при дерзости такой
От страха сердце помутилось.
А витязь молодой,
Как будто ничего с ним не случилось,
Спокойно всходит на балкон.
Рукоплесканьем встречен он;
Его приветствуют красавицны взгляды...
Но, холодно приняв привет ее очей,
В лицо перчатку ей
Он бросил и сказал: «Не требую награды».
(Перевод В. Жуковского)

ПЕРЧАТКА

(Из Шиллера)

Вельможи толпою стояли
И молча зрелища ждали;
Меж них сидел
Король величаво на троне;

Кругом на высоком балконе
Хор дам прекрасный блестел.
Вот царскому знаку внимают.
Скрыпучую дверь открывают,
И лев выходит степной
Тяжелой стопой.
И молча вдруг
Глядит вокруг.
Зевая лениво,
Трясет желтой гривой
И, всех обзрев,
Ложится лев.
И царь махнул снова,
И тигр суровый
С диким прыжком
Взлетел, опасный,
И, встретясь с львом,
Завыл ужасно;
Он бьет хвостом,
Потом
Тихо владельца обходит,
Глаз кровавых не сводит...
Но раб пред владыкой своим
Тщетно ворчит и злится,
И невольно ложится
Он рядом с ним.
Сверху тогда упади
Перчатка с прекрасной руки
Судьбы случайной игрою
Между враждебной четою.
И, к рыцарю вдруг своему обратясь,
Кунигунда сказала, лукаво смеясь:
«Рыцарь, пытаться я сердца люблю.
Если сильна так любовь у вас,
Как вы твердите мне каждый час,
То подымите перчатку мою!»
И рыцарь с балкона в минуту бежит,
И дерзко в круг он вступает,
На перчатку меж диких зверей он глядит
И смелой рукой подымает.
И зрители в робком вокруг ожиданье,
Трепеща, на юношу смотрят в молчанье.
Но вот он перчатку приносит назад,
Отвсюду хвала вылетает,
И нежный, пылающий взгляд —
Недального счастья заклад —
С рукой девицы героя встречает.

Но, досады жестокой пылая в огне
 Перчатку в лицо он ей кинул:
 «Благодарности вашей не надобно мне!» —
 И гордую тотчас покинул.
 (Перевод М. Лермонтова)

УРОК 9

Тема. Йоганн Вольфганг Гете (1749–1832) «Вільшаний король». Переплетіння психологічного, фантастичного та реального в баладі Гете

Мета: знайомство зі змістом балади, вдосконалення навичок текстологічного аналізу твору із акцентом на співіснуванні та переплетеннях реального і фантастичного; розвиток зв'язного мовлення: порівняння перекладів балади; робота над виразним читанням балади; виховання культури відповіді: логічності, послідовності, емоційності, культури виразного читання.

Обладнання: портрет Й. В. Гете, фотографія «Пам'ятник Шіллеру і Гете у Веймарі».

ХІД УРОКУ

I. Конкурс виразного читання балад напам'ять

II. Формування нових знань, вмінь та навичок

Учитель. Ми продовжуємо з вами знайомство з німецькою баладою і навіть не тільки не залишаємо Німеччину XVIII ст., але й не від'їжджаємо зі старовинного міста Веймара. Ми сьогодні знайомимося з другом Шіллера, видатним німецьким поетом Гете, вірніше, з його чудовою баладою «Вільшаний король».

1. Повідомлення учнів про Гете (з використанням наочного матеріалу)

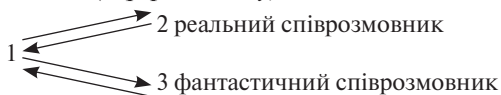
2. Евристична бесіда

- 1) Які балади бувають за змістом? (*Страшні, історичні, любовні, сімейно-побутові, розбійничі*)

Учитель. Сьогодні перед нами «страшна» балада, отже, її сюжет має бути напруженим, сповненим драматизму.

- 2) Що, на вашу думку, «страшного» в баладі? Чим можна налякати читача? (*Співіснування реального і фантастичного, яке втручається у реальне життя*)
- 3) А як побудова балади підкреслює напруженість, драматизм, ілюструє боротьбу зі страшним? (*У формі діалогу, а точніше — полілогу для 3 осіб*)

3. Читання балади за особами: хлопчик, його батько, вільшаний король, автор (*див додаток*)

4. Бесіда за змістом з елементами текстологічного аналізу

- 1) Чи справді ця балада «страшна»?
- 2) Чи насправді трагічний кінець балади пов'язаний саме з потойбічним, фантастичним явищем? Від чого помирає хлопчик? (*Він був дуже хворим: «чогось боїться і мерзне син»*)
- 3) Чому являється хлопцеві вільшаний король? (*Це плід його хворобливої уяви — чудернацькі хмари туману плюс марення хворого*)
- 4) Який вигляд має вільшаний король?
- 5) Як він звертається до хлопчика, що обіцяє йому?
- 6) Чи бачить батько вільшаного короля? Звідки нам про це відомо?
- 7) Чому ж батько наляканий? (*«В руках його хлопчик бідний кричить». Тобто трагічний кінець пояснюється цілком реалістично.*)

5. Розвиток зв'язного мовлення учнів

Порівняння перекладів балади (М. Рильський, Б. Грінченко, В. Жуковський) (*див. додаток*)

Учитель. Усі переклади мають різну назву. Тільки М. Рильський зберіг назву німецького оригіналу «Erlkönig» — «Вільшаний король», Б. Грінченко і В. Жуковський обрали узагальнюючі назви.

Зберігаючи побудову балади Гете у формі діалогу, тільки один з авторів найточніше передає жак хлопця від видіння вільшаного короля, а інші перекладачі «знімають жак» перед незрозумілим, нереальним.

Худ. А. Кручина. Портрет Й. В. Гете

Завдання до перекладів:

- 1) Порівняйте опис вільшаного короля: конкретність деталей, подібність до людини, почуття, які викликає його зовнішність.
- 2) Порівняйте, як описує свої володіння вільшаний король та як їх сприймає хворий хлопчик.
- 3) Порівняйте опис вільшаних королівен. Як їх описує вільшаний король та якими вони постають в уяві хлопця?
- 4) Один з авторів перекладу надав зовнішності вільшаного короля й опису його дочок ознак національного колориту. Доведіть це.
- 5) Хто з перекладачів показав останній дотик вільшаного короля, як конкретну дію, а хто — як звичайне враження?
- 6) Що додає до сприймання балади перший рядок останньої строфи? («*Батькові страшно*» — М. Рильський; «*ездок оробелый*» — В. Жуковський; «*наляканий батько*» — Б. Грінченко)

Учитель. А тепер послухаємо уривок з роботи російської поетеси М. Цветаєвої, присвячений саме перекладу балади Гете, в якому вона наводить прозовий дослівний переклад німецького оригіналу:

«Кто так поздно скачет сквозь ветер и ночь? Это отец с ребенком. Он крепко прижал к себе мальчика, ребенка у отца покойно, ребенку у отца тепло. — “Мой сын, что ты так робко прячешь лицо?” — “Отец, ты не видишь Лесного Царя? Лесного Царя в короне и с хвостом” — “Мой сын, это полоса тумана!” — “Милое дитя, иди ко мне, иди со мной! Я буду играть с тобой в чудные игры. На побережье моем — много пестрых цветов, у моей матери — много золотых одежд!” — “Отец, отец, неужели ты не слышишь, что Лесной Царь мне шепотом обещает?” — “Успокойся, мой сын, не бойся, мой сын, в сухой траве — ветер шуршит”. — “Хочешь, нежный мальчик, иди со мной? Мои дочери чудно тебя будут нянчить, мои дочери ведут ночной хоровод, — убаюкают, упряшут, упоют тебя”. — “Отец, отец, неужели ты не видишь — там, в этой мрачной тьме, Лесного Царя дочерей?” — “Мой сын, мой сын, я в точности вижу: то старые ивы так серо светятся...” — “Я люблю тебя, меня уязвляет твоя красота! Не хочешь охотой — силой возьму!” — “Отец, отец, вот он меня схватил! Лесной Царь мне сделал больно!” — Отцу жутко, он быстро скачет, он держит в объятьях стонущее дитя, доскакал до дворца с трудом, через силу — ребенок в его руках был мертв».

Хто, на ваш погляд: Рильський, Жуковський чи Грінченко — зробив точніший переклад? Чий переклад більше відходить від німецького оригіналу?.. Чому переклади різні?.. Чи мають вони всі право на існування? А який переклад вам більше подобається?..

Учитель. Знову звернемось до Марини Цветаєвої.

«..Лучше перевести “Лесного Царя”, чем это сделал Жуковский, — нельзя. И не должно пытаться. За столетие давности это уже не перевод,

а подлинник. Это просто *другой* Лесной Царь. *Русский* Лесной Царь — из хрестоматии и страшных детских снов.

Вещи равновелики. И совершенно разны. Два “Лесных Царя”...

Две вариации на одну тему, два видения одной вещи, два свидетель-ства одного видения.

Каждый ведь увидел из собственных глаз.

Гете, из черноты своих огненных, — *увидел*, и мы с ним. Наше чув-ство — за сновиденный срок Лесного Царя: как это отец не видит?

Жуковский, из глади своих карих, добрых, разумных, — не увидел, не увидели и мы с ним. Поверил в туман и ивы. Наше чувство в течение “Лесного Царя” — как это ребенок не видит, что это — вѣтлы?

У Жуковского ребенок погибает от страха.

У Гете — от Лесного Царя...

У Жуковского — просто ребенок испугался, отец не сумел его успокоить, ребенку показалось, что его схватили (может быть, ветка хлестнула), и из-за всего этого показавшегося ребенок достоверно умер...

Лесной Царь Жуковского (сам Жуковский) бесконечно добрее: к ребенку добрее — ребенку у него не больно, а только душно; к отцу добрее — горестная, но все же естественная смерть; к нам добрее — не-нарушенный порядок вещей. Ибо допустить хотя бы на секунду, что Лесной Царь *есть*, — сместить нас со всех наших мест. Так же — при-скорбный, но бывалый случай. И само видение доброе: старик с боро-дой, дедушка, “бирюзовы струи”...»

Який висновок з проведеної роботи ми можемо зробити? (*Вивчати перекладений поетичний твір означає дивитися на зміст очима переклада-ча, зрозуміти і його бачення.*

Поет-перекладач має право відійти від оригіналу — і тоді народжу-ється інший власний твір.)

III. Підбиття підсумків уроку

Ось який незвичайний вид роботи, важкий та серйозний, ми вико-нували!

Висновки

Балада як жанр побудована за певними законами.

IV. Коментар до домашнього завдання

Учитель. На наступному уроці ми з вами потрапимо у давноминулі часи Київської Русі. З подіями давнини ми ознайомимося завдяки бала-ді О. С. Пушкіна.

Завдання для сильних учнів: підготувати повідомлення про «Повість врем'яних літ»; відповісти на запитання: «Чому О. С. Пушкін звертається до історичної тематики?»

Завдання для всіх учнів: прочитати «Пісню про вішого Олега» (російською мовою); виписати з тексту історизми і пояснити їхнє значення та мету їхнього використання.

Додаток

ВІЛЬШАНИЙ КОРОЛЬ

Хто пізно так мчить у час нічний?
То їде батько, з ним син малий.
Чогось боїться і мерзне син —
Малого тулить і гріє він.

— Чому тремтиш ти, мій сину, щомить?
— Король вільшаний он там стоїть!
Він у короні, хвостатий пан!
— То, сину, вранішній туман!

«Любе дитя, до мене мершій!
Будемо гратись в оселі моїй,
Квіти прекрасні знайду тобі я,
У злото матуся одягне моя».

— Мій тату, мій тату, яке страшне!
Як надить вільшаний король мене!
— Годі, маля, заспокойся, маля!
То вітер колише в гаю гілля!

«Хлопчику любий, іди ж до нас!
Дочки мої у танку в цей час,
Дочки мої тебе прийдуть стрічать,
Вітати, співати, тебе колихать!»

— Мій тату, мій тату, туди подивись!
Он королівни вільшані зійшлись!
— Не бійся, мій синку! Повір мені:
То верби сивіють в даліні!

«Мені, хлопче, люба краса твоя!
З неволі чи з волі візьму тебе я!»
— Мій тату, мій тату, він нас догнав!
Ой, як болюче мене він обняв!

Батькові страшно, батько спішить,
В руках його хлопчик бідний кричить;

Насилу додому доїхав він,
В руках уже мертвий лежав його син.
(Переклад М. Рильського)

ЛІСОВИЙ ЦАР

Хто їде в негоду тим лісом густим?
То батько, спізнившись, і хлопець із ним.
Обнявши, малога в руках він держить,
Його пригортає, його він пестить.

— Чом личко сховав ти, мій синку малий?
— Ой тату! Чи бачиш? Он цар лісовий:
У довгій киреї, в короні... дивись!
— То, синку, тумани навкруг простяглись.

«Мій хлопчику любий, до мене сюди
На луки зелені ти гратись іди;
В моєї матусі є пишні квітки,
Гаптовані злотом тобі сорочки».

— Ой тату, він кличе на луки рясні,
І квіти, і злото дає він мені.
— Нема там нічого, мій синочку. Цить!
То вітер між листям сухим шелестить.

«До мене, мій хлопче, в дібровах густих
Дочок уродливих побачиш моїх,
Вестимуть таночок і будуть співать,
Співаючи, будуть тебе колихать».

— Ой тату, мій тату, туди подивись:
В танку королівни за руки взялись...
— О ні, усе тихо у темряві там:
То верби старії схилюлись гіллям.

«Мене, хлопче, вабить урода твоя:
Чи хочеш — не хочеш, візьму тебе я!»
— Ой тату, вже близько!.. Він нас дожене!
Він давить, він душить, він тягне мене!..

Наляканий батько не їде — летить...
А хлопець нудьгує, а хлопець кричить.
Добіг він додому і дивиться він:
В руках уже мертвий лежить його син.
(Переклад Б. Грінченка)

ЛЕСНОЙ ЦАРЬ

Кто скачет, кто мчится под холодной мглой?
Ездок запоздалый, с ним сын молодой.
К отцу, весь издрогнув, малютка приник;
Обняв, его держит и греет старик.

«Дитя, что ко мне ты так робко прильнул?»
«Родимый, лесной царь в глаза мне сверкнул:
Он в темной короне, с густой бородой».
«О нет, то белеет туман над водой».

«Дитя, оглянися; младенец, ко мне;
Веселого много в моей стороне:
Цветы бирюзовы, жемчужны струи;
Из золота слиты чертоги мои».

«Родимый, лесной царь со мной говорит:
Он золото, перлы и радость сулит».
«О нет, мой младенец, ослышался ты:
То ветер, проснувшись, колыхнул листы».

«Ко мне, мой младенец; в дубраве моей
Узнаешь прекрасных моих дочерей:
При месяце будут играть и летать,
Играя, легая, тебя усыплять».

«Родимый, лесной царь созвал дочерей:
Мне, вижу, кивают из темных ветвей».
«О нет, все спокойно в ночной глубине:
То ветлы седые стоят в стороне».

«Дитя, я пленился твоей красотой:
Неволей иль волей, а будешь ты мой».
«Родимый, лесной царь нас хочет догнать;
Уж вот он: мне душно, мне тяжело дышать».

Ездок оробелый не скачет — летит;
Младенец тоскует, младенец кричит;
Ездок погоняет, ездок доскакал...
В руках его мертвый младенец лежал.

(Перевод В. Жуковского)

УРОК 10

Тема. Александр Пушкин (1799–1837) «Песнь о вешем Олеге». Поэтизация древнерусской старины. Летописный источник «Песни...»

Цель: познакомить с содержанием баллады, показать ее связь с летописным источником; раскрыть приемы, с помощью которых поэту удалось воссоздать исторический колорит Древней Руси; совершенствовать навыки выразительного чтения баллады; показать причины интереса Пушкина к истории и отражение этого в баллад; воспитывать культуру связной речи, культуру устного ответа: лаконичность, последовательность, доказательность, эмоциональность; воспитывать умение видеть ассоциативные связи в произведениях разных видов искусства.

Оборудование: портрет Пушкина, репродукция картины В. Васнецова «Нестор-летописец» (эскизный вариант для росписи Владимирского собора в Киеве), раздаточный материал — текст и сетка кроссворда.

ХОД УРОКА**I. Конкурс выразительного чтения баллад наизусть****II. Актуализация опорных знаний учащихся**

1. Работа с использованием приема «Цепочка»: несколько слов о Пушкине

2. Беседа с учащимися

- 1) Что связано с Пушкиным в нашем городе? (Если есть памятник, то что вы знаете об истории его создания?)
- 2) Какие произведения на историческую тематику есть у Пушкина и почему поэт обращался

Худ. О. Кипренский.
Портрет А. Пушкина

к истории? («Уважение к минувшему — вот черта, отличающая образованность от дикости», — сказал поэт. Но, наверное, не только это послужило причиной обращения к древнерусской старине. Возможно, поэт пытался найти в прошлом связь с теми вопросами, которые мучили его в настоящем. Мы постараемся в ходе работы над произведением это увидеть.)

- 3) Какие произведения Древней Руси сохранили для нас описание многих событий старины?

3. Сообщение учащихся о «Повести временных лет».

Обращение к репродукции картины В. Васнецова «Нестор-летописец».

4. Чтение отрывка из «Повести временных лет» о смерти князя Олега

Учитель. Эта летописная история легла в основу произведения А. С. Пушкина, с которым вы познакомились дома. Кстати, а к какому жанру мы отнесем «Песнь о вещем Олеге»?

Все варианты и предложения ребят записать на доске с доказатель-ствами «за» и «против»:

Стихотворение	Былина	Баллада
Ритм, рифма	Событие, имевшее место в действительности, наличие сюжета, состоящего из определенных частей: зачина, основной части, где идет рассказ о событиях, концовки	Не просто рассказ о событии, присутствует авторская оценка героев, ведущую роль в основной части играет диалог

Что значит слово «песнь» в заголовке? (*Поэтическое произведение поэтического характера. Поэтому и надежные окончания будут соответствующие — о «Песни», в «Песни»...*)

5. Работа с лексикой баллады

- 1) Вопрос домашнего задания: Удалось ли поэту воссоздать исторический колорит Киевской Руси? Каким приемом он пользовался? (*Использование в тексте устаревших слов*)
- 2) Работа с кроссвордом (текст кроссворда и сетку раздать на каждую парту)*.

В сильном классе можно уделить время для пояснения лексических или фонетических особенностей устаревших слов (могущий, брег).

По горизонтали:

1. Земляная насыпь над могилой воина.
2. Причина смерти князя.
3. Имя преемника князя Олега.
4. Приспособление для метания камней.

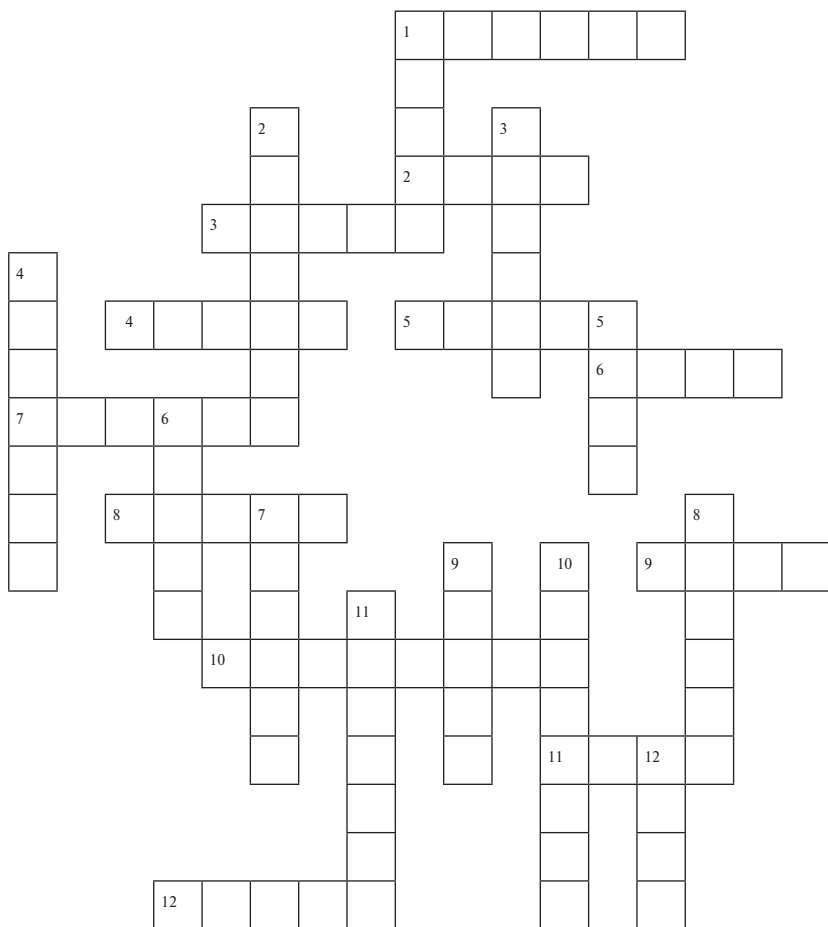
* Учащимся, которые справились с кроссвордом раньше других, можно поставить баллы.

5. Мальчик-подросток. 6. Имя первого князя на Руси — героя баллады. 7. В тексте: судьба. 8. Языческий жрец, прорицатель. 9. Берег (устаревшее). 10. Древнее название Константинополя. 11. Битва, бой (устаревшее). 12. Предвидящий будущее, пророческий.

По вертикали:

1. Титул владыки Киевской Руси. 2. Могучий, сильный (устаревшее). 3. Топор с небольшим лезвием на длинной рукоятке. 4. Воинский отряд князя. 5. Сосуд для вина на тризне. 6. Доспехи князя. 7. Кочевой тюркский народ, противники Древней Руси. 8. Поминальный пир у древних славян. 9. Верховный языческий бог славян, покровитель воинов, оружия, войн. 10. Языческий жрец и прорицатель, современ.: волшебник. 11. Быстрый, резвый. 12. Лоб (устаревшее).

Ответы к кроссворду:

По горизонтали: 1. Курган. 2. Змея. 3. Игорь. 4. Праща. 5. Отрок. 6. Олег. 7. Жребий. 8. Волхв. 9. Брег. 10. Цареград. 11. Сеча. 12. Вещий.

По вертикали: 1. Князь. 2. Могуший. 3. Секира. 4. Дружина. 5. Ковш. 6. Броня. 7. Хазары. 8. Тризна. 9. Перун. 10. Кудесник. 11. Ретивый. 12. Чело.

6. Работа над выразительным чтением стихотворения

III. Подведение итогов урока

Учитель. Мы сегодня построили урок, опираясь на уже известные вам сведения о балладе как о жанре литературы.

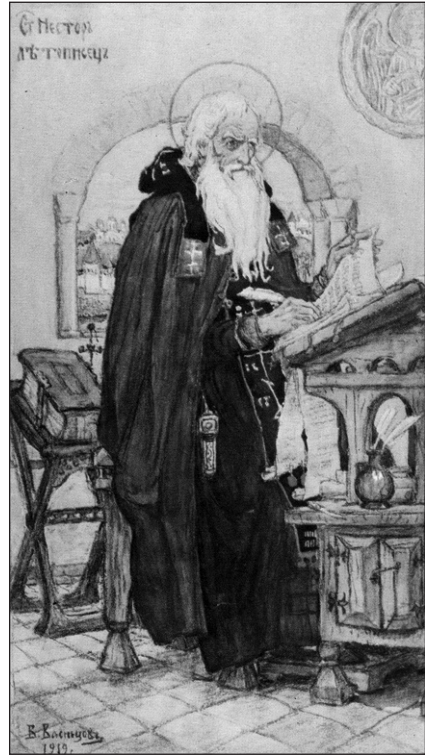
Мы сумели определить жанр произведения, показать приемы, которые использовал поэт для воссоздания исторического колорита.

А что ж нового внес Пушкин в сюжет, взятый из летописи?

Что интересовало поэта в седой древности?

IV. Домашнее задание

Определить значение слова «вещий»; ответить на вопрос: «Кого из героев и почему сопровождает в тексте это определение?»

Худ. В. Васнецов. Нестор-летописец

УРОК 11

Тема. Александр Пушкин «Песнь о вешем Олеге». Смысл сопоставления князя и кудесника как отражение главной мысли поэта

Цель: показать причины обращения поэта к истории, пояснить, в чем проявилось воплощение в материале далекого прошлого; совершенствовать навыки текстологического анализа произведения, навыки выразительного чтения в лицах;

воспитывать культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность, чувство слова; воспитывать умение видеть ассоциативные связи в произведениях разных видов искусства.

Оборудование: портрет А. Пушкина; иллюстрации В. М. Васнецова к «Песне о вещем Олеге».

ХОД УРОКА

I. Конкурс выразительного чтения баллад наизусть

II. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Слово учителя

— Говоря об обращении А. С. Пушкина к исторической тематике, мы отметили глубокое уважение и неподдельный интерес поэта к прошлому, его умение «погружать» читателя в изображаемую эпоху путем введения в текст баллады устаревшей лексики.

Но есть еще что-то, ради чего поэт обратился к прошлому. Словно Пушкин хотел найти в былом ответы на мучившие его в настоящем вопросы, сделать свои мысли о современности достоянием общества.

2. Словарная работа (проверка домашнего задания)

Вещий — (высокий стиль). Предвещающий будущее, пророческий.

Словарь русского языка С. И. Ожегова. — М.: Русский язык, 1990. — С. 82.

Вѣщій, кому все вѣдомо и кто вѣщает будущее; прорицатель, предсказатель; // умный, мудрый, смотроць, предусмотрительный // разсудительный, умно и красно* говорящій.

Толковый словарь живого великорусского языка В. Даля. — М.: Русский язык, 1989. — Т. 1. — С. 336.

3. Беседа с учащимися по домашнему заданию

- 1) Кого Пушкина называет в балладе «вещим»? («*Вещий Олег*») Почему он вещий?
- 2) Какое еще слово, понятие в балладе Пушкин сопровождается этим определением? («*Вещий язык*» — о волхвах)
- 3) Какие еще определения создают образ кудесника? («*Мудрый старец*», «*вдохновенный кудесник*»)

Учитель. Поскольку сюжет «Песни о вещем Олеге» Пушкина от летописного сказания в «Повести временных лет» отличается именно

* красно — красиво.

образами князя Олега и старого волхва, основан именно на их диалоге, давайте исследуем текст внимательнее.

III. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Выразительное чтение баллады в лицах

2. Письменный подбор материала с целью сравнения персонажей с соответствующим попутным комментарием

Князь Олег	Кудесник
«Князь по полю едет на верном коне» «...подъехал Олег»	«Из темного леса навстречу ему // идет вдохновенный кудесник»

Учитель. Итак, князь разговаривает со стариком-волхвом, сидя в седле, свысока. Обращаясь за предсказанием (помощью, советом), он даже внешне подчеркивает свое превосходство.

(Обращение к иллюстрациям В. М. Васнецова)

Князь Олег	Кудесник
«могучий владыка» «соседи-враги» «победой прославлено имя твое» «волны и суша покорны тебе» «завидует недруг» «и пращ, и стрела, и лукавый кинжал падают победителя» «незримый хранитель могущему дан»	«любимец богов» ничего земного: ни богатства, ни по- ложения
следствие могущества на земле; при- знано всеми и во всем	

Учитель. Обратите внимание: в начале баллады князь характеризуется как «могучий», через некоторое время мы наблюдаем повторение характеристики, но на качественно новом этапе, высоким стилем. Отсюда и разговор свысока:

Не бойся меня:
В награду любого возьмешь ты коня.

Князь привык, что его боятся и ждут от него наказания («обрёк он мечам и пожарам») либо награды. Что же отвечает князю собеседник?

Волхвы не боятся могучих владык,
А княжеский дар им не нужен.

Худ. В. Васнецов. «Прощай, мой товарищ, мой верный слуга»

Могущество, сила, богатство, положение на земле для волхва не имеет значения!

Обратите внимание: кудесник говорит во множественном числе «волхвы», «им», причисляя себя к какому-то определенному кругу, избранность которого с гордостью отмечает: «Правдив и свободен их веший язык // И с волей небесною дружен».

Он — как посланник, глашатай воли небес судьбы: «Запомни же ныне ты слово моё».

Благодарит ли князь волхва за предсказание? Можно ли сказать, что оно произвело на него впечатление? *(Да, он отдал подробные и очень эмоциональные (!) указания насчет коня, он даже вспомнил о коне через время.)*

А почему же князь не поблагодарил кудесника? *(Не счел нужным, воспринял как службу, как само собой разумеющееся.)*

Сбылись ли предсказания формально? Какова реакция князя?

(О коне

князь вспоминает в некотором смысле потребительски:

«Мой конь и донныне носил бы меня»

«Не ты под секирой ковыль обagriшь //

И жаркою кровью мой прах напоишь!»

О кудеснике:

оскорбительно, за глаза:

*«Кудесник, ты лживый,
безумный старик! //
Презреть бы твое предсказанье!»*

О судьбе:

*«Вот где таилась погибель моя! //
Мне смертью кость угрожала!»*

Чем заканчивается баллада?

Кого показал Пушкин в образе кудесника?

IV. Подведение итогов урока

Учитель. Основное в балладе не просто развитие сюжета, рассказ о событиях, здесь важна авторская оценка происходящего. Автор может использовать тему далекого прошлого, чтобы высказать свое мнение о настоящем.

Кто, по мнению Пушкина, «вдохновенный кудесник»? Чей «вещий язык» «правдив и свободен»? Кто не боится «могучих владык»?

Вернемся к толкованию В. Даля: поэт — «...умно и красно говорящий».

Итак, это о поэте, точнее, о себе писал Пушкин.

V. Домашнее задание

Подготовка к конкурсу выразительного чтения баллад наизусть.

Индивидуальное задание: подготовить сообщение о Р. Стивенсоне.

УРОК 12

Тема. Роберт Льюїс Стивенсон (1850–1894). «Вересовий мед» як героїчна балада. Уславлення в ній подвигу в непримиренній боротьбі з іноземними загарбниками. Фольклорні елементи у творі

Мета: ознайомити зі змістом балади, в основу якої лягла старовинна кельтська легенда; показати мужність борців за незалежність рідної країни проти іноземних загарбників; розкрити необхідність вибору між власним почуттям і спільною метою народу; вдосконалювати

навички виразного читання балади за особами, текстологічного аналізу твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, обґрунтованість, емоційність.

Обладнання: портрет Р. Л. Стівенсона.

ХІД УРОКУ

I. Конкурс виразного читання балад напам'ять

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Фронтальне опитування

Учитель. Сьогодні ми з вами вирушаємо до Англії XIX ст., а звідти, завдяки уяві і творчому натхненню англійського письменника Роберта Люїса Стівенсона — у сиву давнину англійської історії. Баладу «Вересовий мед» створено за старовинною кельтською легендою.

- 1) Що ми знаємо про баладу як літературний жанр?
- 2) Що слугує основою для балади Шіллера «Рукавичка» та балади Гете «Вільшаний король»?
- 3) Чим балада Стівенсона «Вересовий мед» відрізняється від фольклорної балади?
- 4) Що надає сюжету балади Гете «Вільшаний король» більшої напруженості?
- 5) Який початок у баладах Пушкіна «Песнь о вещем Олеге», Стівенсона «Вересовий мед» та Шіллера «Рукавичка»?
- 6) Чи можна передбачити, чим завершаться події, описані в баладах «Вересовий мед», «Рукавичка», «Песнь о вещем Олеге», прочитавши зачин? Мотивуйте свою відповідь.
- 7) Які фольклорні ознаки запозичили літературні балади?
- 8) Наведіть приклади постійних епітетів у баладі Пушкіна «Песнь о вещем Олеге».

Худ. В. Волович. «А был он слаще меда»

2. Повідомлення учнів про Р. Л. Стівенсона

II. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Виразне читання балади

Пропонується робота з російськомовним перекладом С. Маршака.
(Див. додаток: переклади С. Маршака і Є. Крижевича.)

2. Аналіз твору з коментарями. Бесіда

- Що є зачином балади? Який настрій створюють ці рядки?
- Які рядки яскраво показують наслідок битви?

*(Лежал живой на мертвом,
И мертвый — на живом.)*

- Яким чином поет підкреслює, що маленькі пікти загинули за батьківщину?

*(В своих могилах тесных,
В горах родной земли,
Малютки-медовары приют себе нашли.)*

- Як змальовує поет останніх піктів, які потрапили у полон? Який прийом використовує він для створення образу безвиході, сили ворога?
(Антитеза:

*Сидел король шотландский
Не шевелясь в седле.
А маленькие люди
Стояли на земле.*

Те, що сидить король на коні, створює враження, що він ніби височіє над маленькими піктами.)

- Але чи здаються вони нам такими вже беззахисними? Що надає їм сили мовчати перед загрозою тортур?
(Автор показує їх на тлі рідного краю, сама природа ніби підтримує їх:

*Вереск шумел над ними,
В море катились валы.)*

- Коли старий карлик звертається до короля, кажучи:

*Жизнь я изменой куплю,
Выдам заветную тайну, —*

подивіться, як змінюється його фігура.

(Це вже не гордовите мовчання —

*Голос его воробыный
Резко и четко звучал.*

Він ніби стає ще меншим порівняно з королем.)

- Чому неможливо повірити в зраду?

(Тому що залишилася совість:

*Мне продавать свою совесть
Совестно будет при нем.)*

- Чому поет надав нам можливість почути останній крик юнака? *(Це натяк на те, що той міг би не витримати.)*
- Як ви вважаєте, чи легко було батькові зважитись на таке рішення? Доведіть, що він дуже переживав.

*(И эхом ему ответил
С обрыва отец-старик.)*

- Як показано незламність старого? Чим стає для нього цей вересовий мед?

*(Пушкой со мной умрет
Моя святая тайна —
Мой вересковый мед! —*

вересовий мед символізує душу народу, якою вороги не здатні заволодіти.)

III. Самостійна робота з текстом

Завдання: довести, що перед нами саме балада. Знайти фольклорні елементи у творі, які є однією з особливостей жанру балади.

(Героїчна балада, як правило, бере за основу історичні події — у даному випадку старовинну кельтську легенду.

Драматизм подій підкреслюється побудовою балади — включенням до основної частини діалогу.

У літературній баладі нерідко присутні фольклорні елементи: зачин, повторення, антитеза, постійні епітети.)

IV. Робота над виразним читанням

V. Підбиття підсумків уроку

Бліц-перевірка самостійної роботи.

VI. Домашнє завдання

Підготуватися до виразного читання балади напам'ять; підготуватися до контрольної роботи.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про А. Міцкевича.

УРОК 13

Тема. Адам Міцкевич (1798—1855) «Альпухара» (з поеми «Конрад Валленрод»). Мужність і нескореність перед ворогом як провідна думка балади. Контрольна робота

Мета: познайомити зі змістом балади — вставної частини поеми А. Міцкевича, її образною системою; розкрити психологізм твору; вдосконалювати роботу над виразним читанням і текстологічним аналізом твору; виховувати культуру мовлення, культуру виразного читання.

Обладнання: портрет А. Міцкевича.

ХІД УРОКУ

I. Конкурс виразного читання балад напам'ять

II. Формування нових знань, умінь і навичок учнів

1. Повідомлення про А. Міцкевича

2. Коротка довідка учителя про баладу «Альпухара» — вставний елемент у поемі «Конрад Валленрод»

Альпухара — гориста місцевість на півдні гір Сієрра-Невада в Іспанії.

Поет подає художнє переосмислення подій: насправді маври (мусульмани) — загарбники, а іспанці захищають свою країну.

Головне у цій баладі — глибокий психологізм сюжету, непередбачуваність подій.

Тому я пропоную вам, читаючи фрагменти, сприймати їх на слух і спробувати скласти свої прогнози.

3. Робота над баладою методом «Читання із зупинками»

(Див. додаток — текст за перекладом М. Рильського)

1) Читання від слів «Селища маврів у темі, у руїні» до «Але чума у Гренаді»

- На що слід звернути увагу? (Згадка про чуму)

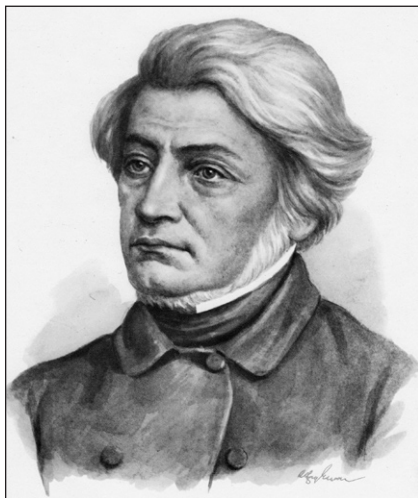
2) Читання від слів «*Лиш в Альпухарі, залігши у шанці...*» до слів «*На мінаретах хрести заблищали*»

- На чийому боці перемога? Які докази тому маємо? («*Взято фортецю останню*»)

3) Фрагмент «*Сам Альманзор, як побачив, що сили Більше нема в обороні...*»

- Що зробив командуючий мусульман?

(«*Сміло прорвавши крізь ворога стріли, Втік од страшної погоні*»)

Худ. А. Кручина. Портрет А. Міцкевича

4) Читання від слів «*Бенкет між трупів почався в іспанців...*» до слів «*Раптом надвірна сторожа доносить...*»

- Про що доносить сторожа? Що трапилося?

(«*Лицар, що ймення не знати, З панством найстаршим побачення просить, Пильне щось має сказати*»)

- Хто, на вашу думку, той лицар? («*То Альманзор був, король мусульманський*»)
- З чим він прийшов до ворогів?

(«*Кинувши сховок безпечний, Сам отдається він в руки іспанські, Раб їх і друг їх сердечний*»)

5) Читання від слів «*Я до іспанського, — каже, — порогу...*» до слів «*Братом молодшим служити*»

- Як іспанці сприйняли добровільного полоненого й зрадника?

(«*Вождь обійняв його, інші вітають, Друга немовби стрічали*»)

- Чому так стрічають Альманзора?

6) Читання від слів «Всіх Альманзор по черзі обіймає» до слів «В губи цілує сердечно»

- Чому він, командуючий розбитою армією, так ставиться до ворогів?
- 7) Читання від слів «Раптом ослаб він...» до слів «Гляньте, гяури! Я гордий і радий...»
- Чим пишається і чому радіє Альманзор? («Тим, що відплатив вам відразу»)
  - Чим відплатив Альманзор?

(«Я обдурих вас: прийшов я з Гренади,
В дар вам принісши заразу»)

8) Читання від слів «Так! Поцілунком своїм вам у душу...» до «Сміхом сміється пекельним»

- Чому сміється Альманзор?
  - Що далі сталося з ним?
- 9) Читання від слів «Вмер, сміючись...» до «В рисах його помертвілих»
- Що сталося з іспанцями потім?
- 10) Читання від слів «Прудко іспанці біжать...» до кінця
- Яка ваша думка про вчинок Альманзора?
  - Чому присвячується балада?
  - Чому ми говоримо про психологізм у розгортанні сюжету?

III. Контрольна робота

Початковий рівень

1. Які жанри творів про героїчне минуле ви можете назвати? (1 б.)
2. Хто і як виконував ті твори? (1 б.)
3. Назвіть вивчені твори та їх авторів. (2 б.)

Середній рівень

У чому полягає різниця між фольклорною та літературною баладою? (2 б.)

Достатній рівень

Назвіть жанрові особливості балади, наведіть приклади. (3 б.)

IV. Коментар до домашнього завдання

Усний твір-мініатюра за темами (на вибір): «Роль балади у житті людства», «Яка балада справила на мене більше враження і чому?» «Як я уявляю собі сучасну баладу?»

АЛЬПУХАРА

(з поеми «Конрад Валленрод»)

Селища маврів у тьмі, у руїні,
Гине їх люд в безпораді;
Борються досі гренадські твердині,
Але чума у Гренаді.

Лиш в Альпухара, залігши у шанці,
Б'ється загін Альманзора,—
Тут обложили хоробрих іспанці,
Жде їх чи смерть, чи покора.

Вдосвіта сурми до бою заграли,
Битва гримить на світанні,
На мінаретах хрести заблищали,—
Взято фортецю останню.

Сам Альманзор, як побачив, що сили
Більше нема в обороні,
Сміло прорвавшись крізь ворога стріли,
Втік од страшної погоні.

Бенкет між трупів почався в іспанців
На альпухарських руїнах.
Здобич паюють, поділюють бранців,
П'ють, утопаючи в винах.

Раптом надвірна сторожа доносить:
Рицар, що ймення не знати,
З панством найстаршим побачення просить,
Пильне щось має сказати.

То Альманзор був, король мусульманський.
Кинувши сховок безпечний,
Сам оддається він в руки іспанські,
Раб їх і друг їх сердечний.

«Я до іспанського,— каже,— порогу
Став із уклоном глибоким,
Вашому буду молитися богу,
Вірити вашим пророкам.
Хочу, щоб слава по світу настала,
Як мавританець побитий
Став переможцям своїм за вассала,
Братом молодшим служити».

Шану іспанці до сміливих мають,
Як Альманзора впізнали —
Вождь обійняв його, інші вітають,
Друга немовби стрічали.

Всіх Альманзор по честі обіймає,
Руки стискаючи гречно,
Та найміцніше вождя пригортає,
В губи цілує сердечно.

Раптом ослаб він, на камінь підлоги
Впав, побліднілий з нестями,
Але чалму переможцю під ноги
Кволими стеле руками.

Плянув навкруг — всі дивуються дивом:
Синню взялись йому лица,
Сміхом уста зазміїлись жадливим,
Сповнилися кров'ю зіниці.

«Гляньте, гяури! Я гордий і радий,
Що відплатив вам одразу.
Я одурив вас: прийшов я з Гренади,
В дар вам принісши заразу.

Так! Поцілунком своїм вам у душу
Смертної влив я отрути.
Гляньте — у муках конати я мушу,—
Вам таких мук не минути!»

Руки вперед простягає завзятий,
Мовби стисканням смертельним
Хоче іспанців усіх закувати,
Сміхом сміється пекельним.

Вмер, сміючись. Ще тремтіли повіки
Темних очей зледенілих.
Сміх той страшний залишився навіки
В рисах його помертвілих.

Прудко іспанці біжать, мов од кари!
Вслід їм — чума чорнокрила.
Жоден не вийшов із гір Альпухара,
Всіх моровиця скосила.

*(А. Міцкевич,
переклад М. Рильського)*

УРОК 14

Тема. Тематичне оцінювання. Контрольна робота високого рівня

Мета: провести контроль знань учнів; стимулювати актуалізацію одержаних знань, підвищувати свій рівень; робота над виразним читанням напам'ять; виховання культури усного та писемного мовлення під час відповіді.

ХІД УРОКУ**I. Конкурс виразного читання балад напам'ять****II. Оголошення результатів перевірки знань у ході контрольної роботи (питання початкового, середнього і достатнього рівнів)****III. Елемент уроку позакласного читання**

- Якою ви уявляєте собі сучасну баладу?
- Чи можете ви навести конкретний приклад сучасної балади?
— Я прочитаю вам твір, а ви визначте його жанр і з'ясуєте, фольклорний він чи авторський, дайте йому назву (*див. додаток*).
- Чи можете ви назвати автора твору?
- Яку назву ви запропонували б?
(*Назвати автора і твір.*)

IV. Розвиток зв'язного мовлення

Написати твір-мініатюру, до якого учні готувалися вдома, на одну з тем (на вибір):

1. «Роль балади в житті людства».
2. «Яка балада справила на мене найбільше враження й чому».
3. «Якою я уявляю собі сучасну баладу і чому».

(До уваги вчителя. Проводячи контрольну роботу за даною темою, щоб не перевантажувати учнів, пропонуємо за оцінку високого рівня зарахувати оцінку за попередній розвиток мовлення (твір) таким чином.

Якщо твір виконано на 10–12 б. → 3 б.; на 7–9 б. → 2 б.; на 4–6 б. → 1 б.; на 1–3 б. → 0 б.)

V. Домашнє завдання

За підручником історії Середніх віків або енциклопедією ознайомитися із подіями в Англії XII ст.; читати роман В. Скотта «Айвенго»

(розділи I–IV). Особливу увагу звернути на розділи IV і V — вечерю і розмову в домі Седрика Сакса.

Додаток

БАЛЛАДА О БОРЬБЕ

Средь оплывших свечей и вечерних молитв,
Средь военных трофеев и мирных костров
Жили книжные дети, не знавшие битв,
Задыхаясь от детских своих катастроф.
Детям вечно досаден
Их возраст и быт —
И дрались мы до ссадин,
До смертных обид.
Но одежды латали
Нам матери в срок.
Мы же книги глотали,
Пьянея от строк.
Липли волосы нам на вспотевшие лбы,
И сосало под ложечкой сладко от фраз.
И кружил наши головы запах борьбы,
Со страниц пожелтевших слетая на нас.
И пытались постичь —
Мы, не знавшие войн,
За воинственный клич
Принимавшие вой, —
Тайну слова «приказ»,
Назначенье границ,
Смысл атаки и лязг
Боевых колесниц.
А в кипящих котлах прежних боен и смут
Столько пищи для маленьких наших мозгов!
Мы на роли предателей, трусов, иуд
В детских играх своих назначали врагов.
И злодея следам
Не давали остыть,
И прекраснейших дам
Обещали любить;
И, друзей успокоив
И ближних любя,
Мы на роли героев
Вводили себя.
Только в грезы нельзя насовсем убежать:
Краток век у забав — столько боли вокруг!
Попытайся ладони у мертвых разжать
И оружие принять из натруженных рук.

Испытай, завладев
Еще теплым мечом
И доспехи надев, —
Что почем, что почем!
Разберись, кто ты — трус
Иль избранник судьбы,
И попробуй на вкус
Настоящей борьбы.
И когда рядом рухнет израненный друг
И над первой потерей ты взвоешь, скорбя,
И когда ты без кожи останешься вдруг
Оттого, что убили его — не тебя, —
Ты поймешь, что узнал,
Отличил, отыскал
По оскалу забрал —
Это смерти оскал! —
Ложь и зло, — погляди,
Как их лица грубы,
И всегда позади —
Воронье и гробы!
Если путь, прорубая отцовским мечом,
Ты соленые слезы на ус намотал,
Если в жарком бою испытал что почем, —
Значит, нужные книги ты в детстве читал!
Если мяса с ножа
Ты не ел ни куска,
Если руки сложа
Наблюдал свысока
И в борьбу не вступил
С подлецом, с палачом —
Значит, в жизни ты был
Ни при чем, ни при чем!

(В. Высоцкий)

ГЕРОЇЧНЕ МИНУЛЕ В ЛІТЕРАТУРІ

УРОК 15

Тема. Вальтер Скотт (1771–1832) «Айвенго». Вальтер Скотт як засновник жанру історичного роману. Зображення в романі «Айвенго» боротьби англосаксів з норманами в XII ст. та міжусобиць норманів

- Мета:** познайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Вальтера Скотта (найголовніші події); показати глибоку зацікавленість автора зображенням історії батьківщини, розкрити панораму життя середньовічної Англії в романі «Айвенго»; формувати в учнів уміння сприймати великий за обсягом твір цілісно, порівнюючи зображуване в романі з реальними історичними подіями; вдосконалювати навички текстологічного аналізу твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність.
- Обладнання:** портрети Вальтер Скотта, фотографія пам'ятника В. Скотту в Единбурзі.

ХІД УРОКУ

I. Слово вчителя

(Оскільки твори В. Скотта вивчають тільки у 7 класі, розповідь про життєвий та творчий шлях письменника слід подати детальніше ніж про інших.)

Є у Шотландії, у самому центрі Единбурга, на Принцес-стріт, незвичайний пам'ятник. Ця величезна споруда складається зі стрілоподібної вежі 60-метрової висоти, що нагадує готичні собори.

Під її покрівлею, на постаменті, до якого ведуть сходи, — статуя Вальтера Скотта з білого мармуру. Письменник сидить із книгою в руці. Поруч з ним — улюблений собака, який віддано дивиться на хазяїна. У нішах вежі — фігури героїв книжок В. Скотта. Це одна з визначних пам'яток столиці Шотландії. Але життя Вальтер Скотта продовжується не в білому мармурі, а в його чудових творах, серед яких «Айвенго» — найкращий.

Що можна розповісти про автора славетного роману про лицаря Айвенго, про середньовічну Англію, про хороброго, відчайдушного короля Ричарда Левине Серце та вільних стрільків?

За походженням Вальтер Скотт — шотландець. Він народився в родині адвоката і з дитинства був заохочений до читання. У ранньому дитинстві майбутній письменник ознайомився з історією своїх дідів та прадідів, з численними легендами, розповідями про героїчне минуле Шотландії та боротьбу за її незалежність. Минуле вітчизни викликало глибоку зацікавленість В. Скотта.

За наказом батька він здобув юридичну освіту, деякий час працював секретарем Единбурзького суду, а потім шерифом одного з округів

Шотландії. Роботу він поєднував із відвідуванням місць історичних битв, із записуванням старовинних балад, народних пісень та легенд. У 1802–1803 рр. Скотт видав три томи «Пісень шотландського народу».

- Яку ви знаєте баладу про героїчне минуле шотландців?
- Чи можна її знайти у збірці, виданій В. Скоттом?

Перші два томи — це зібраним народні балади і пісні, у яких викладено думки й почуття народу, його історія. Третій том — це балади, створені самим Вальтером Скоттом.

Фольклор став основним джерелом його поетичної творчості.

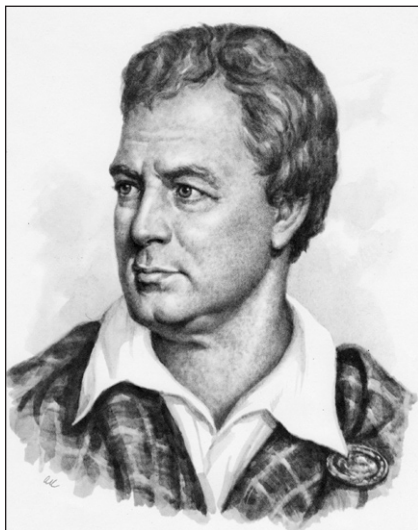
У його поемах «Пісня останнього менестреля», «Поле Ватерлоо», «Гарольд Безстрашний» та інших реальність переплітається з фантастикою, але їхня своєрідність та значення — у художньому втіленні історичних подій. В. Скотт створив жанр історичної поеми. Ці поеми підготували ґрунт для появи історичних романів.

«Айвенго» — це роман про далеке минуле, про події XII ст. У країні в цей час велася боротьба за централізацію королівської влади. У творі розповідається про безмежне свавілля феодалів, про перетворення лицарських замків на розбійничі осередки, безправ'я та злидні селян. Письменник яскраво зображує жорстокість служників католицької церкви, грабіжництво та насильство лицарів-хрестоносців.

В «Айвенго», як і в інших своїх романах, автор подає опис особистого життя героїв в контексті історичних подій, розповідає про незвичайні пригоди та реальні історичні факти. Роман В. Скотта сприяє пізнанню та розумінню історії.

II. Актуалізація опорних знань учнів з використанням прийому «Мозаїка»

— Зараз ми з вами спробуємо за матеріалом перших розділів скласти панораму середньовічної Англії, читаючи уривки з роману*, що відтворюють картину доби.

Худ. А. Кручина. Портрет В. Скотта

* Текст надається у переказі Б. Бовіюка.

(Для вчителя:

1. «Феодалі, отримавши надмірні привілеї...» — з розділу I.
2. «Дуже нетривким було у той час становище маломаєтних дворян...» — з розділу I.
3. «Завоювання Англії норманським герцогом Вільгельмом...» — з розділу I.
4. «Майже усі без винятку саксонські принци і саксонська знать були або винищені, або позбавлені своїх маєтностей...» — з розділу I.
5. «Усі монархи норманського походження віддавали явну перевагу...» — з розділу I.
6. «Розмовляли виключно по-нормано-французьки...» — з розділу I.
— Отже, ми з вами побачили дві сили, що протиставлені одна одній: (*сакси*) і (*нормани*).

Корінне населення Англії — це (*сакси*), загарбники — (*нормани*).

- Що є безумовним доказом пригнічення корінного населення, обмеження їхньої самостійності? (Закінчити речення, довівши, що учні розуміються на подіях тексту:

У них відібрано... *рідну мову*)

- А чи можна говорити, що англійське населення стає поруч зі знаттю у боротьбі зі спільними ворогами? Що ми можемо сказати про «нижчий люд»?

Продовжуємо «складання мозаїки».

(Для вчителя:

1. Опис свинопаса Гурта.
«Мідне кільце на кшталт собачого ремеза...»
«...природжений раб Седрика Сакса» — розділ I)

2. Опис блазня: «Срібний нашійник».

«Один із тих домашніх клоунів та блазнів, котрих багаті люди тримали у себе вдома для забави, щоб якось згайнувати час» — розділ I.

3. «Нам залишилося тільки повітря, щоб дихати, втім, і його не відібрали лише тому, що інакше ми не виконали б роботу, навалену на наші плечі...» — з розділу I.

Це вже протест проти пригнічення. Але чи підтримає хтось бідних рабів?

4. «Дай, Боже, здоров'я нашому господареві Седрику за те, що він заступився за нас, як личить мужньому воїнові...» — з розділу I.

- Яке, до речі, прізвисько у романі має Седрик і чому? (*Сакс*)
- Як ви вважаєте, а чи можна скласти думку про відносини в усьому суспільстві країни, розглядаючи стосунки між конкретними людьми? Іншими словами, чи доцільно роздивлятися світ у збільшувальне скло?... З цієї метою розглянемо один з епізодів роману...

II. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Робота над текстологічним аналізом твору (фрагмент вечери в будинку Седрика Сакса), завдання групам

- 1) Хто саме зібрався у Седрика Сакса? Чому саме хазяїн зібрав таку різноманітну компанію? Яким словом можна характеризувати Седрика і як воно його характеризує? (*Наближення негоди, людяність, гостинність*)
- 2) Чи можна сказати, що Седрик такий люб'язний господар, що ладен задля гостей поступитися своїми принципами? (*Не більше трьох кроків назустріч, «розмовлятиму з вами моєю рідною мовою», ставлення до леді Ровени і захист дівчини від сторонніх неввічливих поглядів, захист рідної мови.*)
- 3) Чи поважає Седрик людську гідність інших так само, як власну?
  - а) (*Погроза свинопасу і блазню: «Хто ж насмілювся так покалічити собаку, що належала моєму рабові?» Седрик — перш за все хазяїн, а потім людина.*)
  - б) (*«Дуже ймовірно, що з огляду на ту причину, котра спонукала Седрика прихистити під своїм дахом нащадка зневаженого народу, він наполіг би й на тім, щоб челядь повелася з Ісааком привітніше, але саме у цей час абат розпочав настільки цікаву розмову про породи і звички своїх улюблених псів, що Седрик не перебив би його навіть заради значно важливішої справи, аніж питання про те, чи піде євреї спати без вечері».*)
- 4) Чи з повагою гості ставляться до дому, у якому перебувають? Чи поводяться вони відповідно до свого звання? (*Сперечаються про враження від краси леді Ровени, уклавши парі; абат полюбляє випити, Бріан де Буагільбер вихваляється хоробрістю лицарів свого ордену, замовчуючи подвиги англійців.*)
- 5) Хто вносить деякі зміни (і які саме) у розвиток подій під час вечері? (*Паломник посадив нещасного Ісаака на своє місце біля каміну і приніс йому їжу, а також розпочав розмову про англійських лицарів, про перемоги норманів на турнірі у Святій Землі.*)
- 6) Як реагували хазяїн і гості, коли паломник урочисто називав імена переможців? (*«Неможливо змалювати нестянний гнів, що миттєво спалахнув на ще дужче потемнілому обличчі смаглявого храмовника»; «— Я б охоче віддав тобі цей золотий браслет, паломнику, <...> якби ти назвав імена тих лицарів...»*)
- 7) Чому паломник не назвав ім'я шостого лицаря?
- 8) Чому Бріан де Буагільбер назвав ім'я Айвенго, хоч міг би змовчати? Яку мету він переслідував? Проілюструйте конкретними словами його ставлення до Айвенго.

- 9) Хто заступився за честь лицаря Айвенго і чим вони заприсяглися? Чия запораука здається вам найціннішою?

2. Бліц-турнір запитань

1. Як ви вважаєте, чому Седрик не одразу заступився за Айвенго? Чому на слуг «ім'я Айвенго справило враження електричної іскри»? Що за образу згадує Седрик?
2. Що зробила леді Ровена після свого заступництва?
3. Чим закінчилася випадкова зустріч паломника та єврея Ісаака?
4. Як ви вважаєте, чи зустрінуться на турнірі Айвенго і Бріан де Буагільбер? Чому паломник не був впевненим у цьому?

III. Підбиття підсумків уроку

Чи допоміг нам ефект «збільшувального скла» (зустріч у домі Седрика Сакса) розкрити стосунки між верствами населення середньовічної Англії?

- Про що свідчить ця сцена? (*Поділ героїв на саксонців і норманів*)
- Як ви вважаєте, яку композиційну роль виконує сцена парі у романі? (*Нагадати про зав'язку сюжету*)
- Що потрібно зробити саксонцям, щоб зібрати сили для перемоги? Чи є для неї передумови?

VI. Домашнє завдання

Читати розділи VII — XIX (включно); звернути увагу на опис лицарського турніру (р. VII—XII) та змагання стрільків з луку (р. XIII).

УРОК 16

Тема. Панорама життя середньовічної Англії. Лицарський турнір, його роль у подальшому розвитку подій

Мета: продовжити знайомство з романом; показати зв'язок композиції твору з його сюжетом; розвивати зв'язне мовлення учнів, уміння відтворювати зміст подій з позиції будь-кого з персонажів; працювати над текстологічним аналізом твору; виховувати культуру мовлення, відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, уміння обстоювати власну точку зору.

Обладнання: портрет В. Скотта; ілюстрації до роману.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

Бесіда з елементами текстологічного аналізу

- Про яку видатну подію йдеться на самому початку роману?
- Чому ми точно знаємо, що головні герої візьмуть у ній участь?
- Чи можемо ми сказати, що ця подія стане вирішальною у долі деяких з них? Кого саме? (*Лицарський турнір, виклик Бріана де Буагільбера, парі храмовника і паломника*)
- А чи можна назвати турнір важливою подією в житті тогочасної Англії? Це розвага чи щось більше?
- Чи можна за загальними ознаками турніру скласти уявлення про середньовічне англійське суспільство? (*Різні соціальні верстви, розмежування за політичними мотивами, фінансовим станом*)
- Які великі групи персонажів ви можете назвати?
- Розкажіть правила проведення турніру і про те, який зовнішній вигляд має лицар на ньому.
- Яка нагорода чекає на переможця?

Худ. І. Кусков. Ілюстрація до роману В. Скотта «Айвенго»

II. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Розвиток зв'язного мовлення

Завдання: розповісти про хід турніру від імені дійової особи.

(Седрик Сакс, йомен Локслі, зброєносець Гурт, принц Джон, Ребека, Ательстан, леді Ровена)

(Призначити двох кращих учнів Зберігачами Точності, які мають коментувати переказ: про що міг і про що не став би говорити цей персонаж.) (*Використання ілюстрацій до роману.*)

2. Фронтальне опитування

- Чому появу нового лицаря сакси зустріли з таким захопленням?
- Який девіз було написано на щиті лицаря?

- Чи здогадалися ви, хто цей лицар? Що сприяло вашій здогадці?
- Як ви гадаєте, чиєю перемогою закінчиться цей двобій? Чому автор так вирішив? (*Це — центральна лінія роману, хто переможе, з'ясується у кінці.*)
- Чому Айвенго не хотів назвати себе?
- Як зреагували на його відкрите обличчя?
- Чи схвалюєте ви поведінку Седрика Сакса?
- Як Айвенго розпорядився виграними на турнірі призами?
- На кого з героїв слід також звернути увагу?

3. Продовження розвитку мовлення

Завдання: провести репортаж зі змагання вільних стрільків. По завершенні відповісти на такі запитання:

- Чи знайомий вам цей переможець? Кого зобразив В. Скотт під ім'ям Локслі?
- Яка вдача у цієї людини?

III. Підбиття підсумків уроку з використанням методу «Вільний мікрофон»

- Що нового ми дізналися про Англію XII ст.?
- Що ми можемо сказати про головного героя роману?
- Як композиція твору пов'язана з його сюжетом?

IV. Домашнє завдання

Читати: від розділу XX до XXXI; звернути увагу на такі епізоди: врятування Седрика; поведінка леді Ровени; діалог Ребеки та Буагільбера; штурм замка.

УРОК 17

- Тема.** Історичний колорит і романтика пригод у творі
- Мета:** продовжити знайомство зі змістом роману та його персонажами; вдосконалити вміння учнів цілісно сприймати твір великого обсягу, підбирати матеріал, що характеризує образи персонажів; перевірка знання змісту твору, вміння орієнтуватися в тексті; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність; виховувати вміння бачити асоціативні зв'язки між різними видами мистецтва, сприймати ілюстрації до твору.

Обладнання: портрет письменника; ілюстрації до роману худ. І. Кускова (М.: Детская література, 1980).

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Слово вчителя

— Ми, мешканці країни Читалії, продовжуємо мандрувати разом з героями В. Скотта середньовічною Англією. Сьогодні ми дізнаємося, які небезпечні пригоди довелось пережити героям твору, з'ясуємо, в чому можуть проявлятися підступність і жадібність, що таке справжня краса, вірність та вдячність, і чи є мужність та шляхетність ознаками лише лицарського стану.

— Щоб не блукати лісовими стежинами й уникнути небезпеки, давайте складемо план досліджуваного фрагменту роману.

2. Робота над приблизним планом (складається за допомогою учителя)

- 1) Повернення з турніру (у формі переказу, див. 3.1).
- 2) Напад невідомих (у формі переказу епізоду, див. 3.2).
- 3) Зустріч Гурта і Вамби з лісовими розбійниками (у формі кросворда, див. 3.3).
- 4) У замку Фрон де Бефа — становище полонених (у формі вибіркового переказу, див. 3.4 а, б, в, г):
  - а) Седрик і Ательстан;
  - б) леді Ровена;
  - в) Ісаак;
  - г) Ребека.
- 5) Ульгиматум (у формі кросворда, див. 3.5).
- 6) Прихід монаха (у формі бліц-опитування, див. 3.6).
- 7) Штурм замка (у формі репортажу, див. 3.7).
- 8) Пожежа (у формі текстологічного аналізу, робота з художніми особливостями, див. 3.8).
- 9) Звільнення (у формі вибіркової розповіді, див. 3.9)

Худ. І. Кусков. Ілюстрація до роману В. Скотта «Айвенго»

3. Розвиток зв'язного мовлення

Перевірка знань змісту і вміння швидко орієнтуватися в тексті з використанням «Магічного квадрата» — 144 клітинки: 12 × 12. Якщо буде зроблена правильна відповідь на запитання, яскравий, точний переказ або розгаданий кросворд, за розкриття кожного із пунктів плану можна зафарбувати 12 клітинок.

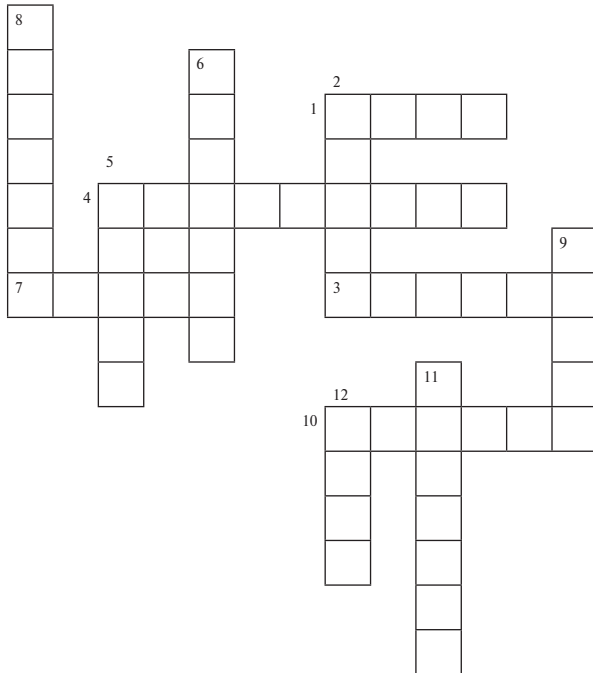
Під час переказу можна користуватися ілюстраціями.

1. 1) Хто їхав у компанії із Седриком?
- 2) Кого побачили вони на лісовій галявині у розпачі?
- 3) Як поставилися сакси до прохання єврея?
- 4) Чи сказала Ребека (і чому), хто був у кінних ношах?
- 5) Хто виявив більше людяності до незнайомців?
- 6) У кого з супроводу Седрика були зв'язані руки?

(Кожна відповідь — 2 бали.)

2. Переказати епізод «Напад невідомих» (12 б.)
3. Розгадати кросворд.

Завдання: продовжити речення одним словом (кожна відповідь — 1 б.)

- 1) → Почувши, що пов'язку на руках послаблено, *Гурт* втік у ліс.
- 2) ↑ Побачивши друга, він подав *голос*.
- 3) → Назустріч другові вискочив *собака* Гурта.

- 4) ↑ Ім'я друга — *Вамба*.
- 5) → Гурт і Вамба вирішили хазяїна *визволити*.
- 6) ↑ Вамба — *блазень*.
- 7) → До них вийшов якийсь *йомен*.
- 8) ↑ Одяг на ньому був *зелений*.
- 9) ↑ Для розвідки він одягнув *маску*.
- 10) → Наші друзі сказали, що ріг йомену допомогла виграти *стріла*.
- 11) ↑ Йомен сказав, що визволити полонених допоможе його *дружина*.
- 12) ↑ Вони визволятимуть Седрика тому, що він *сакс*.

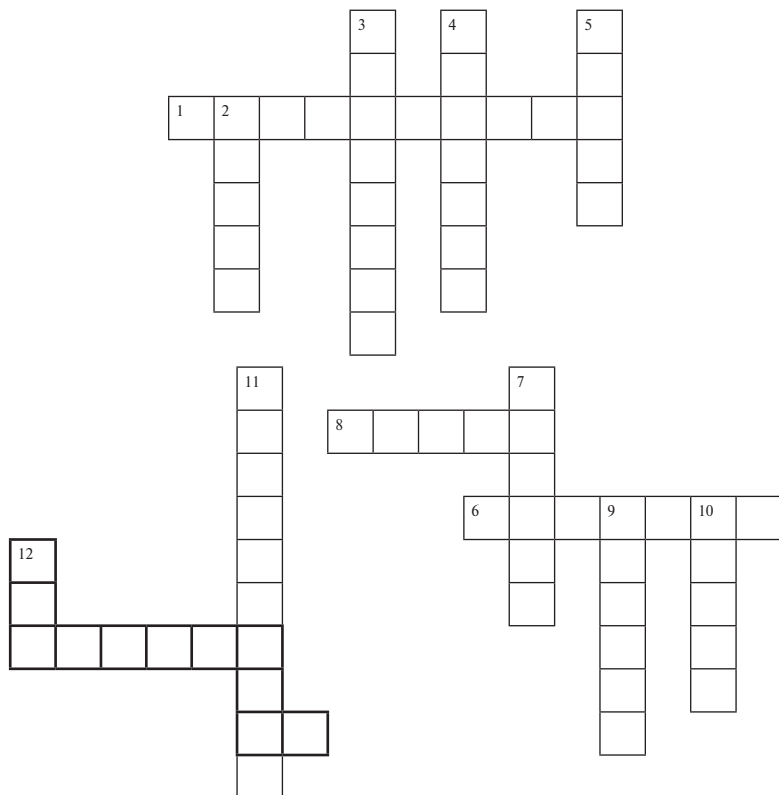
4. Коментована розповідь

4 а	}	Розповідь про події з коментарями й висновками щодо характеру героїв
4 б		
4 в		
4 г		

Кожна відповідь — 12 б.

Робити помітки у зошиті!

5. Розгадати кросворд (за кожне слово — 1 б.)

- 1) → Назва документа, в якому висуваються певні вимоги в наказовій формі. (*Ультиматум*)
- 2) ↑ Частина прізвиська одного з керівників — того, хто писав. (*Ледар*)
- 3) ↑ Посада одного з героїв. (*Свинопас*)
- 4) ↑ Посада ще одного з персонажів. (*Блазень*)
- 5) ↑ Соціальний стан одного з їхніх помічників. (*Йомен*)
- 6) → Що поставлено в кінці ультиматуму? (*Підписи*)
- 7) ↑ Що намалював замість підпису йомен? (*Стріла*)
- 8) → Що було замість підпису Гурта? (*Хрест*)
- 9) ↑ Що замість підпису намалював Вамба? (*Півник*)
- 10) ↑ Як підписався Чорний Ледар? (*Слово*)
- 11) ↑ Що вимагав ультиматум для полонених? (*Визволення*)
- 12) ↑ → Не кожен з обложених міг прочитати і не всі наступаючі змогли підписати ультиматум, тому що вони були... (*неписьменні*).
(Для вчителя: аркуш із кросвордом можна стилізувати під старовинний лист.)

6. Бліц-опитування (кожна відповідь — 1 б.)
    - 1) Чому до замку пропустили монаха?
    - 2) Хто з'явився замість духовного отця?
    - 3) Навіщо він прийшов у замок?
    - 4) Що запропонував монах Седрикові?
    - 5) На чому він наполягав, коли той не захотів приймати його жертву?
    - 6) Кого Седрик хотів визволити замість себе?
    - 7) Яким словом можна назвати вчинок Вамби?
    - 8) Чому Вамба не хотів мінятися одягом ні з ким, окрім Седрика?
    - 9) Чому Ребека чекала на Седрика?
  - 10) Хто з мешканців замка сповідався псевдомонаху?
  - 11) Що пообіцяла Ульрика?
  - 12) Чому володар замку вивів монаха через таємний хід?
7. Переказ епізоду — 12 б. Конкурс на кращий репортаж.
  8. Підбір яскравих епітетів та порівнянь з тексту.
Опис битви та пожежі — за кожен 2 б.
  9. Розповідь про полонених та визволителів.
Седрик, Ательстан, Чорний Лицар, Айвенго (по 3 бали).

4. Підбиття підсумків* з урахуванням доцільності використання ілюстрацій під час переказу

* Якщо є час і залишилися порожні клітинки, можна додати запитання про перебування Айвенго в полоні.

II. Підбиття підсумків уроку

- Чи правильно, що ми не лише дізналися про певні події, описані в романі, а й відчули історичний колорит середньовічної Англії?
- Яким чином авторові вдалося цього досягти? (*Зображуючи типові історичні події, відтворюючи яскраві образи*)
- Яким чином допомогли вам ілюстрації? Чому художник обрав такий засіб оформлення роману (колір, манера)?

III. Домашнє завдання

Читати від розділу XXXII до розділу XXXV; звернути увагу на образи Чорного Ледаря, Ісаака, Седрика Сакса, Ательстана, Тріана де Буагільбера, Локслі, Вамба.

УРОК 18

Тема. Історичний колорит і романтика пригод у творі (продовження). Вплив реальних історичних подій, соціального статусу і національності на долю людини

Мета: продовжувати знайомство зі змістом роману, образами героїв; працювати над вдосконаленням уміння цілісно сприймати твір великого обсягу, вільно орієнтуватися в тексті; вдосконалювати навички текстологічного аналізу твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, вміння знаходити матеріал для відповіді за планом, виховувати культуру усної відповіді: логічність, послідовність, доказовість, вміння обстоювати власну думку.

Обладнання: конверти з картками-орієнтирами.

ХІД УРОКУ

I. Слово вчителя з елементами бесіди

— Як ви гадаєте, що впливає на вдачу людини, на формування її особистості, поведінку?

Звичайно, час і місце, в якому вона мешкає.

А якщо йдеться про людей, які існують в один час і в одній країні? (*Соціальний статус, фінансове становище, рід занять, національність*)

— Ми спробуємо скласти детальну розповідь про деяких персонажів роману, щоб визначити, чому так, а не інакше склалася їхня доля. Ви

зараз поділіться на групи, і кожна група отримає своєрідну підказку — план плюс картку-орієнтир. Але я попереджаю: за кожну картку-орієнтир з групи знімається 1 бал, а рахунок починаємо з 11 балів. (12 балів — за самостійне яскраве доповнення, знахідку, відповідь про ставлення автора роману до події)

Таким чином ми зможемо перевірити знання змісту твору та його персонажів, уміння орієнтуватися в тексті і робити висновки. Отже, почнемо наш «мозковий штурм».

II. Актуалізація опорних знань та навичок із використанням методу «Мозковий штурм»

Персонажі: Ричард Левове Серце, Седрик Сакс, Ательстан, Ісаак, Бріан де Буагільбер, Локслі, Вамба.

Картки-орієнтири на потрібні епізоди у тексті видає учитель на вимогу групи. (Заготовлені у конверті за номером питання)

1. Ричард Левове Серце

1) Соціальний статус та походження: «плюси» й «мінуси».

Підказка: ув'язнення, вимушена еміграція.

2) Під якими іменами персонаж з'являється у романі? Чому?

Підказка:

Чорний Ледар — турнір.

Лицар Висячого Замка — збереження таємниці.

Левове Серце — штурм замку, ставлення до Айвенго, бій у лісі.

3) Як поводить себе король?

Підказка:

Штурм замка.

Бере слово з Седрика.

4) Чи можна назвати його справжнім лицарем, взірцем сміливості та шляхетності?

Підказка:

Турнір.

Штурм замка.

Прагнення двічі врятувати Айвенго (у замку та під час захисту Ребеки).

5) Чи завжди його ставлення до нижчих верств населення справедливе?

Підказка:

Поведінка в лісі: Вамба, монах.

Після штурму замку з Ісааком.

6) Як автор ставиться до героя?

2. Седрик Сакс

1) Соціальний статус та походження: «плюси» й «мінуси».

Підказка:

Знатність, багатство, відкритий для гостей будинок.

Нашийники на слугах — раби.

- 2) Наявність великої мети та усталених принципів.

Підказка:

Патріот Англії. Прихильність до рідної мови, гордість за перемогу англійців.

Заради ідеї хоче розпорядитися чужою долею (Ровена і Ательстан).

Віддаляє сина.

- 3) У чому виявляється справжній патріотизм Седрика?

Підказка:

Хоче об'єднати сили й авторитет справжніх англійців королівського походження, не утворює власної партії.

Прізвисько.

- 4) Чи можемо ми говорити про наявність істинного лицарського духу і шляхетності у героя?

Підказка:

У замку.

Штурм.

Під час спроби звільнити його.

- 5) Чого більше у вчинках Седрика — справжньої людяності чи жорстокості?

Підказка:

Ставлення до сина.

Ставлення до Ісаака (турнір і після турніру)

- 6) Як автор ставиться до героя?

3. Ательстан Конінгсбурзький

- 1) Соціальний статус та походження: «плюси» й «мінуси».

Підказка:

Знатність, багатство, походження від короля Едуарда Сповідника.

Не завжди спроможний розпорядитися власною долею (надії на одруження), бажання жити за рахунок інших.

- 2) Чи сповідує Ательстан такі самі стійкі принципи, що і його старший друг Седрик?

Підказка:

Турнір: у який з днів бере участь у поєдинку і на чиєму боці.

Головне у полоні. Що було для нього найстрашнішим, коли його вважали померлим?

- 3) Чи можна стверджувати, що Ательстан сильний та шляхетний?

Підказка:

Участь у бою після визволення із замку.

Відмова від Ровени.

Негативне ставлення до Ісаака.

- 4) Як автор ставиться до героя? Якими засобами зображено цього персонажа?

4. Ісаак

- 1) Соціальний статус, рід занять: «плюси» й «мінуси».
Підказка:
Велике багатство, можливість утримувати у фінансовій залежності сильних людей.
Страх усе втратити.
- 2) Чому Ісаак у будь-якому суспільстві, навіть серед нижчих верств, сприймається як пригноблений?
Підказка:
Національність.
У домі Седрика.
На турнірі.
У лісі після визволення.
- 3) Що є для цього героя найвищими цінностями?
Підказка:
Гроші та дочка. (Тортури у замку. Торгівля за викуп свого життя. Все вимірює у грошах.)
Шкодує не за пораненим лицарем, а за пошкодженими обладунками.
- 4) Як автор ставиться до героя?

5. Бріан де Буагільбер

- 1) Соціальний статус та походження: «плюси» й «мінуси».
Підказка:
Знатність, багатство, перевага над багатьма іншими норманами (письменний, має вагу в суспільстві).
Нещирий, як усі храмовники.
- 2) Що можна сказати про лицарські якості та шляхетність Буагільбера?
Підказка:
Мужній боєць.
Поведінка у домі Седрика.
Зклад храмовника проти закладу паломника.
Ставлення до Ребеки.
- 3) Чи є щось позитивне у поведінці, вдачі цього негативного персонажа?
Підказка:
Почуття до Ребеки. Останній турнір.
- 4) Ставлення автора до героя.

III. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Ми припиняємо на сьогодні наш «Мозковий штурм».

Вплив яких факторів на формування особистості, долю героїв ми побачили, аналізуючи їх поведінку та життя? (*Соціальний статус; походження; національність; фінансовий стан.*)

Які ще фактори впливають на долю людини? Хто з персонажів ілюструє цю думку?

IV. Домашнє завдання

Закінчити збір матеріалів про Вамбу і Локслі, підготувати розповідь про них; дочитати роман до кінця, звернути увагу на останній двобій Айвенго і Буагільбера.

УРОК 19

Тема. Історичний колорит і романтика пригод у творі. Вплив реальних історичних подій, соціального статусу і національності на долю людини. (Продовження теми)

Контрольна робота (початковий, середній та достатній рівні)

Мета: продовження знайомства зі змістом роману, образами героїв; робота над удосконаленням вміння сприймати великий за обсягом твір на історичну тематику, вільно орієнтуватися у тексті; вдосконалення навичок текстологічного аналізу твору; перевірка знань учнів; виховання культури зв'язного мовлення, культури усного та писемного мовлення: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, розвиток уміння складати розповідь за планом-запитаннями.

ХІД УРОКУ

I. Слово вчителя

— Минулого уроку ми закінчили «Мозковий штурм» твердженням, що історичні події, соціальний статус людини, її національність значно впливають на формування особистості, на долю людини. Ми довели це на прикладі персонажів роману В. Скотта «Айвенго»: Ричарда Левове Серце, Седрика Сакса, Ательстана Конінгбурзького, Ісаака і Бріана де Буагільбера.

Але ми також сказали, що й від самої людини залежить її доля, що людина теж може впливати на події. Сьогодні ми послухаємо звіт групи, яка добирала матеріали про Локслі та Вамбу.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Продовження «Мозкового штурму» за планом-запитанням (картки-підказки видаються вчителем на вимогу представників груп).

1. Локслі

- 1) Соціальний статус героя, його фінансовий стан. Чи обіймає він певну посаду?
Підказка:
Йомен. Ватажок лісових розбійників.
- 2) За яких обставин ми вперше з ним зустрілися і що побачили під час першого знайомства?
Підказка:
Турнір. Змагання стрільків. Відповідь принцові Джону.
- 3) Коли Локслі виказує свою приналежність до певних політичних сил?
Підказка:
Звістка про полонення Седрика.
Допомога Чорному Лицареві.
- 4) Хто маскується під іменем Локслі? Чому він не відкриває справжнього ім'я королю?
Підказка:
Він герой англійських середньовічних балад...
- 5) Чому ми говоримо, що він відповідає за свою долю та долю інших?
У чому полягає головна причина його активного втручання у події?
- 6) Як автор ставиться до героя?

2. Вамба

- 1) Соціальний статус, походження, фінансовий стан.
Підказка:
Напис на нашійнику.
Початок ультиматуму.
- 2) Чи завжди його поведінка відповідає його становищу?
Підказка:
Розмова з Гуртом.
Захист Гурта і його собаки.
«Щит» Вамби двічі: перед початком турніру і під час повернення.
- 3) Чому саме Вамба вирушає у замок на розвідку? Чим продиктоване його рішення?
Підказка:
Пропозиція Вамби, ставлення до Седрика й Ательстана.
- 4) Яке слово, по відношенню до себе, часто вживає Вамба? Чи відповідає воно його суті?
Підказка:
Діалог у домі Седрика, захист друга.

«Щит» Вамби.

Подорож з Ричардом, рік.

Під час звільнення Гурта.

- 5) Чи можна сказати, що цей герой сам обирає свою долю і впливає на події? Заради чого він це робить?
- 6) Як автор ставиться до героя?

III. Висновок

Учитель. Крім названих факторів, що впливають на долю людини, на формування її особистості, треба враховувати ще й активну життєву позицію самої людини. Це притаманне не тільки особам високого походження та соціального і фінансового стану, але й простим людям. Найкращий поштовх для активного втручання у події — боротьба за справедливість, людяність, патріотична ідея.

IV. Перевірка знань учнів

Контрольна робота (початковий, середній, достатній рівень)

I варіант

Початковий рівень (1–4 б.)

1. Події якого часу зображено у творі? (1 б.)
2. Хто маскується під іменами:
  - а) Чорний Ледар; (1 б.)
  - б) Лицар, Позбавлений Спадку; (1 б.)
  - в) Локслі? (1 б.)

Середній рівень (5–7 б.)

Коротко опишіть гостей за вечерею у Седрика та їхні розмови. (3 б.)

Достатній рівень (8–9 б.)

Скільки разів зустрічалися у двобої Айвенго і Бріан де Буагільбер? Розкажіть про їхню боротьбу. (2 б.)

II варіант

Початковий рівень (1–4 б.)

1. Між ким точиться боротьба за владу в Англії? (1 б.)
2. Хто маскується під іменами:
  - а) Лицар Висячого Замку; (1 б.)
  - б) Сакс; (1 б.)
  - в) Левове Серце? (1 б.)

Середній рівень (5–7 б.)

Назвіть основні події, пов'язані з полоном Седрика та його близьких у замку. (3 б.)

Достатній рівень (8–9 б.)

Скільки разів зустрічалися у двобої Айвенго і Бріан де Буагільбер? Розкажіть про їхню боротьбу. (2 б.)

V. Домашнє завдання

Підібрати матеріали для розповіді про Айвенго.

УРОК 20

Тема. Історія і доля людини: Айвенго, його відданість, чесність, благородство

Мета: робота над образом головного героя; складання плану розповіді; розвиток зв'язного мовлення; показ ролі композиції твору в розвитку сюжетної лінії та створенні образів героя; виховання культури зв'язного мовлення, культури відповіді: логічність, послідовність, доказовість, уміння висловлювати та обстоювати свою думку.

Обладнання: ілюстрації до роману В. Скотта «Айвенго» (обов'язково — зображення щита героя).

ХІД УРОКУ

I. Коментарі вчителя до виконання перших рівнів контрольної роботи

II. Актуалізація опорних знань і навичок учнів

Бесіда з класом

- Назвіть основні епізоди, у яких бере участь Айвенго. (*Вечеря в будинку Седрика Сакса, лицарський турнір, у полоні в замку, захист Ребеки*)
- Чотири епізоди за участю головного героя — це багато чи мало, щоб скласти певне уявлення про нього?
- Яка ще інформація доповнює образ? (*Події «за кадром»: розповідь про турнір у хрестовому поході, причина зречення Седрика сина; думки інших персонажів про нього*)
- Як виглядає щит героя і який на ньому начертано девіз? (Використання ілюстрації)
- Як ви вважаєте, чи правильно він відображує ситуацію?

III. Формування нових знань, умінь та навичок. Складання плану до образу Айвенго

Учитель. Нагадую, що розповідь (і план, звичайно, також) повинна складатись із трьох основних частин: вступу, головної частини (розкриття теми) і висновка.

Розповідаючи про літературного героя, обов'язково слід вказати твір і автора, коли відбуваються події, головну думку твору.

Приблизний план (складається разом з учителем)

I. Вступ

Зображення у романі В. Скотта «Айвенго» боротьби англосаксів з норманами в XII ст. та зв'язок цих подій з долею головного героя.

II. Основна частина

Уїлфред Айвенго — взірець мужності, справжньої шляхетності, чесності.

1. Походження та виховання героя.
2. Причини позбавлення спадку та вигнання з рідного дому.
3. Айвенго — вірний лицар Ричарда Левового Серця: участь у хрестовому поході, захист честі англосаксів на турнірі, повернення на батьківщину з метою надання допомоги королю.
4. Скромність лицаря та почуття людської гідності (заклався за вечерю у Седрика).
5. Людяність Айвенго (ставлення до старого Ісаака).
6. Вдячність, повага і любов до юнака:
  - а) вдячність врятованого Ісаака;
  - б) вірність і відданість Гурта;
  - в) захист леді Ровени;
  - г) гордість батька за сина;
  - д) ставлення до слуг.
7. Мужність і майстерність на турнірі:
  - а) чудова майстерність у поводженні із конем і володінні зброєю;
  - б) сміливість та бажання помірятися силою саме з Буагільбером;
  - в) скромність (не хотів називати своє ім'я);

Худ. І. Кусков. Щит Айвенго

- г) неабияка витримка (під час поранення);
  - д) вірність коханій;
  - е) відсутність заздрощів до переможців (призи).
8. Благородство і вміння думати про інших під час полону:
    - а) чесне поводження з Ребекою (не змусив дівчину засмучуватись);
    - б) прохання врятувати батька першим.
  9. Роль трьох турнірів з життя Айвенго як одного з принципів побудови сюжету твору:
    - а) велика вдячність дівчини за порятунок і допомогу за покликом серця;
    - б) перемога ворога — ніби Божий промисел.
  10. Подальші події в житті героя — закономірність його долі.
  11. Чи можна сказати, що Айвенго сам будує свою долю? Чи відповідає девіз на щиті Айвенго тому, як склалась його доля? Чому батько знову став прихильником до сина?
(Коріння патріота — у рідній землі, повернення до батька)
- III. Висновок. Уїлфред Айвенго, головний герой роману — людина свого часу, взірець найкращих лицарських чеснот.
Моє ставлення до героя.

IV. Розвиток зв'язного мовлення. Розповідь учнів про Айвенго за складеним планом

V. Підбиття підсумків уроку

VI. Домашнє завдання

Спробувати скласти план розповіді про Ричарда Левове Серце, Седрика Сакса, Лоскслі, Вамбу (за вибором); підібрати матеріали про леді Ровену та Ребеку (за варіантами).

УРОК 21

- Тема.** Ідея віротерпимості. Ровена та Ребека — дві різні долі
- Мета:** продовження роботи над образами роману; складання планів розповідей про персонажів; удосконалення навичок роботи над текстологічним аналізом твору, вмінням зіставляти характери персонажів; виховання культури мовлення, культури відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, вміння обстоювати власну думку.

Обладнання: ілюстрації до роману В. Скотта «Айвенго» (обов'язково — епізоди, пов'язані з леді Ровеною і Ребекою).

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

Перевірка домашнього завдання: план розповіді про образи персонажів роману, коригування відповідей.

(Для вчителя краще мати для зразка готові плани і навіть продиктувати або написати їх на закритій дошці як висновок, оскільки роботу над образами вже завершено (див. № 18, 19).)

Приблизні плани

Седрик Сакс

- I. Зображення в романі В. Скотта «Айвенго» боротьби англосаксів з норманами у XII ст. та зображення цих подій крізь призму долі одного з персонажів.
- II. Седрик Сакс — яскравий представник і виразник ідей англосаксів (навіть прізвисько говорить про це)
  1. Прихильність до старовинних традицій та рідної мови, захист її.
  2. Гордість за славу англосаксів (під час розповіді паломника на турнірі).
  3. Хоробрість, мужність Сердика, здатність захистити себе, своїх рідних, власні принципи.
  4. Сила Седрика — у його ширості, здатності прийти на допомогу:
    - а) опікунство над леді Ровеною;
    - б) гостинність до подорожніх під час негоди;
    - в) вміння взяти під свій захист слабких (Ісаак і його донька);
    - г) вміння винагороджувати і бути вдячним (Вамба, Гурт).
  5. Уміння жертвувати власними інтересами заради спільної справи:
    - а) хоче перш за все врятувати Ательстана;
    - б) прагнучи прислужитися Англії, вигнав з домівки власного сина, щоб влаштувати шлюб Ательстана і Ровени.
  6. Запальність, звичка керувати власними долями як наслідок його соціального статусу:
    - а) володіння рабами і ставлення до них;
    - б) ставлення до Айвенго.
- III. Ставлення автора до Седрика Сакса.

Гурт

- I. Зображення в романі В. Скотта «Айвенго» подій в Англії XII ст. та їхній вплив на долю персонажів.
- II. Гурт як виразник інтересів нижчих верств англійців.

1. Походження, соціальний стан, рід занять.
  2. Найголовніша мрія Гурта — стати вільним, позбавитися рабського становища.
  3. Вірність хазяям та служіння благородній ідеї:
    - а) служить зброєносцем у Айвенго;
    - б) незважаючи на покарання, хоче визволити Седрика.
- III. Ставлення автора до Гурта.
Моє ставлення до героя.

Вамба

- I. Зображення в романі В. Скотта «Айвенго» боротьби англосаксів з норманами та участь у цих подіях персонажів роману.
- II. Вамба — людина, що вивищилася над своєю долею й активно втручається в події.
  1. Походження, соціальний стан, рід занять.
  2. Розум та гострий язик блазня: вміє постояти за себе і товариша.
  3. Волелюбність Вамби (критикує загарбників, правильно оцінює стан пригнобленого народу).
  4. Кмітливість, вміння гідно захистити господаря (турнір, «щит»).
  5. Почуття справедливості та людяності: не дозволяє кинути напризволяще Ісаака з донькою, образити їх.
  6. Вірність хазяїну та жертовність.
  7. Хоробрість та розумна обережність (під час супроводження Ричарда).
  8. Чому Вамба не просить як винагороду позбавлення від рабства?
- III. Ставлення автора до Вамби. Моє ставлення до героя.

(Учні можуть записати плани за вибором, але їх треба попередити про необхідність написати твір про улюбленого героя.)

IV. Формування нових знань, умінь та навичок. Бесіда з елементами текстологічного аналізу

Звертаємось до ілюстрацій до роману.

Учитель. Хоч «Айвенго» перш за все лицарський роман, мужність та вірність притаманні у цьому творі не тільки чоловікам.

Пригадаймо останні епізоди роману, коли Ребека просить Ровену показати своє обличчя й у відповідь теж знімає фату.

Прочитати опис зовнішності героїнь та зіставити їх з ілюстраціями.

- Чи можемо ми казати, що героїні, зовні такі різні, дуже схожі? Чим саме? (*Ці надзвичайно привабливі мужні та вірні жінки кохають одного чоловіка.*)
- Які епізоди пов'язані з леді Ровеною? (*Вечеря в домі у Седрика, проголошення королевою турніру, нагородження переможця турніру, перебування у полоні.*)

- Чи можемо ми зробити висновок, що Ровена кохає Айвенго й вірна йому? (Прочитати: «Запорука Ровени за честь Айвенго», «Слова, сказані під час нагородження переможця») (Ровена щоразу відмовляється взяти шлюб з Ательстаном.)
- Що ще ми можемо сказати про Ровену? (Її характеризують почиття власної гідності, вдячність до Седрика, милосердя до слабких.)
- Які епізоди пов'язані з Ребекою? (Повернення Гуртом грошей, на лісовій галявині, опір Буагільберу у замку, допомога пораненому Айвенго, суд, третій турнір та розповідь про яткування каліки.)

Худ. І. Кусков. Леді Ровена і Ребека

- Як ви вважаєте, чому епізодів, пов'язаних із Ребекою, більше?
- Чим привертає до себе увагу Ребека, що не дуже звичайне у її долі та вдачі? (Дівчину вирізняє мудрість, вміння лікувати; незважаючи на переслідування та страту її вчительки Міріам, вона спроможна вивіщитися над обставинами: загроза Буагільберу кинути з бапти, виклик захисника на турнір і чекання до останнього.)
- Як ви думаєте, чому з леді Ровеною не пов'язані такі епізоди? Чому вона не проходить стільки випробувань?
(Причина цього — національність Ребеки. Леді Ровена в Англії належить до вищого класу, її долю визначено наперед; Ребека ж, незважаючи на чисельне багатство батька, — чужинка, представниця нації, яку зневажають, тож її може образити навіть простий йоман чи раб:
«Ніхто не наважився виявити жаль до полонянки, боячись, щоб його не запідозрили у співчутті до євреїв» — тільки вдячний каліка взявся виконати її доручення;
Ісаак шкодує, що Айвенго ще не одужав: «Який же інший християнин захоче битися за пригноблену дочку Сіону?»
Відлюдник Тун: «Нехай вона хоч десять разів ворожка, та тільки християнської віри, моя дубинка віддзвонила б полудень на сталевому шоломі лютого храмовника».)

- Про що свідчить поведінка Ребеки, коли вона нарешті побачила захисника? («Визнаю... — відповіла вона з таким хвилюванням, яке не викликав в неї й страх смерті.— Визнаю, що ти захисник, якого послало мені небо. Але ж ні, ні! Твої рани ще не загоїлися. Не бійся з цим пихатим чоловіком. Навіщо й тобі гинути?».)
- Чи усвідомлюють героїні, яка велика різниця між ними?
(Пропозиція Ровени: «Залишайтеся у нас! Благочестиві наставники зуміють переконати вас відмовитись від вашої хибної віри, а я стану вашою сестрою».)
Ребека: «Глибока прірва лежить поміж нами. Наше виховання, наша віра ані вам, ані нам не дозволяють переступити через ту прірву»; «Не можу я міняти віру батьків моїх, як міняють одяг залежно від клімату тієї країни, де збираються поселитися...»)
- Чому Ребека не хоче міняти віру? Чи правильне її рішення?
- Що хотів показати цим автор?
- Чи тільки тому, щоб опинитися у безпеці, Ребека залишає Англію?
(Ребека їде через нерозділене кохання)
- Які почуття могли зародитись в душі Ребеки через нерозділене кохання і що вона почувала насправді? (Мстивість, пригніченість. Великодушність)
Тобто людина сама може керувати своєю долею та своєю вдачею.
- Чи є в романі натяк на те, що Ребека залишиться у пам'яті англійців та Айвенго?
- Як сам автор каже про існування національної нерівності між людьми? (Її не повинно бути: «Нехай той, хто створив і євреїв, і християн, осипле вас усіма щедротами життя».)

III. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Я навіть не запитую, хто найбільше вам сподобався — Ровена чи Ребека.

Сенс нашої розмови сьогодні в тому, що не тільки час, історичні події, походження, соціальний статус та національність людини впливають на її вдачу і долю, але й людина сама формує свою особистість, займається власною освітою та вихованням, загартовує характер, а значить, є володарем своєї долі.

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до написання твору «Мій улюблений герой роману»; якщо потрібно, скласти план до образу леді Ровени та Ребеки.

УРОК 22

Тема. Розвиток зв'язного мовлення. Робота над твором «Мій улюблений герой роману»

Мета: розвиток зв'язного мовлення учнів; перевірка знань, вдосконалення навичок роботи над твором за планом; виховання культури писемного мовлення.

Обладнання: ілюстрації до роману.

ХІД УРОКУ**I. Актуалізація опорних знань учнів**

Читання та обговорення планів до образів леді Ровени і Ребеки.

Приблизні плани

(Пропонується прочитати в класі плани-взірці, а тим учням, що будуть писати про цих персонажів, запропонувати записати ці плани.)

Леді Ровена

1. Відображення подій Середньовічної Англії в долі персонажів роману В. Скотта «Айвенго».
2. Леді Ровена — найкращий взірць представниці англійських жінок свого класу.
  - 1) Зовнішня та внутрішня краса дівчини: почуття гідності, вміння себе поводити.
  - 2) Вірність коханому (слово на захист).
  - 3) Милосердя до слабих.
  - 4) Витримка і мужність.
  - 5) Бажання щастя для всіх (розмова з Ребекою).
3. Ставлення автора до героїні.
Моє ставлення до героїні.

Ребека

1. Вплив боротьби англосаксів з норманами на долю чужинки.
2. Неординарність Ребеки, її сила і слабкість.
  - 1) Поеднання зовнішньої та внутрішньої краси в образі Ребеки.
  - 2) Мета Ребеки — допомагати іншим, підтримувати слабких.
  - 3) Щирість і готовність до самопожертви.
  - 4) Надзвичайна мужність і витримка.
  - 5) Уміння вірити та сподіватися на краще.
  - 6) Цілісність натури Ребеки, вміння скоритися долі (вірність традиціям батьків, нерозділене кохання).
3. Ставлення автора до героїні.
Моє ставлення до героїні.

II. Самостійна робота над твором

III. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольної роботи високого рівня; читати повість М. Гоголя «Тарас Бульба», розділ I—II, скласти план.

УРОК 23

Тема. Тематичне оцінювання. Контрольна робота (високий рівень)

Мета: перевірка знань та навичок учнів; розвиток зв'язного мовлення; виховання культури публічного мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Аналіз творів учнів про улюбленого героя роману В. Скотта «Айвенго»

Читання найкращих фрагментів.

II. Контрольна робота (високий рівень)

Дати письмово відповідь: «Що визначає характер і долю людини?» (3 б.)

Або: вигадати герб та девіз для одного з героїв роману та прокоментувати свій витвір. (3 б.)

III. Тематичне оцінювання з урахуванням відповідей на уроках, твору, контрольної роботи

IV. Домашнє завдання

Учитель. На следующем уроке мы с вами отбываем из Англии XII столетия и прибываем в Россию. Мы начинаем знакомство с замечательным произведением русской классической литературы, написанным в первую половину XIX века. Но речь в этом произведении идет об Украине, об одном из удивительнейших явлений украинской истории — Запорожской Сечи.

Итак, домашнее задание — познакомиться с гл. I, II повести «Тарас Бульба», составить план глав.

Индивидуальное задание: подготовить краткое сообщение о Запорожской Сечи.

УКРАЇНА ТА ЇЇ ІСТОРІЯ В ЛІТЕРАТУРІ

УРОК 24

- Тема.** Николай Гоголь (1809–1852). «Тарас Бульба». Гоголь и Украина. Отображение в повести любви к Украине, героизма, мужества и казацкой отваги в борьбе за родную землю; изображение быта и обычаев украинского казачества. (Глава I)
- Теория литературы:** определение понятия «повесть».
- Цель:** краткие сведения о жизненном и творческом пути Н. В. Гоголя, о его связи с Украиной; ознакомление с содержанием первых глав повести, художественными образными средствами; изучение некоторых понятий теории литературы (повесть); работа над совершенствованием навыков текстологического анализа произведения; воспитание культуры связной речи, культуры ответа: логичность, последовательность, доказательность; формирование умения устанавливать ассоциативные связи между произведениями разных видов искусства.
- Оборудование:** портрет Н. В. Гоголя кисти Ф. Моллера, фотография памятника Гоголю в Москве скульптора Н. Андреева, фрагмент барельефа памятника, иллюстрации к повести Д. Шмаринова, словарь литературоведческих терминов.

ХОД УРОКА

I. Слово учителя с элементами беседы

— Сегодня мы начинаем знакомство с необычной книгой, ибо автор ее, Николай Васильевич Гоголь, тесно связан с двумя родственными литературами и культурами — русской и украинской.

Мы увидим это даже в самом языке повести: слова *казаки* Гоголь пишет в соответствии с украинской орфографией — *козаки*.

Еще нам предстоит познакомиться со множеством устаревших слов, обозначающих название казацкого костюма, утвари, оружия, частей здания и прочего и воссоздающих колорит той эпохи.

— Кстати, в какое время, читая повесть, мы с вами попадаем? («*Это был один из тех характеров, которые могли возникнуть только в тяжёлый XV век на полукочующем углу Европы...*» — гл. I)

— С какой же целью автор обращается к тем далеким событиям?

— Есть ли у Гоголя еще произведения, связанные с Украиной, ее бытом, обычаями? Какие из них вы читали? Какой вы представляете творческую манеру писателя?

Сегодня мы познакомимся с несколько другим Гоголем — умеющим переносить нас в события прошлых столетий, гордиться историей своего народа, воспевать его славных героев.

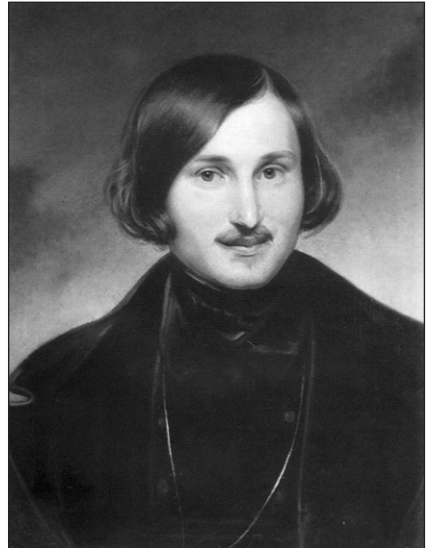
Даже на памятнике Гоголю в Москве — старом памятнике работы скульптора Андреева — на барельефе изображены героини украинцы.

Возможно, вы сейчас узнаете их... *(обращение к фотографии памятника)*

Итак, открываем первые страницы повести «Тарас Бульба».

Давайте сразу определимся с жанром произведения. *(Обращение к словарю литературоведческих терминов)*

Повесть — эпическое прозаическое художественное произведение. От рассказа повесть отличается более развернутым сюжетом, более широким охватом событий из жизни главного персонажа, количеством второстепенных персонажей и полной их характеристикой, наличием описаний. По сравнению с романом, в повести меньшее количество персонажей, однолинейный сюжет, а переплетение самостоятельных сюжетных линий в ней бывает очень редко.

Худ. Ф. Моллер. Портрет Н. Гоголя

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Слово учителя

Учитель. Сейчас 4 ученика на доске напишут свой план первой главы. Мы обратимся к ним позже.

(Поскольку произведение, изучаемое на языке оригинала, дает большой простор для работы с языковыми средствами, стоит провести как можно больше видов работ, развивающих речь учащихся, например:

- словарная работа (пополнение лексического запаса, ознакомление с реалиями прошлой эпохи);

- составление на каждом уроке простого плана к тексту, соблюдая точность, лаконичность, грамотность, стремясь выделять главное;
- составление сложного плана к образу;
- подбор материала для сопоставления героев;
- составление сложного плана для сопоставления героев;
- устное выборочное изложение;
- устное и письменное сочинение разных видов (сочинение-миниатюра, ответ на вопрос, формулировка вопроса, сочинение-продолжение, сочинение от лица героя);
- работа с изобразительными средствами языка;
- рецензия и коррекция работ товарищей;
- работа над выразительным чтением.)

— Как вы думаете, с чего обычно начинается произведение?

2. Чтение в лицах (Тарас, Остап, мать, автор) первых двух страниц повести

Назначить «переводчика» (толмача), который выпишет в ходе чтения и потом объяснит непонятные слова.

3. Беседа с учащимися

- 1) Почему писатель изменил традиции начала произведения исторической справкой или описанием и начал сразу с диалога? (*Таким образом он сразу ввел нас в гуцу события, познакомил с героями.*)
- 2) Что вы заметили необычного в этом диалоге? (*Одного сына не слышно...*)
- 3) Зачем же Тарас, на словах признающий единый уклад — Запорожскую Сечь, отдавал сыновей в бурсу? Действительно ли он отрицает науку?
(*«Как бишь, того звали, что латинские вирши писал? Я грамоте разумею не сильно, а потому и не знаю: Горацій, что ли?»*
«Вишь, какой батько! — подумал про себя старший сын Остап, — все старый, собака, знает, а ещё прикидывается.»)
- 4) Что мы еще узнаём о воспитании сыновей Тараса?

Худ. Д. Шмаринов. Мать, обнимающая спящих Остапа и Андрия

4. Чтение описания дома Тараса с попутным комментарием

- Как называется этот вид описания?
- Какова роль интерьерера в первой главе повести?
- Что мы еще узнали об обычаях в доме?

Слово «толмачу»: перевод непонятных слов, их роль в тексте.

5. Беседа с учащимися с элементами текстологического анализа

- 1) Чем закончился первый день пребывания молодых бурсаков дома?
- 2) Было ли это решение Тараса опрометчивым? Докажите.
- 3) Изменил ли Тарас решение, когда увидел сыновей?
- 4) Что представляла собой Запорожская Сечь (индивидуальное сообщение)?

Худ. Д. Шмаринов. Остап и Андрий

6. Чтение описания внешности Остапа и Андрия перед отъездом. (Обращение к иллюстрациям Д. Шмаринова)

- Как называется этот вид описания?
- Какова роль портрета в первой главе?
- Почему Гоголь не дает такого подробного описания внешности героев после того, как они только вернулись из бурсы?

III. Развитие связной речи учащихся — анализ планов на доске

(Для учителя:

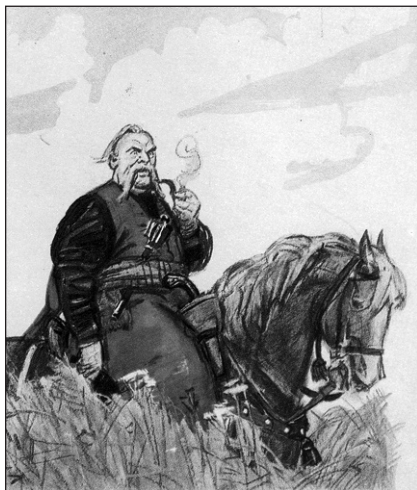
- предпочтительно пункты оформлять назывными предложениями;
- план не должен быть длинным, растянутым — выделяется только главное;
- необходимо избегать повторов и единоначалия предложений;
- обратить внимание на правильное употребление слов: распространенная ошибка — «Уезд казаков на Сечь».

На первом уроке желательно не выставлять низкие оценки — лучше вообще не поставить оценку.)

IV. Подведение итогов урока с использованием приёма «Свободный микрофон»

- Каким образом автор вводит нас в описываемую эпоху (портрет, интерьер, употребленные устаревших слов)?
- Каким образом автор сразу вводит нас в действие, знакомит с героями?
- Что уже в первой главе является у казаков точкой отсчета и мериллом всего? (*Запорожская Сечь*)
- Чем заканчивается первая глава и почему? (*«Прощайте и детство, и игры, и все, и все!» — начало новой жизни.*)

Худ. Д. Шмаринов. Тарас Бульба

V. Домашнее задание

Выписать из гл. II основные цитаты об Остапе и Андрии, касающиеся их пребывания в бурсе и их раздумий по пути на Сечь; составить план главы.

УРОК 25

Тема. Глава II. Картины украинской степи, их связь с главными событиями повести

Цель: показать выразительность гоголевских описаний природы, их созвучность мыслям героев и событиям повести; учить подбору цитатного материала к характеристике Остапа и Андрия; совершенствовать навыки текстологического анализа произведения, составления плана к тексту; развивать связную речь учащихся: работа над устным пересказом; воспитывать культуру связной речи, культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность.

Оборудование: иллюстрации к повести (гл. I, II) художника Д. Шмаринова.

ХОД УРОКА

I. Актуалізація опорних знань учасників

1. Проверка домашнего задания

На доске записано 4 плана второй главы.

2 плана проверяются устно.

После этого работы рецензируются, проводится коррекция.

2. Блиц-опрос

- В каком возрасте Бульба отдал сыновей в бурсу?
- В каком городе они учились?
- Можно ли знания, полученные в бурсе, практически применить в жизни?
- Каковы были первоначальные успехи Остапа?
- Что заставило его выйти в лучшие ученики?
- Что можно сказать о поведении братьев в бурсе?
- Кого из них чаще наказывали и почему?

3. Работа над устным пересказом (от лица Остапа и Андрия рассказать о последнем годе учебы в бурсе)

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Работа над иллюстрациями (необходимо назвать эпизод, соответствующий иллюстрации)

- 1) Мать, обнимающая спящих сыновей.
  - Какое сравнение употребляет Гоголь, говоря об этой несчастной женщине? («Как степная чайка»)
  - Где можно встретить подобное сравнение?
  - С чем ассоциируется у нашего народа образ матери?
  - Почему Гоголь сознательно использует образ, характерный для фольклора?
- 2) Тарас на коне.
  - Какие строки (строка) могут послужить подписью под иллюстрацией? («Старый Тарас думал о давнем»)
  - О чем мог думать (вспоминать) Тарас? (*Это были, скорее всего, воспоминания о прежних днях на Сечи и мечты о ней.*)
- 3) Остап и Андрий на конях.

(*Впереди братьев ожидают неизведанные дали и новые встречи, прежняя жизнь как бы отрезана.*)

Кто из братьев вспомнил о доме и о матери?

2. Чтение описания степи

- Каким образом достигается яркость описания? (*При помощи цветковых и звуковых характеристик*)

- Почему Гоголь создает такой необычный пейзаж? (*Описание природы родного края служит фоном, который подчеркивает стремление казаков служить на благо родине.*)
- Работа над выразительным чтением.

3. Знакомство с Запорожской Сечью. Беседа с элементами текстологического анализа

- Какой ее увидели Остап и Андрий?
- Какими были первые впечатления? (*Спящий посреди дороги казак олицетворяет могучую волю, которая царит вокруг.*)
- Что искал на Сечи и над чем задумывался Бульба?
- Найти слова о значении Запорожской Сечи в жизни казаков. («*Вот то гнездо, откуда вылетают все те гордые и крепкие, как львы! Вот откуда разливается воля и казачество на всю Украину!*»)

IV. Подведение итогов урока

Учитель. По дороге на Сечь молодые казаки более глубоко осознают цель поездки — защита родины. Чувство родины воплощается в описании родной украинской степи, любви к матери, родному дому.

V. Домашнее задание

Читать главы III–VI, составить план к ним; обратить внимание на нравы и обычаи Сечи.

Глава V. Выписать цитаты об овладении боевой наукой Остапа и Андрия.

УРОК 26

Тема. Запорожская Сечь, ее нравы и обычаи. Главы III–VI

Цель: показать нравы и обычаи Запорожской Сечи, их влияние на казаков; продолжать подбор материала для сопоставления образов Остапа и Андрия; совершенствование навыков работы над текстологическим анализом произведения; воспитывать культуру связной речи, культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность, образность; формировать умение устанавливать ассоциативные связи между разножанровыми произведениями искусства.

Оборудование: репродукция картины И. Е. Репина «Запорожцы пишут письмо турецкому султану», иллюстрации к повести Д. Шмарина (гл. III–VI).

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Проверка домашнего задания

На доске 2 ученика пишут планы III, IV глав, 2 ученика — V, VI глав; с места несколько учащихся читают свои планы.

Рецензирование, коррекция планов всем классом.

2. Обсуждение законов, нравов и обычаев Запорожской Сечи

- За что больше всего наказывали на Сечи?
- Почему законы были такими жестокими?
- Как это соотносится с «вечными истинами» и библейскими заповедями («Не укради», «Не убий»)?

3. Работа с репродукцией картины И. Е. Репина «Запорожцы пишут письмо турецкому султану»

- Можно ли сказать, что на этой картине отражена одна из заповедей запорожцев?
- Можно ли составить представление о характере запорожцев, изображенных на этой картине?
- Кто из героев «узнаваем» на полотне?

Худ. И. Репин. Запорожцы пишут письмо турецкому султану

4. Выступление ученика, проводившего словарную работу («кошевой атаман», «куренной атаман», «ляхи», «литавры», «палица»)

5. Устное изложение-миниатюра — «вхождение в образ»

От имени Тараса Бульбы необходимо близко к тексту рассказать о боевой подготовке Остапа и Андрия. Уточняющие вопросы:

- Почему из уст отца прозвучало: «Не Остап, а добрый, добрый также вояка!»?
- Почему Тарас настаивал на походе?

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

Беседа с элементами текстологического анализа.

- С кем воевало казачье войско, отправившись в поход?
- В чем заключалась тактика запорожцев в бою под Дубно?
- Кто пришел ночью в казачий лагерь?
- Как вы считаете, можно ли было отказать в хлебе для панночки и ее матери? Заключается ли в этом предательство?
- Собирался ли Андрий просто отнести еду умирающим от голода? Мучили ли его сомнения?
- Кто из табора казаков обратил ночью внимание на хождения Андрия?
- Была ли панночка уверена в том, что Андрий пришел насовсем?
- С чего собственно начинается измена Андрия?
- Почему Гоголь показал, что вслед за прибытием Андрия в осажденный город прибыла пища? (*Измена состоит не в том, что хлеб принес (хлеб оказался ненужным), а в том, что от своих отрекся.*)

III. Подведение итогов урока с использованием приёма «Свободный микрофон»

- К чему подводил нас Гоголь, рассказывая о законах и нравах Сечи? (*Для автора главное — святость товарищества, ответственность перед обществом*)
- Зачем Тарас так настаивает на различиях между Остапом и Андрием в бою? Что он имеет в виду прежде всего? (*Умение Остапа думать о товарищах, об общей пользе и желании Андрия выделиться*)
- Что стало причиной предательства Андрия?
- Как Гоголь объяснял человеческую сторону его поступка?
- Можно ли понять и оправдать героя?

IV. Домашнее задание

Читать главы VII, VIII, составить план. Выписать цитаты из глав VI — об Андрии, гл. VII — об Остапе; отметить в тексте VIII главы художественные особенности, характерные для фольклора; подобрать вопросы для «толмача» («переводчика»).

УРОК 27

Тема. Боевое товарищество, героизм и подвиги запорожцев в бою под Дубно. Главы VII–VIII

Цель: показать героизм запорожцев в бою под Дубно; продолжать подбор материала к образам Остапа, Андрия и Тараса; совершенствовать навыки составления плана к тексту, навыки текстологического анализа произведения; воспитывать уважение к славной истории родины; воспитывать культуру связной речи, культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность.

ХОД УРОКА**I. Актуализация опорных знаний, умений и навыков****1. Проверка домашнего задания**

На доске записано 2 плана VII главы, 2 плана обрабатываются устно, затем записываются 2 плана VIII главы и 2 плана корректируются устно.

Рецензирование, коррекция планов одним учеником — VII главы, другим — VIII главы.

2. Фронтальный опрос

- 1) Что произошло ночью в лагере осаждавших?
- 2) Какой приказ отдал кошевой атаман?
- 3) Какая мысль все утро мучила Тараса?
- 4) В чем он был совершенно уверен и чего боялся больше всего?
- 5) Стал бы так Тарас сомневаться в Остапе?
- 6) Кто развеял сомнения старого полковника?
- 7) Что больше всего поразило Тараса? (*«Скажи, что отец — теперь не отец мне, брат — не брат, товарищ — не товарищ и что я с ними буду биться со всеми. Со всеми буду биться!»*)
- 8) Зачем казаки, стоя под стенами осажденного города, осыпали насмешками вражеское войско?

II. Формирование новых знаний, умений и навыков**1. Работа над описанием отдельных эпизодов боя**

- Обратит внимание на образные, художественные средства, используемые Гоголем для придания выразительности описанию.

Подтвердить примерами. (*Сравнения. Постоянные эпитеты. Повторения. Единоначалие предложений (анафора).*)

- Какой из литературных жанров вам это напоминает?
- Какой из эпизодов боя наиболее важен для главных героев? (*Выборы Остапа куренным атаманом*)
- Обратит внимание на ответ Остапа и реакцию Тараса.

2. Работа над описанием совета по поводу разделения казачества на два отряда

- О чем свидетельствует разделение казачества на две части?
- Какое важное событие связано в этом эпизоде с главными героями?
- Зачем Гоголь так подробно рассказывает о казаках, называя даже их имена?
- Что предложил Тарас товарищам на прощание?

3. Словарная работа («оселедец», «наказной атаман», «Бульбенко» → по отношению к Остапу)

Учитель. Тарас сказал, прощаясь: «Перед нами дела великого поту, великой казацкой доблести!»

Посмотрим, как автор оценивает результат данного похода и всей доблестной истории казачества.

4. Выразительное чтение текста (с середины последнего абзаца: «Не погибнет ни одно великодушное дело...»)

- Какова главная мысль этого отрывка?
- Можно ли сказать, что здесь речь идет также и об огромном значении литературы в жизни человека и общества?

III. Подведение итогов урока (с использованием приёма «Свободный микрофон»)

- Что было главным в делах и мыслях запорожцев?
- За что больше всего ценили они своих собратьев и чем награждали?
- Какая еще самая большая награда за доблесть называется в книге?

IV. Домашнее задание

Читать главу IX, составить план; выписать цитаты к образам Остапа, Андрия и Тараса; подготовить устный комментированный пересказ эпизодов боя (первая часть главы); отметить слова, которые описывают поведение казаков в бою.

Индивидуальное задание: выразительное чтение речи Тараса о товариществе.

УРОК 28

Тема. Прославление боевого товарищества казаков, осуждение предательства. Глава IX

Цель: показать героические, гражданские мотивы в повести Гоголя, прославление им боевого товарищества; совершенствовать навыки составления плана к тексту, навыки текстологического анализа произведения; воспитывать чувство товарищества, патриотизма, а также культуру связной речи, культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, умение отстаивать свое мнение, воспитывать умение устанавливать ассоциативные связи между разными жанрами произведений искусства.

Наглядность: иллюстрации Д. Шмарина к IX главе повести.

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Составление планов

4 плана записываются на доске и 2 плана обрабатываются устно.
Рецензирование, коррекция планов.

2. Блиц-опрос

1. Какие приготовления к предстоящему сражению сделали казаки?
2. Что сделал перед боем Тарас Бульба? (*Произнес речь о товариществе*)

3. Выразительное чтение (заранее подготовленным учеником) речи Тараса о товариществе

- На какие слова, по-вашему, нужно обратить особое внимание? («Породниться родством по душе, а не про крови может один только человек»)

4. Работа с иллюстрациями к IX главе. (Эпизод боя, гибель отдельных казаков)

Учитель. Как вы думаете, почему художник выбрал такую цветовую гамму? Какими бы словами вы ее охарактеризовали? (*Демонстрация иллюстрации. Задание: зачитать эпизод гибели одного из запорожцев, соответствующий ей.*)

- Что напоминают вам последние слова казаков, ответом на что звучат? (*Речь Тараса*)

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Беседа с элементами текстологического анализа по второй части главы

- 1) Что повлияло на перелом в сражении?
- 2) Прочитать описание Андрия. Что это нам напоминает? Есть ли в его отношении к битве то, что ещё раньше подметил в нём старый Тарас?
- 3) Почему Тарас решил не просто убить сына в бою, а заманить его к лесу одного?
- 4) С кем сравнивает автор Андрия перед последней встречей с отцом?

Худ. Д. Шмаринов. Бой

Что дают нам для понимания его поведения слова:

«Как школьник, неосторожно задравши своего товарища...»;
«И видел он перед собою одного только страшного отца»?

- 5) Почему Тарас не только принял такое страшное решение, но и взял на себя его исполнение?
- 6) Что в поведении Андрия укрепило решение Тараса? («*Это не было имя отчизны, или матери, или братьев — это было имя прекрасной полячки*»)
- 7) С чем сравнивает автор Андрия в его последние минуты? Почему Гоголь дает такое сравнение?
- 8) Почему Гоголь не просто описывает Андрия в последние минуты, но и любит его красотой? («*Чем не казак был?*» — «*Пропал бесславно, как подлая собака!*»)
- 9) В какое мгновение — до или после выстрела — изобразил Д. Шмаринов Тараса? (*Обращение к иллюстрации*) Почему?
- 10) Жалеет ли Тарас сына?
- 11) Прочитать слова Остапа о брате. Почему он спросил: «*Это ты убил его?*», а не: «*Зачем ты убил его?*» Жалеет ли он брата?
- 12) Почему Тарас даже не похоронил сына?
- 13) Каким словом называли Тараса казаки, обращаясь к нему в тяжелую минуту? Что значит сейчас для него это слово — «*батько*»? (*Обращение к атаману как к «батьке» означало «породниться родством по душе, а не по крови...»*)

2. Выразительное чтение
(заранее подготовленным учащимся) эпизода «Но не выехали они еще из леса...» до конца с уточняющими вопросами

- Как показывает автор жар сражения?
- Докажите, что Бульба изо всех сил старался спасти сына.
- Только ли сыну стремился он помочь?
- С чем сравнивает Гоголь теряющего сознание Тараса? Почему автор выбирает именно это сравнение?

Худ. Д. Шмаринов. Тарас убивает Андрия

III. Подведение итогов урока

- Почему Бульба убивает Андрия и изо всех сил старается спасти Остапа?
- Как выглядят казаки в час своей героической смерти?
- Как вы относитесь к героям повести?

VI. Домашнее задание

Читать главы X, XI, составить к ним план; подобрать цитаты к образам Остапа и Тараса; пересказ эпизодов: «Дорога Тараса на Сечь», «Тарас на Сечи», «Путь в Варшаву».

УРОК 29

Тема. Героическая смерть Остапа. Мужество Тараса. Суровая романтика подвига. Главы X, XI

Цель: показать героизм запорожцев, их стойкость и мужество; раскрыть связь повести с устным народным творчеством; совершенствовать навыки составления плана к тексту, навыки текстологического анализа произведения; работать над развитием связной речи учащихся; воспитывать уважение к славной истории родины и ее героям; воспитывать культуру связной речи, культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность.

Наглядность: иллюстрации Д. Шмаринова к X, XI главам повести.

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Составление планов

На доске записываются 2 плана X главы и 1 обрабатывается устно; 2 плана XI главы + 1 устно.

Рецензирование, коррекция (2 ученика).

Ученикам, сидящим за тремя первыми партами, предлагается обменяться тетрадями и прорецензировать, одновременно откорректировав, планы друг друга.

2. Работа над комментированным пересказом эпизодов

1) «Дорога на Сечь». При комментировании особое внимание обратить на вопросы:

- Почему Товкач вез Остапа?
- Почему надо было быть особенно осторожным?
- Что решил Товкач?
- Что по стилю напоминают нам слова Товкача?

2) «Тарас на Сечи». Обратить внимание при комментировании на вопросы:

- Какие перемены произошли на Сечи?
- Воплощением чего стал Тарас для нового поколения запорожцев? (*Легендарного геройства. Бандуристы слагали о нем песни.*)
- Свидетельствует ли это о роли искусства и литературы в жизни общества?
- Как Тарас вспоминает об Остапе?
- Почему он ни разу не вспомнил об Андрии?

3) «Поездка в Варшаву». Обратить внимание при комментировании на вопросы:

- Почему Тарас «чувствовал первый раз в жизни беспокойство»?
- Почему, даже поняв, что не сможет спасти сына, он во что бы то ни стало решил его увидеть?

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

Беседа с элементами текстологического анализа

1. Почему Тарас так и не смог увидеть сына в тюрьме? Только ли нетерпеливость, несдержанность героя проявились в этом эпизоде?
2. Почему Тарас, рискуя своею головою, зная, что ничем не может помочь, пошел на площадь смотреть казнь?

3. Как выглядели запорожцы? На какие слова нужно обратить особое внимание? («Они шли не боязливо, не угрюмо, но с какою-то тихою горделивостью»)
4. Почему Остап шел первым и зачем он обратился к товарищам со словами?
5. Почему Тарас «уоставил в землю свою седую голову»?
6. Как описаны муки Остапа? Какой прием использует Гоголь для показа самых жестоких мучений?
7. Как реагировал Тарас на поведение сына? («Гордо приподняв очи...», «одобрительно говорил: “Добре, сынку, добре!”»)
8. Почему в произведение, написанное на русском языке, Гоголь здесь вставляет украинские слова?
9. Почему Остап в последние минуты жизни, не зная о присутствии Тараса на площади, обратился к отцу?
10. Почему Тарас ответил сыну, несмотря на опасность? Чем были его слова для Остапа и других запорожцев? Мог ли он смолчать? Как мы можем назвать поведение Тараса на площади?

III. Подведение итогов урока

Учитель. Настоящее мужество и смелость не покидают героя даже в самых экстремальных ситуациях. Чувство товарищества, патриотизма стимулирует проявление этих качеств. Герои могут стать легендой еще при жизни.

IV. Домашнее задание

Читать главу XII, составить к ней план; просмотреть эпизоды, связанные с Остапом.

УРОК 30

Тема. Развитие связной речи. Выборочное изложение «Подвиг Остапа»

Цель: развитие связной речи учащихся; совершенствование умения отбирать главное, составлять сложный план ответа, делать обобщения; воспитание чувства патриотизма на примерах повести; воспитание культуры связной речи, культуры ответа и письменного оформления своих мыслей.

Оформление: иллюстрации Д. Шмарина к повести.

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся**1. Работа над серией иллюстраций Д. Шмаринова к повести, воспроизводящих эпизоды, посвященные Остапу**

Соотнести их с общим количеством.

Задание: можем ли мы утверждать, что художник уделил герою особое внимание, показал его разносторонне?

2. Беседа с учащимися

1. Что становится нам известно о характере Остапа уже с первых страниц повести? Действительно ли это незаурядная личность?
2. Как говорит о характере героя его поведение в бурсе?
3. Как зарекомендовал себя Остап на Сечи? Зачитайте слова Бульбы о сыне.
4. Как сражался Остап под Дубно? Можем ли мы считать его героем?
5. Что служит полным доказательством его мужества и боевой удали? Какую оценку дали казаки своему молодому товарищу, избирая его атаманом? Как показал себя Остап в качестве атамана?
6. Прочитать эпизод с описанием последнего боя Остапа, его влияния на исход боя (личная храбрость в сражении с хорунжим, выбил фитили, выскочил из засады).
7. Можно ли назвать геройским поведение Остапа во время казни?
8. Что такое подвиг — один момент или вся жизнь? Можем ли мы сказать, что вся жизнь Остапа была подготовкой к подвигу?

3. Составление сложного плана к выборочному изложению (с помощью учителя)

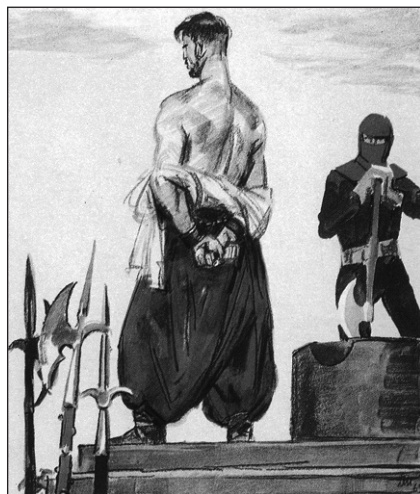
(В слабом классе план можно заранее написать на закрытой доске.)

Примерный план

- I. Вступление.

«Вот то гнездо, откуда вылетают все те вольные и крепкие, как львы, откуда разливается воля и казачество на всю Украину!»
- II. Главная часть.

Вся жизнь Остапа — подвиг.

Худ. Д. Шмаринов. Казнь Остапа

1. Мечты о геройстве на Сечи, о защите родины.
2. Подготовка к подвигу, воспитание в себе силы воли, смелости, товарищества.
3. Признание и уважение товарищей (Остап — куренной атаман).
4. Геройское поведение в бою.
5. Мужество Остапа во время казни.

III. Вывод.

Герои не умирают. Или: Как я понимаю, что такое подвиг.

Учитель. Что из частей этого плана является собственно изложением материала?

II. Самостоятельная работа над изложением: пункты 1, 2, 3, 4, 5

На отличную оценку — продолжение: пункт III.

III. Домашнее задание

Просмотреть отобранный цитатный материал к образам Остапа и Андрия, возможно — дополнить его.

УРОКИ 31, 32

Тема. Развитие связной речи. Противопоставление жизненного выбора в судьбе сыновей Тараса: целостность натуры Остапа и внутренний конфликт между чувством и долгом в образе Андрия

Цель: развивать связную речь учащихся, умение обобщать материал, делать выводы из содержания конкретных эпизодов; совершенствовать навыки составления сложного плана ответа; развивать умение давать самостоятельную оценку событиям, отстаивать свое мнение; воспитывать культуру связной речи, устного и письменного оформления ответа (вступление, основная часть, выводы).

Оборудование: иллюстрации Д. Шаринова к повести.

ХОД УРОКА

I. Выборочный анализ изложения «Подвиг Остапа»

Чтение фрагментов лучших работ; комментирование и коррекция типичных ошибок по содержанию и речевому оформлению работы.

II. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Работа с иллюстрациями повести

- Отобрать из цикла иллюстраций те, что связаны с образами Остапа и Андрия.
- Расположить их на доске, чтобы лучше проиллюстрировать рассказ о героях (рассмотреть и прокомментировать несколько вариантов).

2. Беседа с учащимися

- По каким критериям мы сравнивали героев повести Гоголя Остапа и Андрия? (*События, поступки, оценка другими героями со стороны*)
- Можем ли мы сказать, что в данном случае речь идет об обычном сравнении, сопоставлении?
- Какое значение в оценке героев имеет наше собственное мнение?

III. Формирование новых знаний, умений и навыков

Составление сложного плана сравнительной характеристики Остапа и Андрия (с опорой на текстовый материал, подобранный учащими-ся с помощью учителя).

Примерный план (по ходу учащиеся соотносят пункты плана с конкретными эпизодами)

I. Вступление.

Роль Запорожской Сечи в становлении свободы на Украине, в формировании характеров запорожцев.

II. Главная часть.

Герои повести Н. В. Гоголя «Тарас Бульба» — молодые казаки Остап и Андрий, сыновья Тараса.

1. Учеба и воспитание в бурсе, формирование личностей:

- а) настойчивость Остапа, умение подчинять себя главной цели и легкое отношение к жизни Андрия;
- б) прямодушие, верность принципам коллективизма Остапа и изворотливость Андрия, умение выходить сухим из воды, пользуясь плодами чужого труда;
- в) сознательное подчинение себя будущей жизни на Сечи, неотделимость личного от общественного у Остапа и превалирование личных мотивов над коллективными у Андрия, романтические наклонности его души.

2. Чувство родного дома, начало жизненного пути:

- а) чувство собственного достоинства у Остапа, нежелание терпеть насмешки ни от кого и готовность Андрия пойти на компромисс ради собственного спокойствия;
- б) настоящая, непоказная любовь к родной матери и родному дому Остапа и равнодушные, забывчивость Андрия.

3. Поведение на Сечи — учение и подготовка к битвам:
  - а) восприятие военного таланта братьев Тарасом Бульбой;
  - б) показательная удаля, руководство в бою только собственным желанием Андрия и умение Остапа трезво оценивать обстановку, заботиться о товарищах, подчинять собственные интересы интересам дела.
4. В боевом походе:
  - а) рассудительность Остапа, уважительное отношение к нему опытных казаков и отчаянная юношеская запальчивость Андрия;
  - б) избрание Остапа куренным атаманом и измена Андрия товарищам.
5. Поведение перед смертью: мужество, выдержка, душевная сила Остапа, желание подбодрить товарищей во время суровых испытаний, умение и на чужбине, среди врагов, ощущать себя частицей украинского казачества и страх перед расплатой, одиночество Андрия.

III. Вывод.

Неоднозначность оценки главных героев:

- а) с точки зрения их отца — Тараса Бульбы;
- б) отношение автора к героям;
- в) мое отношение к Остапу и Андрию.

III. Рассказ по плану с использованием ранее подобранного материала

(Если в классе много слабых учащихся, которые затрудняются в самостоятельном отборе материала, можно разделить класс на группы и каждой дать определенное задание по работе над планом.)

Работа над каждым пунктом плана в отдельности. Обратит внимание на плавный речевой переход от одного подпункта к другому. (Целесообразно выслушать несколько вариантов ответа по каждому пункту плана.)

Особенно интересно послушать несколько вариантов вывода — п. III. в, оценивая при этом, прежде всего, знание материала и умение отстаивать собственную точку зрения.)

IV. Подведение итогов урока

Учитель. Для чего автор показал героев, сравнивая, сопоставляя их? *(Благодаря этому образы вырисовываются более четко, разносторонне.)*

V. Домашнее задание

Подготовиться к конкурсу на лучший план XII главы (сильным ученикам составить цитатный план); подобрать материал об Остапе; подготовить выразительное чтение речи о товариществе (гл. IX).

II семестр

УРОК 33

Тема. Воплощение в образе Тараса Бульбы лучших черт запорожского казака. Героическая смерть Тараса. Глава XII

Цель: обобщение материала к образу Тараса Бульбы; совершенствование навыков составления плана к тексту, навыков работы над текстологическим анализом произведения; работа над выразительным чтением учащихся; воспитание уважения к славной истории нашей родины, к ее героям; воспитание культуры связной речи, культуры ответа: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность; воспитание корректного отношения к ответу товарищей, умения составить отзыв на ответ; формирование умения находить ассоциации между произведениями разных видов искусства.

Наглядность: иллюстрации к повести Д. Шмарина и Е. Кибрика («Смерть Тараса»), репродукция картины И. Е. Репина «Запорожцы пишут письмо турецкому султану».

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Проверка домашнего задания

На доске — 4 плана к главе XII, после чего они рецензируются и корректируются. Одновременно проводится взаимопроверка планов соседями по парте с последующим отзывом о нем.

Чтение цитатных планов к главе (дополнительное домашнее задание).

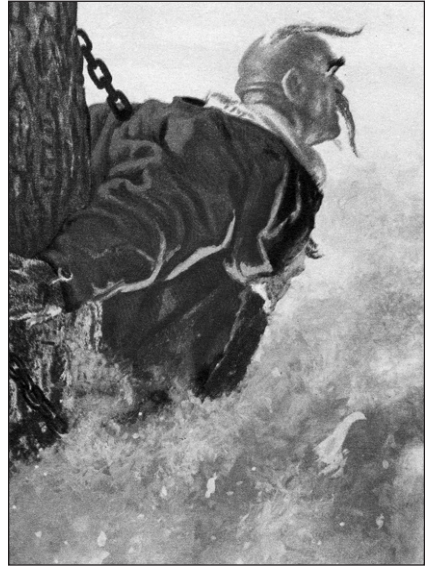
- Какой план выразительнее — обычный или цитатный? Почему?

2. Работа с иллюстрациями

Расположить иллюстрации «Степь», «Остап-атаман», «Смерть Андрия», «Казнь Остапа», «Думы Тараса», репродукцию картины И. Репина и придумать к ним общий заголовок. (Свои заголовки для сравнения два—три ученика могут зачитать или же репродукции располагают вместе, а заголовок каждый может придумать отдельно).

3. Выразительное чтение речи о товариществе

Учитель. Как вы думаете, для кого в повести эти эпизоды стали переломными? Аргументировать свою точку зрения.

Худ. Е. Кибрик. Смерть Тараса

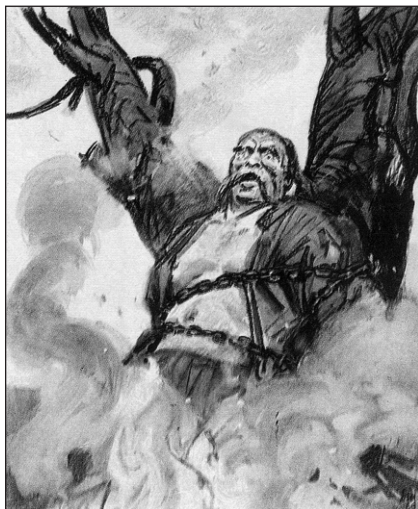
II. Формирование новых знаний, умений и навыков

Беседа с элементами текстологического анализа

Учитель. Мы расстались с Тарасом Бульбой в страшный момент его жизни — на площади в Варшаве, где он присутствовал при казни сына и ответил ему, поддержав дружеским словом. Враги не смогли обнаружить заповорожца, за голову которого была обещана богатая награда.

1. Где отыскался след Тарасов?
2. Можно ли сказать, что этот поход на Польшу отличается от предыдущих? Почему казаки ничего не брали? (*Они справляли «поминки по Остапу»*)
3. Что предприняло польское правительство для усмирения казаков?
4. Почему Тарас Бульба попал в плен? Зачем он вернулся за люлькой? Можно ли этот поступок назвать нелепым?
5. Почему врагам удалось схватить Тараса и какую придумали ему казнь?
6. О чем думал старый казак перед смертью? Как помог товарищам его совет?
7. Найдите в повести подтверждение тому, что Тарас умирает непобежденным. (*«Да разве найдутся на свете такие огни, муки и такая сила, которая бы пересилила русскую силу?»*)

8. К какому еще из героев повести можно отнести эти слова? Почему они сказаны именно о Тарасе? Сравните две иллюстрации «Смерть Тараса» авторов Д. Шмаринова и Е. Кибрика. Расскажите о своем впечатлении.
9. Что говорили казаки про своего атамана?
10. Какой была жизнь Бульбы и его славная кончина?
11. Есть ли в повести упоминание о том, что о Тарасе Бульбе говорят как о народном герое?

Худ. Д. Шмаринов. Смерть Тараса

III. Слово учителя

— Обратите внимание на дату написания повести — 1842 год.

Через 100 лет поэт К. Симонов напишет стихотворение «Тарас Бульба» (1942). Как вы думаете, о чем повествует поэт?

ТАРАС БУЛЬБА

К концу уже близок геройский рассказ.
 Багровое солнце висит над степями.
 В дыму задыхается старый Тарас,
 Прикрученный к дубу стальными цепями.
 Хрипит волосатая грудь на костре.
 До грузных плечей добралось ему пламя.
 Он смотрит туда, где на синем Днепре
 Гуляет по ветру казацкое знамя.
 Сквозь пламя и дым куренным он велит
 Рубиться весь век с басурманскими псами,
 И ветер степной над огнем шевелит
 Готовыми вспыхнуть седыми усами.
 Мы вспомним Тараса и песню споем,
 Как пули свистели в клубящемся прахе,
 Как трое танкистов сгорели живьем,
 Не сдавшись в неволю, на Киевском шляхе.
 Я знаю: Отчизна им силу дала,
 Им службу Тарасова кровь сослужила.
 Я знаю: она в это время текла
 В их черных, от пламени вздувшихся жилах.
 Мы шапки над павшими снимем не раз.

С отцами бывало, и с нами бывает..
...Горит над стремниною старый Тарас,
И пламя седые усы обвивает.

(К. Симонов)

Учитель. Какие строки, по-вашему, здесь самые важные?

IV. Подведение итогов урока

Подвиг, мужество, бескорыстное служение человека товарищам, родине навсегда остаются в памяти поколений: о Тарасе говорят его боевые товарищи, о знаменитом атамане поют бандуристы, его подвиг повторяется в следующих поколениях.

V. Домашнее задание

Написать сочинение-миниатюру «О чем говорили казаки, вспоминая своего атамана» (с использованием в работе диалогов).

УРОК 34

Тема. Развитие связной речи. Работа над сочинением по повести

Цель: работа над развитием связной речи учащихся; подведение итогов работы над повестью; проверка и закрепление знаний учащихся; совершенствование навыков работы над сочинением; формирование умения сохранять и передавать эмоциональный настрой произведения.

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

Чтение и обсуждение домашних сочинений-миниатюр «О чем говорили казаки, вспоминая своего атамана».

Образец сочинения

Только что закончилась бешеная погоня. Кони, словно птицы, снесли их с кручи к спасительным челнам. Сильными рывками врезались в волны весла. Пот заливал лица, въедался в глаза. Тяжело вздымалась грудь.

Казалось бы, какие там разговоры!

Но головы сами поворачивались туда, где огненным столбом и белым дымом закончилась его жизнь, туда, откуда еще несколько минут назад звучали слова его последней команды...

— Конечно, вернемся, батько! Погуляем и отомстим за тебя!

...Челны вынесло на стрежень. Пулям с берега уже не достать. Кто-то вытянул из кармана люльку, но так и не донес до рта.

— Боже мой! Какой был человек! Мой отец с ним в трех походах... Говорят, он под Дубно младшего сына убил своими руками, не вытерпел стыда за предателя...

— Зато за старшего его, Остапа, все уманцы, как один, все бы отдали. Те, кто остался в живых под Дубно, рассказывает о нем, как о сказочном богатыре...

— Никакой он не сказочный, а казацкий. Сын Тараса Бульбы и товарищ его. Понимаешь?

— Даже, если он сына такого вырастил, уже недаром жил...

— Слушай, а правду говорят, что отец в Варшаву ездил, спасти его хотел, но не смог?

— Значит, никто не смог. Отец на казнь ходил. Представляете, за его голову награду назначили, ляхи все войско в Варшаву стянули, а он явился на площадь и смотрит, как там наши... Как его сын... Кто бы еще так сумел!

— Да, тяжело смотреть, как твоего родного, последнего, кровь твою мучают...

— Так это не всё! Когда Остап... Когда совсем немоготу стало, крикнул: «Батько! Где ты? Слышишь ли ты?» — он отозвался. Верите? Отозвался!

— Он же и нам сегодня отозвался, крикнул про челны. Спас...

— Потому что своими сынами считал. Помните говорил: «Сынки...» Может же так быть, чтобы не кровью, а душой сроднились?

— А я на Сечь позднее пришел. Я впервые о нем от кобзаря Перебенды услышал... Думал, приукрасил, такого не бывает. А увидел своими глазами — сразу с ним в поход пошел. Теперь знаю: он и вправду живая легенда...

— Жаль, не живая, — и обернулся на угасающее пламя.

— Нет, живая! Мы будем помнить. Мы детям, внукам расскажем — значит, будет жить в памяти. Он как... как Господь на кресте за нас всех смерть принял... Как же можно такое забыть!

И долго еще звучали на Днепре их голоса.

II. Поведение итогов работы над повестью

Работа над сочинением «Мой любимый герой» или «Что нового вошло в мою жизнь, когда прочитал повесть Н. В. Гоголя “Тарас Бульба”» (по выбору).

При работе над сочинением можно пользоваться материалами, планами в рабочей тетради.

III. Домашнее задание

Опережающее задание: читати повість А. С. Пушкіна «Дубровский».

УРОК 35

Тема. Райнер Марія Рільке (1875–1926) «Пісня про Правду». Уславлення боротьби за незалежність у творі. Україна та її історія очима австрійця Рільке

Мета: познайомити зі змістом твору, показати відтворення поезій української історії крізь призму сприйняття австрійця Рільке; удосконалення навичок текстологічного аналізу твору, навичок роботи над виразним читанням; виховування культури зв'язного мовлення, культури відповіді (логічність, послідовність, доказовість, наявність власної думки, емоційність).

Обладнання: портрет Р. М. Рільке.

ХІД УРОКУ

I. Підсумки роботи над повістю М. В. Гоголя «Тарас Бульба»

Читання фрагментів кращих творів.

II. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Коротка розповідь вчителя про австрійського поета Райнера Марію Рільке (1875–1926)

Учитель. Він писав німецькою мовою. Двічі приїздив до Росії — «духовної батьківщини», як він її називав, досконало знав російську мову. Листувався з відомими російськими поетами Мариною Цветаєвою та Борисом Пастернаком.

Вважав, що література, особливо поезія, а також особистість поета-творця повинна відіграти провідну роль у житті суспільства.

СМЕРТЬ ПОЕТА

Поет лежав. Його лице бліде,
відчужене з подушки випиналось,
коли знання про світ оцей розсталось
з його еством і поверталось
у час, який байдуже далі йде.
Ті люди, що живим поета знали,
не відали, яким єдиним він

зі світом був: його лицем ставали
ці води, гори, ниви цих долин.
О, лик його — то весь безмежний світ,
що марно горнеться до нього нині,
а машкара, що вкрила лик людині,—
вона чутлива й ніжна, наче плід,
приречений загинути у тлінні.

(Р. М. Рільке,
переклад М. Бажана)

Сьогодні ми познайомимося з прозовим твором Р. М. Рільке — оповіданням «Пісня про Правду».

Зверніть увагу на написання слова Правда з великої літери. Як ви думаєте, чому автор обрав таку форму?

2. Читання з зупинками (текст додається з розділовими примітками)

- 1) З початку оповідання до «Я думаю, ніколи не можна знати, чи є в оповіданні бог, поки воно не зовсім закінчене»
- Що має на увазі, говорячи про Бога, автор? (Бог — це та сила, що впливає на долю людини.)
- 2) Від «Адже коли бракує всього двох слів...» до «Не знаєте ви ще чогось про тих руських співців?»
- Яких саме співців мав на увазі оповідач? (Народні співці — бандуристи, що зберігають у своїх співах-легендах історію)
- 3) Від «Я вагався» до «...про цих незвичайних людей».
- Кого названо: «Ці незвичайні люди»?
- Як ви вважаєте, чому розмова про Бога поступово перейшла до оповіді про руських співців?
- 4) Від «Не знаю, чого воно так...» до «І я почав розповідати».
- Хто такий Евальд, у чому перевага його долі над іншими? (Має час зосередитися на власних думках)
- Як можна передати думки, роздуми, почуття? (За допомогою оповідання)
- Як ви вважаєте, яку частину оповідання, якщо розглядати його композиційну побудову, ми з вами зараз прочитали? (Вступ)
- 5) Від «Це діялося в ті часи» до «Народ у степах не знав до ладу, що діється».
- Яке життя було у народу і який настрій опанував ним?
- З чим порівнює автор цю атмосферу безнадії? («Ніч стає ще безрежнішою»)

б) Від «Однак поняті нерозумілою тривогою...» до «образ найбільш шанованого їм святого».

- До чого зверталися люди у скрутні часи? (*Безкрає небо, могили в степу — гробниці минулих поколінь, «буйні пісні вриваються в серця тим притьмареним людям», ікони*)
- З чим порівнює автор ікони? («Немов верстові камені бога», «ніби опора, ніби певний знак на шляху»)
- Як можна назвати все це: звертання до неба, до могил минулого, до пісень, до ікон — одним словом? (*Духовність*)

7) Від «Так і виходить, що Петро Якимович...» до «...у плечах і стані».

- Якою працею, крім шевської, володіє Петро і чи змінює вона його особистість? («Спину, зігнуту над чобітьми, він випростує перед образами...»)

8) Від «більшу частину свого життя...» до «понад усіх святих».

- Чи по-справжньому духовною людиною постає перед нами Петро? («Лиш на сімдесятому році Петро зайшов у стосунки з тими, котрі залишилися у його долі і чию присутність він тільки тепер по-справжньому помітив»)
- Чи пощастило йому з останніми дітьми? (*Син не може прийняти його малярство, дочка не продовжить роду, тому ще негарна*)

9) Від «Олекса й сам більше ніколи не брався за образи» до «не знав навіщо».

- Що чудного у вдачі сина Олекси?
- Чи можна через цю несхожість до інших вважати його поганим, невдалим?
- Як мати ставиться до сина?

10) Від «Якось теплого, тихого вечора...» до «І тоді всі його впізнали».

- З чого починаються зміни у звичному житті родини Петра?
- Що в оповідання є провісником незвичайного? («до дверей, звідки навкосо через стіл падала смуга світла», «немовби нічний птах...»)
- На вашу думку, що вони провіщають? (*Світло і птах — символи високого*)
- Яке місце посідає цей епізод в оповіданні, якщо говорити про композиційну побудову твору? (*Кульмінація, тобто вищий момент напруженості сюжету*)

11) Від «То був один із сліпих кобзарів...» до «Потому запала тиша».

- Чи випадково у кульмінаційний момент оповідання з'являється кобзар? (*На початку була згадка про «руських співців»*)
- Про що зазвичай співав цей кобзар? Які імена вам здалися знайомими?

3. Бесіда з учнями

- Чи можна сказати, що в оповіданні йдеться про Україну певної доби (якої саме?)? Які є посилання на те в тексті? (Окремі слова-назви, традиції, звичаї, художні образи)

Учитель. Застосування у тексті твору назв, вказівок, прикмет, опис звичаїв та традицій певної країни у певну добу називають національним колоритом.

III. Підбиття підсумків уроку

— Що є невід’ємним від життя людини, від людського суспільства будь-якої доби?

— Що додає людям сили у скрутну хвилину?

VI. Домашнє завдання

Підготувати короткий переказ змісту прочитаного.

Р. М. Рільке

Додаток

Пісня про Правду

Коли я наступного разу знову проходив повз Евальдове вікно, він поманив мене до себе й усміхнувся: «Ви пообіцяли щось дітям?» — «Як так?» — здивувався я. «Та ось, коли я розповів їм про Єгора, вони поскаржилися, що бог зовсім не з’являється в тому оповіданні». Я злякався: «Що? Оповідання без бога, та хіба ж таке можливе?» Потім я схамінувся: «А й справді, в цьому оповіданні, як я тепер собі міркую, нічого не сказано про бога. Не збагну, як таке могло трапитися: аби хтось зажадав від мене оповідання без бога, то я, далекі, пригадував би ціле життя і все марно...»

Мій приятель усміхнувся з такого запалу. «Ви не хвилюйтеся,— перепинив він мене лагідно.— Я думаю, ніколи не можна знати, чи є в оповіданні бог, поки воно не зовсім закінчене. Адже, коли бракує всього двох слів, ба навіть коли ще залишається зробити паузу після останнього слова,— він може ще з’явитися». Я кивнув, і каліка сказав іншим тоном: «Не знаєте ви ще чогось про тих руських співців?»

Я вагався: «А може, краще поговорімо про бога, Евальде?» Він похитав головою: «Мені так хочеться більше довідатися про цих незвичайних людей. Не знаю, чого воно так, та я все думаю: а що, коли хтось із них завітає до мене? — І він повернув голову в кімнату, до дверей. Проте його погляд зразу, і не без збентеження, повернувся до мене.— Але ж цього не може бути», — поправився він квапливо. «Чому не може бути, Евальде? Вам може трапитися чимало такого, що залишається неприступним людям здоровим, бо вони проминають багато що, а від дечого й тікають. Бог призначив вас, Евальде, бути спокійною точкою серед усієї суєти. Хіба ви не відчуваєте, як усі навколо вас метушаться? Інші женуться за днями і, коли наздоганяють котрийсь із них, до того засаплюються, що не в змозі навіть поговорити з ним. Ви ж, мій друже, просто сидите коло свого вікна й чекаєте; а тому, хто чекає, завжди щось трапляється. Вам випала особлива доля. Подумайте, навіть Іверська богородиця в Москві мусить вийти зі своєї каплички та їде в чорній кареті, запряженій четвіркою, до тих, що відбувають якусь урочисту церемонію, — на хрестини чи то на поховання. А до вас усі самі повинні приходити».

«Еге ж, — мовив Евальд, чудно всміхнувшись, — я не можу навіть смерті вийти назустріч. Багато людей здибує її в дорозі. Вона побоюється вступати в їхні будинки й викликає їх звідти в чужі краї чи на війну, на стрімку вежу чи на хисткий міст, кудись у пустелю чи в божевільня. Найчастіше люди зустрічають її принаймні десь надворі і приносять її на своїх плечах додому, самі не помічаючи цього.

Адже смерть ледача: хтозна, може, вона й заснула б, якби люди повсякчас не турбували її». — Хворий якусь хвилю роздумував, а потім трохи гордовито, здавалося, повів далі: «Але до мене їй доведеться самій прийти, коли вона захоче мене взяти. Сюди, в мою маленьку світлу кімнатку, де так довго не в'януть квіти, по цьому старому килиму, повз цю шафу, поміж столом і краєм ліжка (а тут пробратися не так легко) аж до мого улюбленого старого, широкого стільця, який, мабуть, помре разом зі мною, бо ж він, так би мовити, прожив усе життя зі мною. І вона повинна прийти зовсім просто, без гамору, нічого не перекинувши, нічого не накоївши, ніби звичайний гість. Саме через це моя кімната мені особливо близька. Все відбудеться тут, на цій тісній сцені, і тому ця остання ява не надто відрізнятиметься від усіх інших подій, які вже сталися тут чи ще стануться. Мене завжди, ще з дитинства, дивувало, що люди говорять про смерть інакше, ніж про інші події, — і це лише тому, що ніхто не розповідь, як йому ведеться потім. Але чим, одначе, відрізняється небіжчик від людини, яка стає поважною, відмовляється від усього тимчасового і віддаляється від усіх, аби спокійно поміркувати над вирішенням того, що вже давно її мучить? На людях навіть «отченаш» не пригадаєш, а тим більше не з'ясуєш невиразний зв'язок, який, можливо, полягає не

в словах, а в явищах? Треба відійти в неприступну тишу, і, можливо, небіжчики — це ті, які усамітнилися, щоб поміркувати над життям».

Настала коротка мовчанка, якій я поклав край такими словами: «Мені згадалася зараз одна молода дівчина. Можна сказати, що перші сімнадцять років свого безжурного життя вона тільки роздивлялася. Її величезні очі жили самостійним життям, і все, що вони бачили, вони поглинали самі, а життя в усьому тілі цього юного створіння минало незалежно від них, живлячись лише простими звуками, що йшли зсередини. Та наприкінці цього часу якийсь сильне переживання порушило це подвійне життя, дві сторони якого ледве чи стикалися між собою, очі дівчини ніби запали досередини, і весь тягар зовнішнього ринув крізь них у морок серця, і кожний день падав такою вагою у глибокі, стрімкі погляди, що в тісних грудях він розколювався, ніби скло. Тоді дівчина стала бліднути, хворіти, усамітнюватися, задумуватися, і, нарешті, вона сама розшукала ту тишу, в якій думкам, очевидно, ніщо не заважає».

«Як вона померла?» — запитав мій приятель тихим, хрипкуватим голосом. «Вона втопилася. У глибокому спокійному ставі, і на поверхні його утворилося безліч кіл, які повільно розходилися, виростили під білим лататтям, так що ці плаваючі квіти заворушилися».

«Це теж оповідання?» — сказав Евальд, щоб не дати запанувати тиші, яка настала після моїх слів. «Ні, — відказав я, — це почуття». — «А чи не можна передати його дітям — це почуття?» Я задумався. «Можливо». — «Але яким способом?» — «За допомогою іншого оповідання». І я почав розповідати:

«Це діялося в ті часи, коли в Південній Русі боролися за волю...

...Мені слід було б відразу зробити невеликий вступ: у Південній Русі і в тих тихих самотніх степах, що зветься Україною, хазайнували польські пани. Вони були жорстокими володарями, їхній гніт і жадоба євреїв-орендарів, у чийх руках були навіть церковні ключі, які вони видавали православним за окрему плату, були такі нестерпні, що молоді люди навколо Києва і вгору по Дніпру серйозно задумалися. Навіть сам Київ, священне місто, де Русь вперше заявила про себе [...] усе більше поринав у себе і знищувався пожежами, схожими на раптові божевільні думки, після яких ніч стає ще безбережнішою. Народ у степах не знав до ладу, що діється. Однак пойняті незрозумілою тривогою діди виходили ночами зі своїх хат і мовчки вдивлялися у високе, вічно безвітряне небо, а вдень можна було бачити постаті, які з'являлися з-за гребенів могил над пласкою долиною. Ці могили, гробниці минулих поколінь, перетинають весь степ, ніби застиглий морський прибій. І в цій країні, де могили, мов гори, люди нагадують безодні. Жителі степів незглибими, темні, мовчазні, і їхні слова — лише нетривкі, хисткі містки до їхнього справжнього ества. Іноді з могил злітають темні птахи. Іноді буйні пісні

вриваються в серця тим притьмареним людям і шецають глибоко в них, а птахи пропадають у небі. В усіх напрямках усе здається безкраїм. Навіть хати не можуть захистити від цієї незмірності, якою їхні віконечка виповнені вщерть. Тільки в сутінкових кутках хат висять старі ікони, немов верстові камені бога, і відблиск лампадки пробивається крізь їхній оклад, немовби заблукане дитя крізь зоряну ніч. Ці ікони — ніби опора, ніби певний знак на шляху, і жодний дім не стоїть без них.

Знов і знов виникає потреба в іконі, коли якусь знищить час чи шашіль, коли хтось одружується і ставить собі хату чи коли хтось, як, приміром, старий Аврам, помирає, заповівши, щоб йому поклали в згорнуті руки святого Миколая Чудотворця, — либонь, для того, щоб на небі впізнати по цьому образу найбільш шанованого ним святого.

Так і виходить, що Петро Якимович, власне, швець за фахом, теж малює ікони. Коли стомлюється від однієї роботи, він переходить, тричі перехрестившись, до другої; і та сама побожність покриває як його дратву й молоточки, так і його малювання. Нині він уже старий, проте ще дужий. Спину, зігнуту над чобітьми, він випростує перед образами і тим зберіг гарну статуру й стрункість у плечах і стані. Більшу частину свого життя він пробув у повній самотині, зовсім не втручаючись у метушню, спричинену тим, що його дружина Якилина народжувала йому дітей і що ті або вмирили, або одружувалися. Лише на сімдесятому році Петро зайшов у стосунки з тими, котрі залишилися в його домі і чию присутність він тільки тепер по-справжньому помітив. То були: Якилина, його дружина, тиха, покірлива жінка, що віддала себе до останку дітям, підстаркувата, негарна видом дочка і Олекса, син, який, знайшовшись дуже пізно, мав усього сімнадцять років. Петро хотів привчити його до малярства, бо розумів, що незабаром уже не зможе впоратися з усіма замовленнями. Але невдовзі він відмовився від своїх спроб навчити сина. Олекса намалював пресвяту богородицю, але так мало досяг схожості зі строгим взірцем, що його мазанина швидше скидалася на портрет Мар'яни, дочки козака Голокопитенка, тобто на річ настільки гріховну, що старий Петро поквапився, кілька разів перед тим перехрестившись, замалювати покривджену дошку образом святого Димитрія, котрого він з невідомої причини шанував понад усіх святих.

Олекса й сам більше ніколи не брався за образи. Коли батько не загадував йому позолотити вінчик, він здебільше блукав у степу, жодна душа не знала де саме. Ніхто не тримав його вдома. Мати чудувалася з нього й побоювалася заговорити з ним, ніби він був стороннім або яким урядовцем. Сестра біла його, поки він був малим, а тепер, коли Олекса виріс, почала його зневажати за те, що він не бив її. Та й в усьому селі нікому було піклуватися хлопцем. Мар'яна, козацька дочка, висміяла його, коли він надумав її сватати, а інших дівчат Олекса не запитував,

чи вважають вони його за жениха. На Запорізьку Січ ніхто не хотів його брати з собою через те, що він усім здавався надто слабосилим, а чи, може, ще й замолодим. Якось він був утік і добрався до найближчого монастиря, але ченці його не прийняли, — отож для нього лишився тільки степ, широкий, хвилястий степ. Якийсь мисливець подарував йому одного разу стару рушницю, бозна-чим набиту. Олекса весь час тягав її з собою, але ніколи не стріляв: по-перше, тому, що хотів зберегти набій, а ще тому, що не знав навіщо.

Якось теплого, тихого вечора, на початку літа, уся родина сиділа за грубим столом, на якому стояла миска з кашею. Петро їв, а решта дивилася на нього, чекаючи на те, що він залишить. Раптом рука його з ложкою застигла, і старий повернув своє широке, змарніле обличчя до дверей, звідки навскоси через стіл падала смуга світла й губилася в хатньому присмерку. Всі прислухалися. Знадвору щось шаруділо по стінах, немовби нічний птах стиха черкав крильми колоди; але сонце щойно зайшло, та й нічні птахи взагалі рідко залітають у село. І потім знов ніби якийсь великий звір зачалапав навкруг дому, його обережні кроки чулися водночас від усіх стін. Олекса тихо підвівся зі свого ослона, і в ту саму мить світло в дверях заступило щось високе, чорне, — воно геть витіснило вечір, внесло до хати ніч і непевно просувалося своєю здоровенною постаттю вперед. «Остап!» — сказала поганкувата своїм злим голосом. І тоді всі його впізнали. То був один із сліпих кобзарів, дід, що ходив зі своєю дванадцятиструнною бандурою по селах і співав про велику славу козаків, про їхню одвагу й вірність, про їхніх гетьманів, про Кирдягу, Кукубенка, Бульбу та про інших героїв, і всі охоче слухали його пісні. Остап тричі низько вклонився в той бік, де, як він гадав, було покуття (сам того не знаючи, він повернувся до ікони Знамення), потім сів біля печі й запитав тихим голосом: «У кого ж це я?» — «У нас, батечку, у Петра Якимовича, шевця», — приязно відповів Петро. Він любляв пісні й радів цьому несподіваному гостеві. «А, в Петра Якимовича, того, що образи малює», — мовив сліпий, щоб також виявити приязнь. Поэтому запала тиша. На шести довгих струнах бандури зродився звук, він ріс, танув і відбивався, завмираючи, від шести коротких струн, і так повторювалося багато разів у дедалі швидшому темпі, так що наостанку доводилося лячно заплющувати очі, щоб не бачити, як ця шалена стрімка мелодія впаде, мов підтята; тоді гра урвалася, поступившись місцем лункому кобзаревому голосу, який незабаром виповнив цілу хату і хутко скликав з сусідніх хат людей, що почали збиратися біля дверей та під вікнами. Але не про героїв йшлося цього разу в пісні. Добре була вже всім відома слава Бульби, Острияниці й Наливайка. На віки вічні прославилась козаचा вірність. Не про їхні звитяги йшлося нині у пісні. Бажання танцювати заснуло глибоко в душі тих, хто її слухав, бо ніхто не притупнув

ногою, не сплеснув у долоні. Слідом за кобзарем усі похилили голови, пригнічені сумтною піснею:

Нема в світі Правди, не знайти, немає.
 Хто забуту Правду нині відшукає?
 Нема в світі Правди, не знайти до скону,
 Правда — під п'ятою лютого Закону.
 Тепер свята Правда сидить у темниці,
 а вельможна Кривда — з панамі в світлиці.
 Правду зневажають, як сірому голу,
 а Кривда сідає до панського столу.
 Тепер свята Правду топтано ногами,
 а вельможну Кривду поєно медами.
 Правдо, мати рідна, орлице крилата,
 де ж той син, що прийде тебе відшукати?
 Стане бог великий йому на підмогу
 І вкаже, єдиний, праведну дорогу¹.

І голови почали важко підводитися, і на кожному обличчі позначилося мовчання; це зрозуміли навіть ті, яким кортіло заговорити. І по недовгій, поважній тиші знов заграла бандура; цього разу її гра була краще зрозуміла натовпу, який усе зростає. Тричі проспівав Остап свою «Пісню про Правду». І щоразу — по-новому. Коли першого разу була скарга, то вдруге вона здалася докором, і, нарешті, коли кобзар утретє з високо піднятою головою вигукнув її низкою коротких наказів, то з трепетної мови вихопився нестямний гнів, поймаючи всіх і сповнюючи безмежним і водночас моторошним захватом.

«Де збираються чоловіки?» — запитав молодий селянин, коли співець підвівся. Старий, якому були відомі пересування козаків, назвав недалеке містечко. Швидко розійшлися чоловіки, чулися короткі вигуки, брязкіт зброї та плач жінок біля дверей хат. За годину загін озброєних селян вирушив з села до Чернігова.

Петро почастував кобзаря склянкою наливки в надії довідатися більше. Старий сидів, пив, але на численні запитання шевця відповідав скуппо. Потім він подякував і пішов. Олекса вивів сліпого за поріг. Опинившись зі старим на самоті в нічній темряві, Олекса запитав: «А на війну всім можна йти?» — «Усім», — відказав дід і швидко, немов став уночі видючим, закрокував геть і зник у пільмі.

Коли всі поснули, Олекса зліз з печі, де він лежав одягнений, узяв свою рушницю і вийшов з хати. Надворі хтось обійняв його й ніжно поцілував у голову. Він відразу впізнав у місячному світлі Якилину;

¹ Переклад М. Новикової та М. Москаленка.

та поспіхом подріботіла назад у хату. «Мамо!» — здивувався Олекса, і в нього стало якось чудно на серці. На якусь хвилю він завагався. Десь відчинилися двері, і поблизу завив пес. Олекса поклав рушницю через плече і рушив уперед чимдуж, бо мав намір ще до ранку наздогнати загін. А вдома всі удавали, ніби не помітили, що Олекси нема. Лише як сідали за стіл, Петро помітив порожнє місце, підвівся, підійшов до покуття і засвітив свічку перед іконою Знамення. Зовсім тоненьку свічечку. Поганкувата знизала плечима.

Тим часом Остап, сліпий дід, проходив уже сусіднім селом і заводив своїм лагідно-жалібним голосом тужну «Пісню про Правду».

Каліка почекав ще трохи. Потім він здивовано подивився на мене: «Ну, чого ж ви не закінчите? Це ж як і в оповіданні про зраду. Цей старий був сам бог».

«О, а я не знав цього», — сказав я, здригнувшись.

УРОК 36

Тема. Р. М. Рільке «Пісня про Правду». Роль народної пісні в оповіданні

Мета: показати роль народної пісні в долі окремої людини і суспільства в цілому, у збереження кращих рис народу, його духовності; вдосконалювати роботу над текстологічним аналізом твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

Бліц-опитування

1. Чия важлива роль у долі людини та житті суспільства згадується на початку оповідання?
2. До чого звертаються люди у скрутну годину, що допомагає їм?
3. Що ми знаємо про життя селянина Петра Якимовича?
4. Що було в його хаті не таким, як бажалося батькові?
5. Чи можна вважати Олексу поганою людиною, невдячним сином?
6. Що відбувається «одного теплого, тихого вечора»? Переказати близько до тексту про прихід співця.
7. Як ви вважаєте, про що він зараз співатиме?

II. Формування нових знань, умінь і навичок

Читання із зупинками

1) Від «На шести довгих струнах бандури» до «...смутною піснею».

- Чому автор, який до цього передавав зміст дуже коротко, робить такий детальний опис?
- Які слова двічі повторюються у цьому фрагменті, на чому зроблено наголос і чому? («Але не про героїв...», «не про їхні звияги...»)

2) Текст пісні до «...яким кортіло заговорити...»

- На які рядки пісні треба звернути особливу увагу? («Де ж той син, що прийде тебе відшукати?»)
- Чому «на кожному обличчі позначилося мочання»? (Треба думати, а не гомоніти)

3) Від «І по недовгій, поважній тиші знов заграла бандура» до «...моторошним захватом».

- Чому Остап проспівав свою «Пісню про Правду» тричі?
- Як звучала вона кожного разу? (Щоразу — по-новому: 1 — скарга, 2 — докір, 3 — наказ, гнів, захват.)

4) Від «Де збираються чоловіки?» до «Зник у п'їтмі».

- Чи багато говорили слухачі після третього виконання «Пісні...»?
- Що саме було сказано і як слова співця вплинули на слухачів?
- Чому Олекса прийшов проваджати старого?
- Чому він не запитав про це раніше, при всіх?

5) Від «Коли всі поснули...» до «...знизала плечима».

- Чи довго Олекса вагався перед тим, як прийняти рішення? («Лежав одягнений»)
- Чому Олекса вирішив піти на війну?
- Хто і чому чекав надворі? Чому в Олексі «стало якось чудно на серці»? (Мати нарешті його визнала за сина і поцілувала.)
- Що зробив батько, коли стало зрозумілим, що Олекса пішов воювати? (Запалив свічку перед іконою)
- Яка це частина оповідання за композиційною побудовою? (Розв'язка, висновок)

6) Не читаючи наступний абзац, відповісти на запитання:

- Що зробив далі сліпий кобзар? («Тим часом Остап, сліпий дід, проходив уже сусіднім селом і заводив своїм лагідно-жалібним голосом тужну «Пісню про Правду»»)
- Чому так стається?

7) Не читаючи останній абзац, відповісти:

- Чим закінчується оповідання? (Словами каліки: «Цей старий був сам Бог»)
- Поясніть, що він мав на увазі.

III. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Пісня та мистецтво завжди впливали на долю окремої людини і суспільства в цілому, пробуджували в людині найкращі спонукання, закликали до боротьби, пробуджували національну свідомість.

Недарма М. Горький писав свого часу: «Искусство будит героический дух народа, его сердце и ум».

IV. Домашнє завдання

До уроку позакласного читання: прочитати розділи повісті «Дубровський» 1–6, скласти до кожного план, відповіді на запитання:

1. Що нам відомо про поміщиків Дубровського і Троекурова?
2. З якої причини між ними відбувся суд? На чию користь було винесено рішення?
3. Чим займався у Петербурзі молодший Дубровський?
4. Що сталося після його приїзду до Кістенювки?
5. Чи став Троекуров володарем маєтку сусіда?

УРОК 37

Тема. Урок внеклассного чтения по повести А. С. Пушкина «Дубровский» (главы I–VI)

Цель: познакомиться с содержанием произведения; выработать навыки работы с текстом произведения большого объема с помощью предварительно объявленных вопросов, умение выделять главную мысль, делать выводы, сопоставляя описанные события с историей; совершенствовать навыки составления плана текста, навыки текстологического анализа произведения; работать над выразительным чтением; воспитывать культуру связной речи, совершенствовать умение выражать свое мнение.

Оборудование: портрет А. С. Пушкина, иллюстрации к повести «Дубровский».

ХОД УРОКА

I. Слово учителя

— Компас страны Читалии снова привел нас в Россию, к творчеству великого Пушкина. Мы снова работаем с произведениями на языке оригинала.

Сегодня мы начинаем читать необычное произведение Пушкина: в его основу легли события и факты, имевшие место в России XIX века, но описанные под другими именами и названиями. При жизни автора это произведение так и не было напечатано (и мы поймем почему). Пушкин поселил своих героев в дорогах его сердцу местам и навсегда запечатлел в повести образ любимой няни; главная мысль произведения соотносится с темой других произведений поэта.

Но прежде произведём небольшой экскурс в историю России.

- Какое страшное, постыдное явление существовало в России до 1861 года?
- Можно ли утверждать, что крепостное право пагубно влияло не только на крепостных крестьян, но и на самих помещиков? Каким образом?

Давайте послушаем отрывок из стихотворения А. С. Пушкина «Деревня»*, написанного в 1819 году, т. е. за 13 лет до написания повести «Дубровский».

...Но мысль ужасная здесь душу омрачает:
Среди цветущих нив и гор
Друг человечества печально замечает
Везде невежества убийственный позор.
Не видя слёз, не внемля стона,
На пагубу людей избранное судьбой,
Здесь барство дикое, без чувства, без закона,
Присвоили себе насильственной лозой
И труд, и собственность, и время земледельца,
Склоняясь на чуждый плуг, покорствуя бичам,
Здесь рабство тощее влачится по браздам
Неумолимого владельца.
Здесь тягостный ярем до гроба все влекут,
Надежд и склонностей в душе питать не смея,
Здесь девы юные цветут
Для прихоти бесчувственной злодея.
Опора милая стареющих отцов,
Младые сыновья, товарищи трудов,
Из хижины родной идут собой умножить

* Выразительное чтение стихотворения заранее подготовленным учеником.

Дворовые толпы измученных рабов.
 О, если б голос мой умел сердца тревожить!
 Почто в груди моей горит бесплодный жар
 И не дан мне судьбой витийства грозный дар?
 Увижу ль, о друзья, народ неугнетенный
 И рабство, павшее по манию царя,
 И над отечеством свободы просвещенной
 Взойдет ли наконец прекрасная заря?

Учитель. Давайте посмотрим, описанием каких событий Пушкин хотел встревожить сердца читателей.

II. Актуализация опорных знаний учащихся

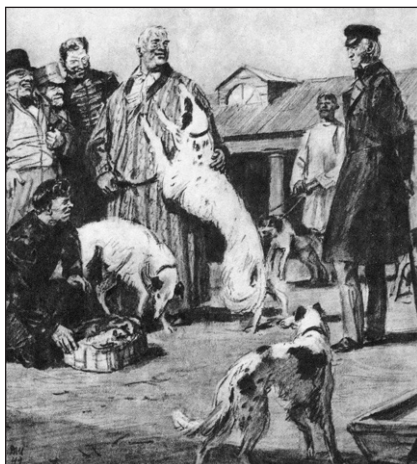
1. Проверка планов к тексту (попарно, по партам). Рецензирование планов
 Прочитать по 2 удачных (по мнению учащихся) плана к каждой главе.

2. Беседа с элементами текстологического анализа

- Что мы знаем о помещиках Андрее Гавриловиче Дубровском и Кирилле Петровиче Троекурове?
- Какова, на ваш взгляд, главная черта характера каждого из друзей? (*Дубровский — чувство собственного достоинства, гордость; Троекуров — властолюбие, тщеславие*)
- Что было предметом особого увлечения соседей?

3. Выразительное чтение эпизода «На псарне» (глава I от «Хозяева и гости пошли на псарный двор» до «Между тем Андрей Гаврилович скрылся, и никто того не заметил») с последующей беседой

- Почему Дубровский ушел из гостей?
- Почему писарь Парамошка посмел обидеть соседа-помещика?
- Извинился ли Троекуров за нанесенную обиду?
- Почему Троекуров возмутился неподчинением Дубровского?
- Как он повел себя?
- Почему Троекуров вызвал Дубровского на суд? Каково было решение суда и чем оно продиктовано?
- Чем занимался в Петербурге молодой Дубровский? Почему он спешно вернулся домой?

Худ. Д. Шмаринов. На псарне

4. Выразительное чтение эпизода «Приезд Троекурова. Смерть Дубровского» (глава IV, от «Наконец он велел запрячь себе беговые дрожки» до «...не велел выгнать его со двора... пошёл!»)

- Стал ли Троекуров после смерти Дубровского владельцем Кистеневки?

III. Подведение итогов урока

Учитель. Крепостное право не только угнетало крестьян, но и отравляет души помещиков, давая им власть над другими людьми, развращало души холопов, вообще, общество, которое зиждилось на крепостном праве, на власти денег, не признавая справедливых законов.

Решительные люди не могут смириться с таким положением вещей.

IV. Домашнее задание

Прочитав главы VII–XII, ответить на вопросы:

1. Куда направился Владимир Дубровский и его люди после пожара? Почему некоторые его крепостные были заодно со своим баринном?
2. Какое новое лицо появилось в имении Троекурова?
3. Какому испытанию подверг учителя Кирила Петрович?
4. Что открылось в день храмового праздника?
5. Каким образом Дубровский оказался в имении?
6. О чем Дубровский рассказал Маше перед уходом из имения?

Худ. Д. Шмаринов. Сцена в суде

УРОК 38

Тема. Урок внеклассного чтения по повести А. С. Пушкина «Дубровский» (главы VII–XII)

Цель: выработать навыки работы с текстом произведения большого объема, используя заданные вопросы, умение делать выводы; совершенствовать навыки составления плана к тексту, выразительного чтения учащихся, текстологического анализа произведения; воспитывать культуру связной речи; совершенствовать умение выражать свое мнение.

Оборудование: иллюстрации к повести А. С. Пушкина.

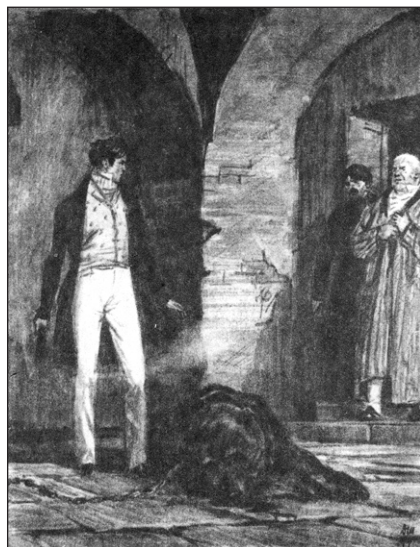
ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся**1. Проверка планов текста (попарно), анализ работы товарища по парте**

Прочитать по 2 удачных плана (по мнению учащихся) к каждой главе.

2. Проверка знания текста с использованием приема «Верю — не верю»

1. Владимир Дубровский вместе с кузнецом Архипом, кучером Антоном, Гришей и няней Егоровной после пожара были схвачены полицией.
2. Владимир Дубровский со своими людьми напал на имение Троекурова и ограбил его.
3. Кирила Петрович нанял для своей дочери Маши учителя английского языка.
4. Маша Троекурова мгновенно влюбилась в молодого и красивого учителя.
5. На званый обед к Троекурову раньше всех явился Антон Пафнутьич Спицын.
6. Француз Дефорж ночью храбро оборонял от нападения разбойников заночевавшего у него в комнате Спицына.
7. Владимир Дубровский, встретив на почтовой станции француза Дефоржа, купил у него его документы.
8. Владимир Дубровский объяснился Маше в любви, она ответила ему взаимностью.

Худ. Д. Шмаринов. «Каков молодец! Не струсил...»

II. Формирование новых знаний, умений и навыков**1. Беседа с элементами текстологического анализа**

- Какое новое лицо появилось в доме Троекурова и как к нему отнеслась Маша? (*Глава VIII: «Маша не обратила никакого внимания на молодого француза, воспитанная в аристократических предрассудках, учитель для нее был род слуги или мастерового, а слуга или мастеровой не казался ей мужчиною»*)
- Какому испытанию подверг учителя Кирила Петрович?

2. Выразительное чтение эпизода «Случай с медведем» (глава VIII, от «Но лучшею шуткою почиталась у Кирила Петровича следующая» до «...и не думал уже его пробовать» (обращение к соответствующей иллюстрации))

- Изменилось ли отношение Маши к Дубровскому после истории с медведем?
- Что открылось в день храмового праздника?
- Каким образом Дубровский оказался в этом имении?

Худ. Д. Шмаринов. В беседке

3. Выразительное чтение эпизода «Свидание Маши с Дубровским» (используются иллюстрации) (глава XII, от «Будьте сегодня в 7 часов...» до «— Обещаюсь, — прошептала бедная красавица»)
Почему Дубровский вынужден был скрыться?

III. Подведение итогов урока

Учитель. Какие выводы мы можем сделать из содержания прочитанных глав?

— Неблагородный человек может поступать неблагородно даже по отношению к другу.

Благородный же человек может отказаться даже от мести врагу.

— Власть денег, привычка считать себя принадлежащим к высшему сословию способна убить чувства в человеке, лишить его возможности настоящей любви, дружбы.

IV. Домашнее задание

Познакомиться с содержанием XIII–XIX глав, подготовить их планы и ответы на вопросы:

1. С кем познакомился помещик Троекуров?
2. Какие планы возникли у старого князя?
3. К чьей помощи решила прибегнуть Маша?
4. Почему Маша не смогла быстро связаться с Дубровским?
5. Успел ли Дубровский спасти Машу?
6. Почему она дала ему такой ответ?

УРОК 39

- Тема.** Развитие связной речи учащихся. Составление киносценария к одному из эпизодов повести
- Цель:** развитие связной речи учащихся; развитие умения применять полученные знания, используя законы другого жанра; развитие умения воспринимать и описывать события комплексно: действие, звук, слово; воспитание культуры связной речи; развитие воображения, установление ассоциативных связей между разными видами искусства.

ХОД УРОКА

I. Слово учителя

Постановка задачи: составление киносценария к главе VI «Пожар».
Подготовить таблицу:

№ кадра	Содержание	Крупным планом	Звук	Наиболее важные цитаты

Представьте себе, что вы разбиваете текст главы VI на отрывки — по кадрам (мы уже знаем, что смысловое деление текста не совпадает с делением на абзацы). Голос за кадром зачитывает самые выразительные строки. Самое главное можно показать крупным планом. Звук составляют слова, шумы, музыка.

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

Сначала — работа с учителем, активное сотрудничество и сотворчество, выслушивание и обсуждение всех идей.

После обсуждения содержания второго кадра в сильном классе можно предложить самостоятельную работу (по одному кадру) у доски.

(Для учителя деление на кадры немного условно: не стоит «дробить» материал на слишком маленькие фрагменты. Примем за критерий место события.)

Худ. Б. Кустодиев. Пожар

1. Чтение учителем фрагмента главы VI с начала до слов:**«... взял свечу и вышел из кабинета»**

№ кадра	Содержание	Крупным планом	Звук
1	Владимир Дубровский разбирает бумаги в кабинете отца. Обводит взглядом стены, что-то перечитывает, что-то сразу рвет	Портрет матери (можно показать, как у Владимира наплывают слезы) — изображение расплывается	Голоса подьячих (неразборчиво), стукающие дверьми. Скрип открываемых ящиков, шуршание разбрасываемых бумаг
	Владимир положил письма в карман, вышел из кабинета	Пакет с надписью «Письма моей жены» — отдельные строчки, обведенная ручонка малыша. Стенные часы — 11 вечера	Музыка взволнованная, напряженная, когда герой читает письма, более спокойная, ласковая. Мелодия резко обрывается — бой часов

Наиболее важные цитаты:

«Итак, все кончено. Еще утром имел я угол и кусок хлеба. Завтра должен я буду оставить дом, где я родился и где умер мой отец, виновнику его смерти и моей нищеты...

Нет! нет! пускай же ему не достанется печальный дом, из которого он выгоняет меня». (Можно показать открытую страницу книги, которая наплывает на изображение.)

2. Чтение текста от «В зале приказные спали на полу»**до «...и пошли около двора»**

№ кадра	Содержание	Крупным планом	Звук
2	Владимир со свечою проходит через темную залу, выходит в коридор. Натякается на Архипа. Разговор. Засветив фонарь, выходят во двор	Огонек свечи выхватывает из темноты беспорядок в зале, пьяных приказных на полу, хмурое лицо Владимира. В коридоре — отблеск пламени свечи на топоре Архипа	Тишина, прерываемая храпом приказных. Архип. Хорошо, что вы шли со свечою. Владимир. Зачем ты здесь? Архип. Я хотел... я пришел было проведать, все ли дома. Владимир. А зачем с собою топор? Архип. Эх они храпят, окаянные, всех бы разом, так и концы в воду. Тихая музыка, далее она звучит все громче и решительнее

Наиболее важные цитаты:
«Не дело ты затеял. Не приказные виноваты».

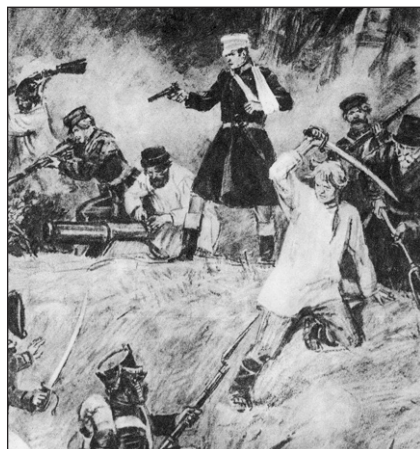
3. Чтение фрагмента от «Сторож начал бить в чугунную доску» до «...и они выехали со двора»

1-й ученик определяет содержание кадра.

2-й ученик определяет, что показать крупным планом.

3-й ученик «озвучивает» кадр.

4-й ученик выбирает самые важные цитаты.

Худ. Д. Шмаринов. В лагере Дубровского

Примерный сценарий

№ кадра	Содержание	Крупным планом	Звук
3	Владимир встречает во дворе крестьян, дает распоряжение вывести из дому всех своих и запрячь телегу. На крыльце — охапка сена, Владимир подносит лучину. Приказ Архипу — отпереть двери в доме. Отъезд Владимира	Встревоженные лица дворовых людей. Егоровна одета так, как перед уходом из дома надолго. Сено, вспыхнувший огонь. Архип поворачивает ключ в замке, запирая. Пламя бежит по деревянным стенам	Слышен вдалеке удар в доску. Владимир. Где Егоровна? Поди приведи ее и выведи из дому всех наших людей... Гриша. В доме никого, кроме подьячих. Тревожная музыка. Треск пламени. Владимир. Кажется, второпях я запер двери в переднюю, поди скорее отопри их. Поворот ключа в двери. Архип (<i>воплоголоса, торжественно</i>). Как не так, отопри! Цокот копыт и стук колес телеги

Наиболее важные цитаты:

«Отец наш, кормилец, умрем, не оставим тебя, идем с тобою».

4. Чтение фрагмента от «Поднялся ветер» до конца главы

Учитель предлагает конкурс на лучшую работу, через определенное время обсуждаются варианты ответов.

Примерный сценарий

№ кадра	Содержание	Крупным планом	Звук
4	Пожар разгорается. Приказные ломаются в окна. Кровля обрушилась. Кошка на горящем сарае. Архип спасает кошку	Огонь охватывает стены. Испуганные лица приказных в огне. Кошка на пылающей кровле сарая, напуганная мордочка. Искры, тлеющая одежда Архипа, его закопченное улыбающееся лицо	Тревожная, но торжественная музыка, грозная. Треск пламени. Вопли приказных. Грохот обвала. Отчаянное мяуканье кошки. Архип. Чему смеетесь, бесенята? Божия тварь погибает, а вы сдуру радуетесь

Наиболее важные цитаты:

«Каково горит, а? Чай из Покровского славно смотреть».

III. Подведение итогов работы

- Почему мы смогли составить сценарий по тексту?
- Что нам помогло ярко представить события?

IV. Домашнее задание (см. предыдущий урок)

УРОК 40

Тема. Урок внеклассного чтения по повести А. С. Пушкина «Дубровский» (главы XIII–XIX)

Цель: совершенствовать навыки работы над текстом произведения большого объема по заданным вопросам, умение делать выводы; совершенствовать навыки составления плана к тексту, текстологического анализа произведения; воспитывать культуру связной речи, культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, умение выражать свое мнение.

Наглядность: иллюстрации к повести.

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Проверка планов по вариантам

2. Развитие речи

Задание: закончить предложения.

1. Новый сосед Троекуровых князь Верейский, приехав в гости к Кириле Петровичу, посетил псарню и ... (*зажав нос, выскочил на улицу*).
2. Будучи у князя с ответным визитом, Троекуров... (*остался очень доволен*).
3. Когда князь попросил у Троекурова руки его дочери, тот... (*согласился, не спросив Машу*).
4. Маша сообщила о готовящейся свадьбе Дубровскому и сказала, что... (*постарается еще раз упросить отца передумать*).
5. Князь, прочитав письмо Маши о нежелании выходить за него замуж, ... (*отдал это письмо её отцу и попросил ускорить свадьбу*).
6. Кирила Петрович выслушал мольбы дочери и... (*запер ее в комнате до самой свадьбы*).
7. Но Маша решила обратиться за помощью к Дубровскому и для этого... (*попросила маленького Сашу отнести кольцо в дупло дуба*).
8. Саша благополучно отнес кольцо, но, сам того не ведая, ... (*задержал посланника*).
9. Дворовой мальчик Дубровского даже под угрозой порки и заключения в острог... (*не выдал никого*).
10. Когда Маша ехала в церковь, по дороге... (*их никто не встретил*).
11. Когда Маша после венчания возвращалась из церкви и встретила на дороге своего освободителя, она... (*сказала ему, что он опоздал*).
12. Лес, в котором действовали разбойники, был окружен солдатами, а Дубровский... (*скрылся за границу*).

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

Беседа с элементами текстологического анализа

1. Как Маша восприняла сватовство князя? Почему?
2. Почему она отказалась от предложения Владимира уничтожить этого человека?
3. На какое спасение она рассчитывала? Какую альтернативу предстоящей свадьбе она представляла? («*Лучше умереть, лучше в монастырь, лучше пойду за Дубровского*», т. е. подразумевалось, что брак с Дубровским равносильен смерти или заключению в монастырь?)
4. Что значило для Маши принять помощь и любовь Дубровского? (*Её ожидала участь супруги разбойника, человека, лишённого дома и положения*.)
5. Кто виноват в том, что Владимир Дубровский оказался вне закона? (*Троекуров и государство, которое позволяет дикие выходки троєкуровых, поддерживая таких, как они*.)
6. Почему Дубровский опоздал и не смог спасти Машу?
7. Как Маша ответила на его слова: «Вы свободны»? Только ли верность клятве, данной в церкви, было тому причиной? (*В данном*

случае речь идет и о социальных причинах тоже, см. отношение Маши к Дубровскому с начала знакомства.)

8. Почему разбойники не отомстили за рану своего атамана?

III. Подведение итогов урока

— Крепостное право, власть денег калечат судьбы не только крепостных крестьян, но и помещиков (вне закона, вне возможности честно жить оказался Дубровский, насильно выдана замуж за немилого старика Маша).

Пушкин, говоря о страшном влиянии крепостного права на судьбы людей, на жизнь общества, действительно сумел «растревожить сердца» читателей.

Литература является не только отражением действительности, но и требует усиленной борьбы.

IV. Домашнее задание

Подготовиться к контрольной работе (6 баллов за вопрос по повести Н. Гоголя «Тарас Бульба» и рассказу Р. М. Рильке «Песня о Правде»; 6 баллов — за сценарий по одному из эпизодов повести А. Пушкина «Дубровский»: «Случай с медведем» (глава VIII) или «Спицын и Дубровский» (глава X).)

УРОК 41

Тема. Контрольна робота (перевірка знань і творче завдання). Тематичне оцінювання

Мета: контроль знань учнів.

ХІД УРОКУ

I. Постановка цілей контрольної роботи

Достатній рівень — перевірка знань.

Відповідь на запитання: «Що об'єднує повість М. В. Гоголя “Тарас Бульба” й оповідання Р. М. Рільке “Пісня про Правду”?» (Звертання до історичних подій, боротьба України за незалежність.)

Розкрийте роль народних пісень про героїв у житті суспільства.

Творчий рівень: скласти кіносценарій за одним з епізодів повісті О. Пушкіна «Дубровський» («Зустріч з ведмедем» або «Дефорж і Спицин»)

II. Тематичне оцінювання

Враховуються бали за контрольну роботу, а також поточні бали та бали за твори.

III. Домашнє завдання

Читати твір Д. Свіфта «Гулливер у ліліпутів»; підготувати повідомлення про Свіфта.

Домашнє завдання з випередженням на кінець навчального року

Підготуватися до захисту власного проекту «Тема в курсі літератури, яка здається мені найголовнішою» або «Тема, яку пропоную ввести до курсу літератури»

Проект можна підготувати у вигляді плаката або колажу.

1) Приблизна схема плаката (А4, А3).

	Назва			Тема	
Найцікавіші вислови	Автори, назви творів		Символ теми		Найцікавіші запитання
	Головні герої		Необов'язково малюнки, можуть бути імена та якості		

2) Зразок.

	Україна та її історія в літературі			
Вот то гнездо, откуда вылетают...	М. Гоголь «Тарас Бульба»		Р. Рільке «Пісня про Правду»	1. Как возникает чувство патриотизма? 2. Что такое настоящая отцовская любовь?
				

Колаж — вільна творчість, може бути кілька тем і образів.

3) Оцінювання враховує, перш за все, не оформлення і не кількість цитат та малюнків (копій), а вміння довести власну думку про найголовнішу тему.

- 4) Список тем, що вивчають за рік:
- I. «Героїчні пісні та балади у світовій літературі».
  - II. «Героїчне минуле в літературі».
  - III. «Україна та її історія в літературі».
  - IV. «Пригоди та фантастика».
  - V. «Краса чистих людських взаємин».
  - VI. «Література проти війни».
  - VII. «Мистецтво бути людиною».
- 5) Після вивчення кожної нової теми — поетапний контроль, консультація — будь-коли.

ПРИГОДИ ТА ФАНТАСТИКА

УРОК 42

Тема. Джонатан Свіфт (1667–1745). «Мандри Гуллівера». (I частина — «Гуллівер у ліліпутів»). Ознайомлення зі змістом твору

Мета: познайомити учнів зі змістом твору; вдосконалювати вміння читачів сприймати фантастичні припущення як складову пригодницької літератури; вдосконалювати вміння працювати з текстом; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, наявність власної точки зору.

Обладнання: ілюстрації до твору Віктора та Валерія Шатунових, малюнок «Роза вітрів», портрети Дж. Свіфта.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація пізнавальної діяльності учнів

Слово вчителя

— Ми сьогодні вирушаємо у мандри, і я нагадую, що мандрувати можна не тільки у просторі, а й у часі, потрапляючи в такий спосіб у невідомі країни...

Наше завдання — не тільки простежити мандрівні шляхи героя, а й відповісти на не зовсім просте запитання: Чому автор привів свого героя у цю невідому країну, якої немає на жодній карті? Яку мету він переслідував? Від чого це, нарешті, залежить?

Щоб відповісти на ці запитання, нам треба простежити путь героя від самого початку, а для цього необхідно вирушити на батьківщину письменника — у добру стару Англію і, перш за все, познайомитися з автором твору.

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Доповідь одного із учнів про письменника

(Заздалегідь перевірити, щоб виступ не містив аналогічних міркувань стосовно твору.)

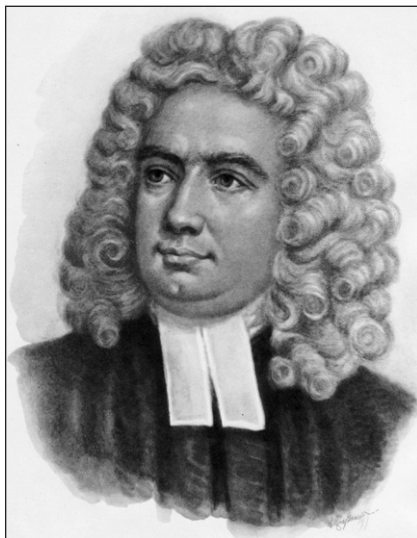
2. Проведення гри «Набери бали»

(Кожна знайдена неточність — 1 бал. Змагання команд — по 3–6 учнів по рядах. Після кожного туру команда, що набрала найменшу кількість балів, вибуває.)

- 1) *Паровий корабель «Антилопа» у травні 1899 року залишив французький порт Брістоль.*
- 2) Його *капітан* Гуллівер стояв на палубі і дивився на берег.
- 3) Після спокійних днів почався страшний шторм.
- 4) *Ніхто не хотів залишати* чудовий корабель, *лише Гуллівер* сів у човен.
- 5) Гуллівер побачив *високий* берег і *пристав човном* до нього.
- 6) Біля берега було *дуже глибоко*.
- 7) Гуллівер *вийшов із човна* й одразу *пішов у розвідку*.
- 8) Мандрівника *із захопленням* зустріли мешканці цієї держави.
- 9) Вони були справжніми ліліпутами не зріст, тобто *діставали Гулліверові до пояса*.
- 10) Але їхні корови і вівці, м'ясом яких вони годували свого гостя, були *найзвичайнісінькими тваринами*.
- 11) Гостинні ліліпути *зовсім безпечно ставилися* до прибулого велетня.
- 12) Гуллівер *урочисто ввійшов* у столицю.

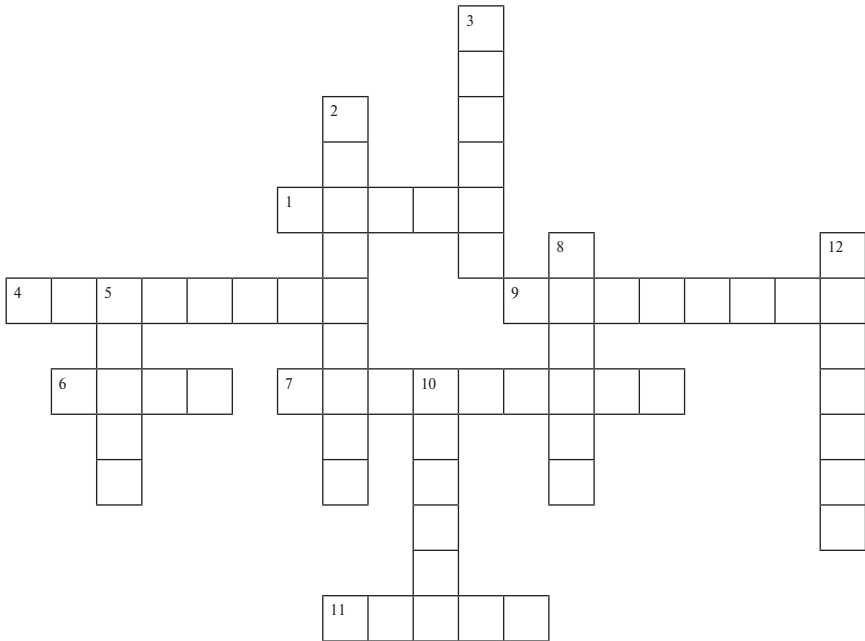
3. Складання простого плану «Перший день Гуллівера» (письмово)

Під час перевірки врахувати точність і послідовність подій. (Остання команда вибуває.)

Худ. А. Кручина. Портрет Дж. Свіфта

4. Робота з розгадування кросворда

- 1) Для якої важливої справи було викликано урядовців з пір'ями і чорнилом?
- 2) Що записали як: «Срібна скриня з кришкою»?
- 3) Що назвали «Прямокутний килим білого кольору»?
- 4) Що з трудом погортали і відклали, не зрозумівши?
- 5) Що визначили, як «порошок чорного кольору»?
- 6) Що ввійшло до реєстру під назвою «круглі ядра»?
- 7) Що їх найбільше здивувало і заслужило на вигук: «Навіщо Людина-Гора носить у кишені огорожу міського парку»?
- 8) Що описано так: «Білі круглі предмети, можливо, срібні, схожі на щити наших воїнів, жовті круглі предмети, можливо, золоті, більші за наші тарілки, але набагато важчі»?
- 9) Що це: «Круглий предмет. Одна стіна прозора, мов крига. Крізь неї видно дванадцять чорних знаків. Знаки розташовані по колу. По них рухаються дві стріли: одна довга, друга коротша. Усередині предмета постійно хтось стукає. Можливо, зубами...»?
- 10) Один з предметів, позначених як невідомі.
- 11) Предмет, який впізнали відразу, хоча він і був колосального розміру.
- 12) Те, що Гуллівер приховав від обшуку в потайній кишені жакета.

Відповіді

1. Обшук. 2. Табакерка. 3. Хустка. 4. Записник. 5. Порох. 6. Дріб. 7. Гребінець. 8. Монети. 9. Годинник. 10. Бритва. 11. Шпага. 12. Окуляри.

5. Питання-шанс для команд, що вибули (можливість повернутися до гри)

Про що йдеться в цьому уривку?

«Одного разу до Гуллівера прийшов один з придворних і розповів, що пастухи знайшли на морському березі велетенський чорний предмет з круглим горбом посередині та з широкими плоскими краями; той лежав нерухомо, тому пастухи відважилися підійти ближче. І, подумавши, вирішили, що ця річ належить Людині-Горі».

III. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Бесіда з учнями

- 1) Як ви вважаєте, якого ефекту досягає автор, описуючи речі Гуллівера крізь призму сприйняття ліліпутами? (*Комічного*)
- 2) Але ж комічне може мати різну природу, деколи викликаючи добру посмішку, а іноді гостро висміюючи якесь явище. Що цього разу перед нами? (*М'який гумор*)
- 3) Чи можемо ми стверджувати, що перед нами звичайні казкові події? Доведіть свою думку. (*Ні, у творі змальовано занадто реальні ознаки суспільства: король і армія, урядовці з протоколом та ін.*)
- 4) Чи й справді становище Гуллівера у країні ліліпутів не принизливе?

2. Розвиток мовлення

Охарактеризуйте ілюстрації до твору (міні-екскурсія).

Як ви вважаєте, чи вдалося авторам ілюстрацій передати атмосферу твору, зобразити його героїв?

IV. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Джонатан Свіфт звертається до жанру пригодницького роману, вводить у текст елемент казки, змальовуючи в такий спосіб тогочасне суспільство.

Дещо в зображенні стосунків Гуллівера з ліліпутами зображено комічно, з м'яким гумором, однак окремі епізоди є відверто сатиричними за суттю.

V. Домашнє завдання (по групах)

1 група: підібрати матеріали для порівняння фізичних розмірів і, відповідно, пов'язаних з ними можливостей Гуллівера і ліліпутів.

2 група: підібрати матеріали, які ілюструють добрі наміри Гуллівера щодо мешканців держави.

УРОК 43

Тема. Джонатан Свіфт «Мандри Гуллівера». Державний устрій, закони та звичаї Ліліпутії. Війна між Ліліпутією і Блефуску, її причини і наслідки

Мета: вдосконалювати вміння працювати над текстологічним аналізом твору, зіставляти вчинки героїв, висловлювати особисте ставлення до проблем, що порушуються у творі, аргументуючи власну точку зору цитатами; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність.

Обладнання: портрет Дж. Свіфта, ілюстрації до твору Віктора та Валерія Шатунових.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Перевірка домашнього завдання, виконаного першою групою

Знайти в тексті порівняння фізичних розмірів та пов'язаних з ними можливостей Гуллівера та ліліпутів.

- (• Прізвисько «Куїноус Флестрин» — Людина-Гора.
- Кількість їжі для Гуллівера.
- Перевезення Гуллівера засобами ліліпутів, що тривало 2 дні, хоча що відстань він би міг пройти швидше.
- Найбільший у країні будинок, куди Гуллівер міг увійти тільки присівши навколішки.
- Крихітні чоловічки стояли на грудях у велетня.
- Шпага імператора, що нагадала Гулліверу голку для штопання.
- Обшук і враження, яке справили на ліліпутів речі Гуллівера.
- П'ять коней, що привезли капелюха.)

2. Перевірка завдання, виконаного другою групою

Довести, що ставлення Гуллівера до мешканців Ліліпутії позитивне.

Перечитати епізод про те, як ліліпути образили Гуллівера під час прогулянки, кидаючи в нього землю, і як їх віддали йому для розправи.

- Які слова і вирази вживає автор, характеризуючи поведінку Гуллівера? («Вирішив налякати», «зробив вигляд», «просто гра для потіхи і науки для інших», «Людина-Гора посміхається, й обличчя в неї добре».)
- Як зреагував ліліпут, коли Гуллівер розв'язав його і поставив на землю? («З полегшенням зітхнув, низько йому вклонився і зник у натовпі»;

«багато хто почав плескати в долоні»)

- Яке враження справила поведінка Гуллівера на простих людей країни? Чому? *(У цієї великої за розміром людини велике серце і добра душа.)*

3. Фронтальна бесіда

- Що ще демонструє добре ставлення Гуллівера до ліліпутів? *(Намагався нікому не зашкодити, навіть не зім'яти трави та квітів.)*
- Що може свідчити про величезну зацікавленість Гуллівера життям ліліпутів? *(Вивчення їхньої мови)*
- Згадайте, будь ласка, прислів'я, які пояснювали б мотив такого ставлення до мови ліліпутів. *(Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина.)*
- Як ви вважаєте, чи насправді Гуллівер такий, чи перед нами вірець людини доби Просвітництва?

4. Розвиток зв'язного мовлення (з використанням ілюстративного матеріалу)

- Доведіть, будь ласка, що авторам ілюстрацій вдалося показати добре ставлення Гуллівера до маленьких чоловічків.
- А чи є на ілюстраціях вказівка на те, що ставлення державних управлінців Ліліпутії до Гуллівера не дуже добре й щире? *(Ланцюги на ногах)*

II. Формування нових знань, вмінь та навичок

1. Створення учнями разом з учителем на дошці схеми «Державний устрій Ліліпутії»

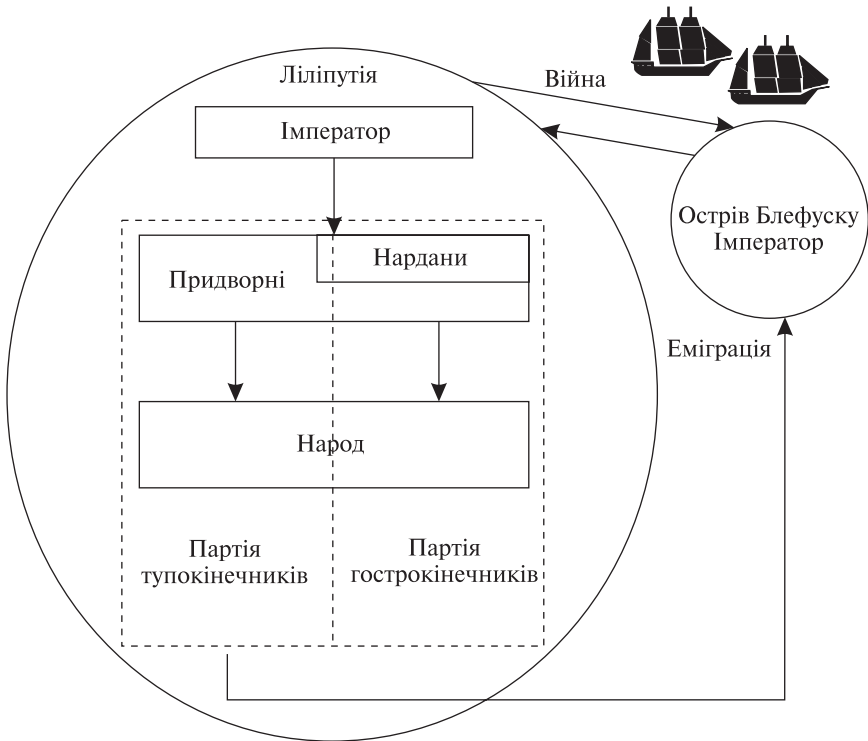
Мета: з'ясувати що ж являла собою країна, до якої потрапив наш герой. Запитання, що можуть допомогти:

- 1) Хто править країною?
- 2) Які в Ліліпутії існують почесні титули та звання?
- 3) Чи населення країни однорідне за політичними поглядами?
- 4) Які відносини у Ліліпутії з сусідами?
- 5) У чому сусіди мають велику перевагу?

Худ. Вік. та Вал. Шатунови.
Ілюстрація до роману Дж. Свіфта
«Мандри Гуллівера»

Зразок схеми:

2. Використання прийому «Вільний мікрофон»

Як ви вважаєте, чому Гуллівер відразу не помітив, що ліліпути не мирний народ і що вони воюють?

3. Розвиток мовлення. Рольова гра

- 1) Від імені імператора запропонуйте Гулліверові:
  - а) забрати флот Блефуску;
  - б) допомогти захопити і підкорити острів.
- 2) Від імені Гуллівера дайте відповідь імператору й опишіть детально свої дії щодо флоту Блефуску.

III. Підбиття підсумків уроку

Висока (велика) людина може набувати величності у своїх вчинках, у доброму, щирому ставленні до інших. «Золоте правило моралі» проявляється у будь-яких випадках за будь-яких часів: стався до інших так, як ти хочеш, щоб вони ставилися до тебе.

IV. Домашнє завдання

Згадайте причину сварок у державі між придворними і причину війни з Блефуску і проілюструйте її підібраними крилатими висловками.

Намалюйте або опишіть один з провідних моментів перебування Гуллівера у ліліпутів.

УРОК 44

Тема. Джонатан Свіфт «Мандри Гуллівера». Сатиричне зображення в повісті англійської дійсності XVIII ст. Ліліпутія — Англія крізь зменшувальне скло сатири

Мета: розкрити головну думку Дж. Свіфта — сатиричне зображення Англії XVIII ст.; дати визначення поняттю «сатира»; вдосконалювати вміння працювати над текстологічним аналізом твору; виховувати культуру зв'язного мовлення; виховувати культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, вміння обстоювати власну точку зору.

Обладнання: портрет Дж. Свіфта, ілюстрації до твору Віктора та Валерія Шатунових.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація пізнавальної діяльності учнів

Слово вчителя

— Сьогодні нам належить розкрити таємницю твору Джонатана Свіфта.

Ми розпочали своє знайомство з ним, як розпочинають усі діти, — зі змісту, з образів, тож, мабуть, у багатьох склалося враження, що це пригодницький твір чи просто казка.

Але Джонатан Свіфт писав свого «Гуллівера» для дорослих — для своїх сучасників — англійців XVIII ст.

Як ви вважаєте, для чого? У чому полягає головна мета автора твору?

(З використанням прийому «Вільний мікрофон»: твій прогноз, що ти почувеш на уроці, або твоє побажання, про що ти хотів би дізнатися.)

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Міні-бесіда «Почнемо з кінця»

Чим же закінчилось перебування Гуллівера в Ліліпутії?

Як він сприйняв мешканців Блефуску? («Тут йому подобалося більше, ніж у Ліліпутії: по-перше, йому цілком довіряли; по-друге, тупокінечники виявилися славними і мирним народом і не збиралися ні на кого нападати».)

2. Розвиток зв'язного мовлення: презентація-захист свого малюнка або усного опису провідного моменту перебування Гуллівера в Ліліпутії

3. Розповідь про державний устрій Ліліпутії

III. Формування нових знань, умінь та навичок

Учитель. Ось ми й підходимо до таємниці Дж. Свіфта. Щоб краще вивчити будь-яке явище, його часто... (порівнюють з іншими, розглядають крізь збільшувальне або зменшувальне скло, аналізують).

Спробуємо це зробити й ми.

- Назвіть одну з причин нескінченної ворожнечі між партіями країни. (*З якого кінця треба розбивати яйце*)
- Який крилатий вислів допоможе нам охарактеризувати цю боротьбу? (*Не варте й виїденого яйця*)
- Яка ще причина існує для ворожнечі між партіями? (*Високі чи низькі підбори*)
- Який крилатий вислів спадає на думку? (*Не місце красить людину, а людина — місце. За одягом зустрічають, за розумом проводжають*)
- Отже, кого зобразив в особі цих людей геніальний Свіфт? (*Ліліпути — це уособлення нікчемних маленьких люців, бо їхні думки і погляди мізерні.*)
- А як ви вважаєте, яке суспільство письменник мав на увазі? (*Сучасну йому Англію XVIII ст.*)
- Як називається такий прийом, коли негативне явище висміюється, викривається у своїй низькій, дрібній сутності? (*Записати у зошити:*

Сатира — гнівне висміювання, викриття негативних якостей людини або явищ суспільства, своєрідне дослідження дійсності, в якому підкреслюється саме те, що вимагає викриття та сатиричного зображення (ніби крізь збільшувальне скло).)

- Ми вже зустрічалися з комічним, смішним у літературі і навіть у цьому творі (пригадайте!), але цей сміх називався інакше (як саме?).
- Чи можна сказати, що оскільки негативні явища зображені у вигляді чогось малого, то їх можна вважати небезпечними?
- Доведіть, що «ліліпути за внутрішньою суттю» можуть дуже принизити і навіть знищити «високу людину».
- (*Зв'язали сонного;*
- *підсипали снодійне в їжу;*

- намагалися використати для досягнення своєї мети;
- заздрили його нагороді за заслуги перед країною;
- ледве не засліпили;
- навіть ті, хто залишилися шляхетними і вдячними, допомагаючи Гулліверові, не можуть це виявити відкрито)

IV. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Різні невігласи й просто дрібні душі часто намагаються знищити по-справжньому високе й те, що ще більше підкреслює їхню нищість.

Саме так свого часу зробили в Англії з великим письменником-сатириком Джонатаном Свіфтом.

Але чи можна вбити справжній художній витвір? Чи стане ліліпут великим, прибравши Гуллівера зі свого шляху?

Я хочу закінчити наш урок уривком зі сценарію Григорія Горіна «Дім, який побудував Свіфт»:

«Лікар, збираючись написати висновок про смерть Свіфта, поклав перед собою чистий аркуш паперу... і раптом побачив, що крізь чистий аркуш почав проступати силует маленького кораблика з вітрилами.

Музика лунала все голосніше й голосніше.

Кораблик вплив з-за обр'ю і став збільшуватися, наближаючись до берега.

На березі на нього чекав лікар Гуллівер, такий, яким ми його звикли бачити на ілюстраціях відомої книги: камзол, капелюх, білі панчохи, дорожній саквож.

Гуллівер скинув черевики, камзол і з розбігу кинувся в море.

Гуллівер підплив до корабля, йому скинули зверху мотузяний трап, він почав з усіх сил карабкатися вгору. Через мить мокрий, втомлений, але щасливий, він стояв уже оточений матросами...»

V. Домашнє завдання

Підготувати доповідь про А. Конан Дойла.

Читати твір «Собака Баскервілів»; розділ I—IX, скласти план розвитку основних подій.

Худ. Вік. та Вал. Шатунови.
Ілюстрація до роману Дж. Свіфта
«Мандри Гуллівера»

УРОК 45

Тема. Артур Конан Доль (1859–1930) «Собака Баскервілів». Захоплююча інтрига — основа детективного твору

Мета: познайомити з новим жанром — літературним детективом та його особливостями на прикладі «Собаки Баскервілів»; вдосконалювати вміння працювати над текстологічним аналізом твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність.

Обладнання: «експонати музею» Конан Дойла.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація пізнавальної діяльності учнів

(Учитель пропонує кілька будь-яких предметів і просить клас визначити, якій людини вони належать і що можуть розповісти про свого хазяїна.)

Учитель. Якими методами ми користувалися? Хто і в якому творі так робить?

Чи можемо ми сказати, що сищиком, детективом може бути тільки неординарна людина з неабиякими розумовими здібностями, логічним мисленням, вмінням швидко реагувати на події?

А якими ще якостями йому потрібно володіти? *(Не забути про пошук справедливості, бажання захистити безвинно скривдженого, невідкупність.)*

— Сьогодні ми знайомимося з новим жанром — детективом. Тож наша мета — побачити, як відбувається пошук злочинця, як людина вступає в боротьбу зі злом, спробувати пояснити причини всесвітньої популярності славетного Шерлока Холмса.

II. Актуалізація опорних знань учнів**1. Доповідь про життя та творчість А. Конан Дойла****2. Розвиток зв'язного мовлення. Екскурсія до незвичайного музею**

(Учитель демонструє «експонати»*, а учні намагаються сказати про них кілька слів, у тому числі — і з гумором.)

* Ідею музею взято у ляльковому театрі ім. Афанасьева, де колись йшла вистава «Шерлок Холмс проти агента 007, або Де собака заритий».

- 1) Фотографія таблички на дверях:
«М-р Шерлок Холмс,
доктор Ватсон,
сер Артур Конан Дойл» (Автор живе разом зі своїми героями)
  - 2) Закрита скляна пляшка з димом. (Дим з люльки Ш. Холмса)
  - 3) Фотографія маленької білої собачки веселої вдачі. (Це пра-пра-пра-пра-праонука жадливо відомої собаки Баскервілів)
  - 4) Звичайний сухар. (Залишок пудингу, який не встигли з'їсти Шерлок Холмс і Доктор Ватсон, бо поспішали у справах.)
  - 5) Кавове зернятко. (Можливо, ця чашка кави підбадьорила детектива, допомагаючи відпрацьовувати ще одну версію.)
- Учитель. Спробуйте поповнити музей своїми експонатами...

3. Перевірка знання тексту

Розкласти у потрібному порядку картки, на яких записано окремі епізоди з твору А. Конан Дойла «Собака Баскервілів».

Картка 1

Приїзд сера Генрі Баскервіля до Лондона

Картка 2

Сер Чарльз Баскервіль віддає доктору Мортимеру рукопис, де йдеться про прокляття роду Баскервілів

Картка 3

Смерть сера Чарльза Баскервіля

Картка 4

Зникнення світло-коричневого черевика сера Генрі

Картка 5

Дивний лист-попередження

Картка 6

Зникнення старого чорного черевика сера Генрі

Картка 7

Повернення черевика (до речі, котрого?)

Картка 8

Виявлення стеження за сером Генрі

Картка 9

Світлові сигнали дворечського Беррімора

Картка 10

Приїзд сера Генрі Баскервіля до Девоншира

Картка 11

Знайомство зі Степлтонами

Картка 12

Жіночий плач уночі

Картка 13

Телеграма Ш. Холмса
дворецькому Беррімору

Картка 14

Почуто виття на болоті

Відповідь: 2, 3, 1, 5, 4, 8, 6, 7, 13, 10, 12, 11, 9, 14.

4. Бліц-опитування

- 1) Які версії одразу почав відпрацьовувати Шерлок Холмс?
- 2) Чи можна вважати, що він дарма це зробив?
- 3) Чому Шерлок Холмс навіть не спробував переконати Генрі Баскервіля жити у Девонширі?
- 4) Який, на вашу думку, найцікавіший хід Шерлока Холмса на початку розслідування справи?

III. Формування нових знань, умінь та навичок**1. Розвиток зв'язного мовлення. Рольова гра**

Від імені доктора Мортимера, сера Генрі Баскервіля і доктора Ватсона розповісти про смерть сера Чарльза Баскервіля та перші дні перебування сера Генрі в Девонширі.

Учитель. На що ми весь час звертали увагу? Кого намагалися наслідувати?

Спробуємо сформулювати визначення детектива як літературного жанру.

2. Запис у зошити

Детектив — літературний жанр, який описує розкриття злочину або складної, заплутаної таємниці засобами логічного аналізу.

Тому детективному жанру притаманна захоплююча інтрига.

IV. Підбиття підсумків уроку

Детективний жанр присвячений розкриттю таємниці або злочину засобом логічного аналізу. Детективний твір не буває без захоплюючої інтриги, заплутаного сюжету, де всі таємниці розкриваються тільки наприкінці.

Справжньому детективу притаманні такі риси характеру, як...

V. Домашнє завдання

- 1) Дочитати оповідання до кінця.
- 2) Дати письмову відповідь з доказами на таке запитання:
Є два методи логічного аналізу: індукція (роздум від конкретного випадку — до загального) і дедукція (від загального — до конкретного). Яким з них, на вашу думку, найчастіше користується Шерлок Холмс?
- 3) **Факультативно:** виготовити експонати для «музею Шерлока Холмса».

УРОК 46

Тема. Артур Конан Дойл «Собака Баскервілів». Шерлок Холмс і доктор Ватсон — класичний детективний дует

Мета: продовжити роботу над змістом твору; показати, як побудовано захоплюючу інтригу; вдосконалювати роботу над текстологічним аналізом твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість.

Обладнання: ілюстрації до твору, «пазли».

ХІД УРОКУ**I. Актуалізація опорних знань учнів****1. Розвиток зв'язного мовлення**

Розповідь про пропонуваній «експонат музею Шерлока Холмса».

2. Проведення гри «Так чи не так?»

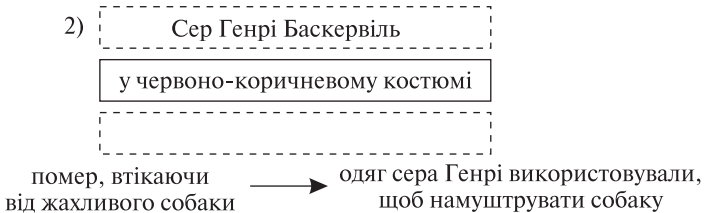
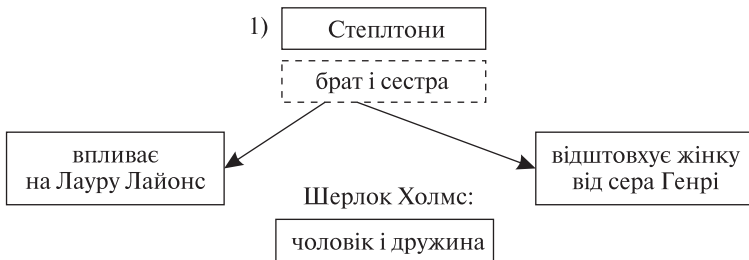
- 1) Шерлок Холмс не зміг негайно приїхати до Девонширу, тому що у нього були справи в Лондоні.
- 2) Доктор Ватсон намагався весь час бути поруч із сером Генрі.
- 3) Беррімор та його дружина виманювали з болота вогником свічки собаку Баскервілів, щоб сер Генрі злякався і поїхав із Баскервіль-холла і залишив їх тут самих.
- 4) Серу Генрі дуже сподобався старий будинок, особливо світла, затишна їдальня.
- 5) Брат і сестра Степлтони були дуже схожими одне на одного.
- 6) Степлтон дуже зрадив, дізнавшись, що сер Генрі закохався в його сестру, і поспішав з одруженням.
- 7) Доктор Ватсон кожного дня телефонував у Лондон і повідомляв Шерлока Холмса про розвиток подій.
- 8) Беррімор домовився із сером Генрі, що вони удвох допомагатимуть втікачеві — каторжникові Селену.
- 9) Сер Чарльз Баскервіль перед смертю пішов на побачення з жінкою.
- 10) Лаура Лайонс запізналася на побачення.
- 11) Незнайомець, який ховався на болотах у печері, служив у поліції.
- 12) Шерлок Холмс, побачивши доктора Ватсона біля своєї схованки, вирішив налякати його.

3. Перевірка письмової відповіді: «Методом індукції чи дедукції найчастіше користується Шерлок Холмс?»

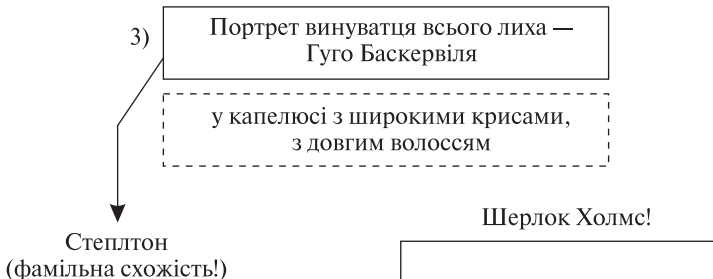
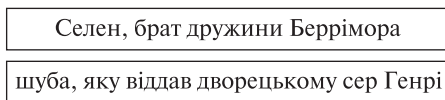
4. Використання прийому «Пазли»

Учитель. Ви, звичайно, знаєте, як з маленьких пазлів складають цілу картину, коли незрозуміла на шматочку паперу риска або кольорова пляма на цілісному полотні набуває конкретності.

Спробуємо з допомогою Шерлока Холмса або доктора Ватсона пояснити деякі факти для того, щоб заплутаний сюжет став зрозумілим.

Доктор Ватсон:

4)	Лаура Лайонс	Степлтон
	просила у сера Чарльза гроші, щоб оформити розлучення з колишнім чоловіком	пообіцяв сам дати грошей та одружитися з Лаурою
	викликала Баскервіля на побачення	скористався цим і нацькував собаку

Учитель. Ми побачили з вами справжніх співробітників з розшуку, так би мовити, класичний детективний дует. Як розподіляються в ньому ролі?

(Зачитати початок глави XIV — про характер Шерлока Холмса, який любив керувати...)

А яку важливу роль відведено доктору Ватсону? *(Він все потім описує.)*

Учитель. Що сказав Шерлок Холмс доктору Ватсону, коли вони зустрілися на болоті, про їхню спільну роботу щодо розшуку злочинця і розгадану таємницю?.. *(«Ми з вами, очевидно, йшли паралельним курсом»)*

Як це характеризує доктора Ватсона?.. Як Шерлок Холмс оцінив роботу доктора Ватсона з розслідування цієї справи і як він пояснив своє бажання бути відсутнім? *(«Ваша допомога для мене безцінна»; «Якби я був разом із сером Генрі і з вами, моя точка зору ні в чому не відрізнялася б від вашої»; «Завзятість і спостережливість, яку ви виявили в такій складній справі, гідні будь-якої похвали»)*

IV. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Закон детективного жанру полягає у тому, щоб розплутати заплутану інтригу, зробити все зрозумілим, покарати винуватців, довести перемогу логічного мислення над підступами злочинців.

Співдружність Шерлока Холмса і доктора Ватсона можна коротко проілюструвати прислів'ям: «Одна голова добре, а дві голови краще».

V. Домашнє завдання

Поповнити «Музей Шерлока Холмса» експонатами; прочитати оповідання Конан Дойла (за власним вибором), намалювати шлях розшуку, спираючись на окремі факти.

УРОК 47

Тема. Артур Конан Дойл. Всесвітня популярність творів про Шерлока Холмса. Урок позакласного читання

Мета: розширити коло читацьких інтересів учнів; працювати над вмінням визначати твори одного жанру; вдосконалювати навички текстологічного аналізу твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість.

Обладнання: портрет письменника, ілюстрації до творів.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація пізнавальної діяльності учнів

Учитель. Наше завдання сьогодні — розширити знання про детективний жанр взагалі й оповідання А. Конан Дойла про Шерлока Холмса зокрема.

Оскільки головна ознака жанру — ... (що?) (*захоплююча інтрига і запутаний сюжет*), а також... (що?) (*розплутування його з допомогою логічного мислення, розуму, сміливості, почуття справедливості детектива*), я пропоную вам зробити наголос саме на основних фактах чи пунктирі, яким помічено шлях розшуку.

Оголошується конкурс на найкращий опис і розслідування детективного оповідання.

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Вікторина (між командами — по 4–6 учнів з кожного ряду)

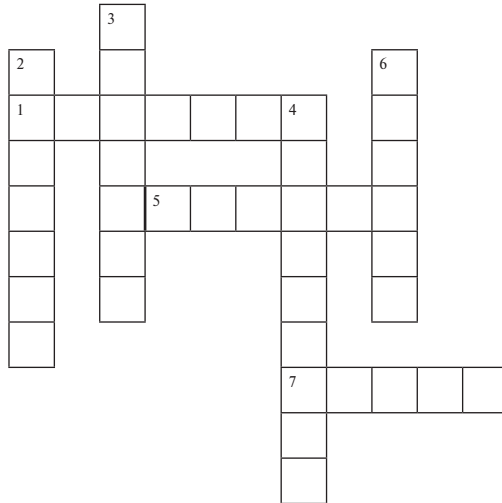
- 1) У якому оповіданні Шерлока Холмса значну роль відіграв колір волосся героя? («*Спілка рудих*»)
- 2) Де героям довелося дізнатися про висоту вже не існуючих дерев? («*Обряд дому Месгрейвів*»)
- 3) Коли знаряддя вбивства повертається до вбивці й карає його? («*Строката стрічка*»)
- 4) Де для повідомлення були використані дитячі малюнки? («*Чоловічки, що танцюють*»)
- 5) В якому оповіданні фотографія майже загрожувала спокою королівської династії? («*Скандал у Богемії*»)
- 6) Персонажами якого оповідання стали звичайнісінькі гуси? («*Блакитний карбункул*»)

- 7) На сторінках якого твору виникають шість однакових скульптурних виробів? («Шість Наполеонів»)

2. Робота з розв'язання кросворда

Мета: згадати моменти, які є пунктиром на шляху сищика до розкриття таємниці.

Оповідання «Собака Баскервілів»

- 1) Предмет, завдяки якому Шерлок Холмс ще в Лондоні знав, що собака не легенда, а жива істота.
- 2) Слово з розповіді Степлтона про своє минуле, яке допомогло сищику встановити його особу.
- 3) Те, за допомогою чого Холмс здогадався, що автор листа — жінка?
- 4) Хто спочатку ледве на зруйнував плани Холмса і Степлтона?
- 5) Порода собаки Баскервілів.
- 6) Що надало собаці такого дивного, страшного вигляду?
- 7) Що могло стати єдиним доказом злочину Степлтона?

Відповіді

1. Черевик. 2. Учитель. 3. Парфуми. 4. Каторжник. 5. Мастиф.
6. Фосфор. 7. Напад.

II. Формування нових знань, умінь і навичок

1. Розвиток мовлення

Самостійно визначити ключові слова-факти, використати їх для розкриття таємниці (за самостійно прочитаними оповіданнями Конан Дойла).

2. Конкурс на опис будь-якого героя (у тому числі і собаки Баскервілів) або події, або явища

III. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Детективні оповідання побудовано за певними законами, за одним і тим самим принципом.

Вони цікаві для тих, хто любить логічні загадки. Детективні твори з'являються і в наші дні. Але чи є недоліки у творів детективного жанру? З точки зору образного, художнього відтворення дійсності, психології героїв, яскравості художніх засобів, детективні твори значно програють іншим жанрам.

IV. Домашнє завдання

Прочитати новелу О. Генрі «Останній листок»; підготувати повідомлення про письменника (індивідуальне завдання); підготуватися до тематичного оцінювання.

УРОК 48

Тема. Контрольна робота (три рівні: початковий, середній, достатній)

Мета: перевірка знань учнів; вдосконалення вміння застосовувати набуті знання і навички на практиці; виховувати культуру писемного мовлення: логічність, доказовість, детальність, охайність.

Обладнання: картки із завданнями III рівня.

ХІД УРОКУ

I. Коментування завдань для контрольної роботи й їхнього оцінювання

I варіант	II варіант
<i>I рівень</i>	
Дайте визначення сатиричного і детективного твору (4 б.)	
<i>II рівень</i>	
Назвіть кілька сатиричних творів та їхніх авторів (2 б.)	Назвіть кілька детективних творів та їхніх авторів (2 б.)
<i>III рівень</i>	
Визначте жанр твору. Доведіть свою думку. Якщо зможете, назвіть твір та його автора (4 бали).	

Для I варіанта

1. «Я бачив, що укладач криптограми навмисно писав ці слова зли-то, щоб важче було її розгадати. Ну, а коли за таке діло береться хтось не дуже тямущий, він майже неодмінно переборщить. Там, де йому в процесі написання трапляється кінець речення чи слова, він конче намагатиметься подальший знак поставити якнайближче до попереднього. Ось придивіться до криптограми, й ви легко помітите п'ять таких місць. У зв'язку з цим, я так розділив текст:

“Добре скло в Єпископовім заїзді на чортовім сідалі — двадцять один градус і тринадцять мінут — північ — північ — схід — головний сук сьома гілляка східний бік — стріляй з лівого ока мертвої голови — пряма лінія від дерева через постріл на п'ятдесят футів”

— Проте мені зовсім не аж ніяк не стало зрозумілішим,— сказав я.

— В перші дні мені також,— відповів Легран.— А тим часом я захопився розпитувати кожного, чи не знає хто поблизу саллієнового острова будівлі під назвою “Єпископів заїзд”. Нічого не довідавшись, я вже мав намір розширити коло пошуків обстежень і вести їх систематичніше, коли це одного ранку мені спало на думку: а може, цей “Єпископів заїзд” якимось стосується давнього роду Бісконів, що колись давно володів старовинною садибою...»

(Детектив, Е. По «Золотий жук»)

2. «Багато придворних відвернулися від нього і в глибині душі були задоволені, що імператор розгнівався на нього. Це й зрозуміло! Адже він був простий корабельний лікар, і придворні образилися, що <...> надали титул нардака. І був ще один стан, який ненавидів його,— торговці».

(Сатиричний твір, Дж. Свіфт «Мандри Гуллівера»)

Для II варіанта

1. «<...> ліг і з лупою в руці заходився повзати по підлозі, прискіпливо оглядаючи всі щілини між дошками. Так само уважно він обстежив і дерев'яні панелі на стінах. Потім підійшов до ліжка і якийсь час розглядав його і стіну, біля якої воно стояло. Нарешті, взявся за шнур дзвінка і з силою смикнув за нього.

— А дзвоник фальшивий,— промовив він.

— Хіба не дзвонить?

— Ні, шнур навіть не прикріплено до дроту. Це дуже цікаво. Дивіться, його прив'язано до гака он там, якраз над отим маленьким душником.

— Справді, чистісіньке безглуздя. А я й не помітила цього.

— Дуже дивно,— бурмотів <...>, смикаючи за шнурок.

— Дещо в цій кімнаті привертає до себе увагу. Наприклад, яким дурнем мав бути будівельник, щоб вивести душник у сусідню кімнату, коли нітрохи не важче було вивести його на свіже повітря!»

(Детектив. А Конан Дойл «Строката стрічка»)

2. «— Ні, це не генеральський... — глибокодумно зауважив городовий.— У генерала таких нема. У нього все більше лягаві.

— Ти це напевно знаєш?

— Напевно, ваше благородіє...

— Я й сам знаю. У генерала собаки дорогі, породисті, а це — чорт знає що! Ні шерсті, і зовні... стерво та й годі. І отакого собаку тримати? Де ж у вас розум? Якби трапився такий собака в Петербурзі чи в Москві, то знаєте, що було б? Там не подивилися б на закон, а вмить — не дихай! Ти, Хрюкін, постраждав і діла цього так не залишай... Треба провчити! Пора...

— А може, й генеральський... — думає вголос городовий.— На морді не написано... Оце якое у дворі в нього такого бачив.

— Звісно, генеральський! — каже голос з натовпу.

— Гм... Вдягни-но, брате Єлдирін, на мене пальто... Щось вітер подув... Морозить.... Ти одведеш його до генерала й питаєш там. Скажеш, що я знайшов і прислав... І скажеш, щоб його не випускали на вулицю... Він, може, дорогий, а якщо кожна свиня йому в ніс цигаркою тикатиме, то може й зіпсувати. Собака — ніжна тварина... А ти, бовдуре, опусти руку! Нема чого свого дурного пальця виставляти! Сам винен!...»

(Сатиричний твір. А. Чехов «Хамелеон»)

II. Самостійна робота за завданнями

III. Домашнє завдання

Якщо ви правильно виконали завдання, ви вже маєте 10 балів. Але можна отримати не просто відмінну, а супервідмінну оцінку або підвищити свою оцінку за всю тему, якщо виконати завдання останнього творчого рівня.

Треба написати фрагмент (не менше 1 сторінки) сатиричного або детективного твору (за власним вибором) і захистити свій проект, довівши, що це твір обраного жанру.

УРОК 49

Тема. Контрольна робота (творчий рівень). Тематичне оцінювання

Мета: контроль знань учнів; робота над розвитком творчих здібностей; розвиток зв'язного мовлення учнів; вдосконалення навичок написання твору (або фрагменту) захисту свого проекту, рецензій на роботу товариша; виховання культури ділового спілкування, ведення діалогу на уроці.

ХІД УРОКУ

I. Оголошення підсумків контрольної роботи (три рівні) поточних оцінок з теми

II. Мотивація діяльності учнів

Учитель. Є сенс не просто продемонструвати свої знання про певні літературні жанри й творчі здібності, а й підвищити оцінку, отриману за захист проекту та участь в обговоренні роботи товариша (рецензія).

III. Розвиток зв'язного мовлення

Захист і рецензування творчих робіт.

IV. Тематичне оцінювання

V. Домашнє завдання

Прочитати новели О. Генрі «Дари волхвів», «Кімната на горищі», «Російські соболі», «Пурпурова сукня», «Різні школи», «Вождь червоношкірих» (за вибором 3–4); підготувати повідомлення про О. Генрі (індивідуальне завдання).

КРАСА ЧИСТИХ ЛЮДСЬКИХ ВЗАЄМИН

УРОК 50

- Тема.** О. Генрі (1862—1910) «Останній листок». Взаєморозуміння та прагнення зробити добро іншому як засіб подолання життєвих негараздів
- Мета:** познайомити зі змістом твору і дати відчуття його гуманістичне спрямування, теплоту взаєморозуміння героїв; вдосконалювати навички роботи з текстологічним аналізом твору (роль деталі); вдосконалювати навички виразного читання учнів; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, уміння обстоювати власну точку зору.

Обладнання: портрет О. Генрі.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація пізнавальної діяльності учнів

Слово вчителя

— Ми з вами прочитали та обговорили вже багато літературних творів. Кожен з вас має певний життєвий досвід. Ви, мабуть, не раз замислювалися над питанням: що в людському житті найголовніше? Без чого людина не може бути людиною, незалежно від того, якою б сильною, сміливою, розумною вона не була? Згадаймо вже знайомих нам Робінзона і Маленького принца..

Це, так би мовити, найбільша розкіш на землі — розкіш людського спілкування.

Говорячи про спілкування, дайте відповідь на запитання: якими повинні бути людські взаємини?

Яке слово вам перш за все спадає на думку, коли ми говоримо про людські взаємини? (Прийом «Вільний мікрофон») (*Вірність, міцність, постійність, надійність...*)

— Це все правильно й цікаво, й дуже потрібно і в житті літературних героїв, і в нашому реальному житті, але сьогодні тема нашої розмови — «Краса чистих людських взаємин».

І веде нас до цієї розмови дослідження творів письменника О. Генрі.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Повідомлення про письменника

Учитель. Як ви вважаєте, із зображуванням чого ми можемо зустрітись у творах О. Генрі? (*Описом реального життя найнижчих верств населення.*)

III. Формування нових знань, умінь та навичок учнів

Читання тексту в класі й обговорення прочитаного з одночасною роботою над виразним читанням.

Учитель. Я задавала вам читати цей твір, і сьогодні ми звернемось до його змісту, щоб разом відчуті радість відкриття. Почнемо...

1) Від початку оповідання до фрази «так і виникла спільна студія»

- Що ми можемо сказати про фінансовий стан наших героїнь? Доведіть свою думку.
- Які настрої та вдача героїнь, на перший погляд?

2) Від: «*Це було в травні*» до «*вона матиме один шанс із п'яти замість одного з десяти*»

- Як зображує письменник лихо, що навалилося на дівчат? Як зветься цей художній засіб? Чому автор використав такий прийом?
- Яким був стан Джонсі, за словами лікаря?
- Чому він так розмовляв зі Сью?

3) Від «*Після того як лікар пішов*» до «*Не ворушись, поки я не прийду*»

- Доведіть, що Сью виконає настанови лікаря за будь-яких умов.
- Що надає їй сили триматися самій та підбадьорювати подругу?

4) Від «*Старий Берман був художник*» до «*Ми всі поїдемо звідсіля. Так, так!*»

- Яке перше враження склалося у вас про художника? Що ми можемо сказати про його талант, майстерність? (*Полотно для шедевра — і реклама*)
- Назвіть, будь ласка, ключові слова, які характеризують Бермана. («*Невдаха*», «*пив*», «*злюций стариган*», «*знущався над всілякою сентиментальністю*», «*дивився на себе, як на пса-охоронця, що спеціально захищає двох молодих художниць*») Це про художника чи про звичайну людину?
- Чому Сью розповіла йому про Джонсі все: і про її хворобу, і про її думки-фантазії? (*Більше нікому було розказати, довіряла*)
- Які слова свідчать про справжнє ставлення цього похмурого старого п'янички до дівчат? («*Коли-небудь я напишу шедевр, і ми всі поїдемо звідсіля*»)

5) Від «*Джонсі думала*» до «*з низької голландської покрівлі*»

- Який проміжок часу описано у цьому уривку? (*1,5 доби: вечір — ніч — день — вечір — ніч*) Чому час сприймається ніби спресований?
- Що в центрі уваги цього уривку? (*Листок: три рази згадується про нього у тексті розміром у півсторінки плюс детальний опис листка*). Який ще опис подій присутній у цьому уривку?
- Як почуває себе Джонсі? Чому можна, на вашу думку, допомогти хворій?

6) Від «*Тільки-но розвиднілося...*» до «*...ви переможете*»
(*Читати, поділяючи на абзаци*)

- Чому про Джонсі сказано «нешадна»? До кого це вона немилосердна?
- Чому речення «Листок плюща все ще залишався на місці» утворює цілий абзац?
- Які деталі свідчать, що Джонсі починає одужувати? (*Люстерко і бажання написати фарбами неаполітанську затоку*)
- Як звучить прогноз лікаря цього разу?

7) Від «*А тепер мені треба навістити...*» до «*форма хвороби дуже важка*» (не забігати наперед!)

- Як ви вважаєте, чому захворів старий Берман?

8) Від «*Наступного дня лікар сказав Сью*» до «*І більше нічого не треба*»

- Здавалося б, історія молодієї художниці скінчилася. Про що, по-вашому, йтиметься в останньому абзаці оповідання?

9) Від «*Того ж дня ввечері...*» до «*Разом із подружкою*».

- Подивіться: у цьому уривку є два дуже важливих слова. Одне підкреслює повне одужання ще слабкої Джонсі («із задоволенням»), друге ніби готує нас до трагедії («зовсім не потрібний»).
- А чому яскраво-синій шарф «зовсім не потрібний»?
- Що трапилося зі старим Берманом?

10) Від «*Мені треба тобі щось сказати*» до «*Ніхто не міг зрозуміти, куди він виходив у цю останню ніч*».

- А ви зрозуміли?

11) Від «*Потім знайшли ліхтар*» до кінця.

- Яке враження справив на вас цей твір?
- Як сказано про останній вчинок Бермана? («*Це й є шедевр*»)
- Чому старий художник вчинив саме так? («*Не сперечався із хворою, не намагався її запевнити у чомусь, не покладався на лікаря*»)
- Чи можна сказати, що це імпульсивний вчинок, несподіванка? («*Турбота про дівчат, шарф, який плете Джонсі*»)

IV. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Чи можна зробити висновок, прочитавши оповідання О. Генрі, що справжня доброта і допомога непоказні, вони не кричать про себе, знаходячи засоби захистити дорогих людей, навіть жертвуючи собою? Обґрунтуйте свій висновок.

V. Домашнє завдання

У портретах, що належать класицизму (продемонструвати портрет Ломоносова, портрет Пушкіна пензля О. Кіпренського), крім особи, зображували якісь атрибути, пов'язані з нею, що розкривають сутність цієї людини.

Скористайтеся цим принципом і створіть портрети Джонсі, Сью, Бермана (письмове завдання).

Нагадати про підготовку до уроку позакласного читання.

УРОК 51

Тема. О. Генрі «Останній листок». Втілення в образі Бермана найкращих людських рис: готовності до непоказної самопожертви та любові до ближнього. Гуманізм твору. Поняття про новелу як літературний жанр

Мета: показати гуманістичне спрямування твору та його втілення в образах героїв; дати визначення новели як літературного жанру; розвивати зв'язне мовлення учнів (малювання словом); робота над текстологічним аналізом твору; виховання культури відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, особисте ставлення до героїв і подій.

Обладнання: портрет письменника.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Перевірка домашнього завдання: конкурс на кращий опис героїв
(Можна і треба оцінювати участь учнів в обговоренні робіт товаришів.)

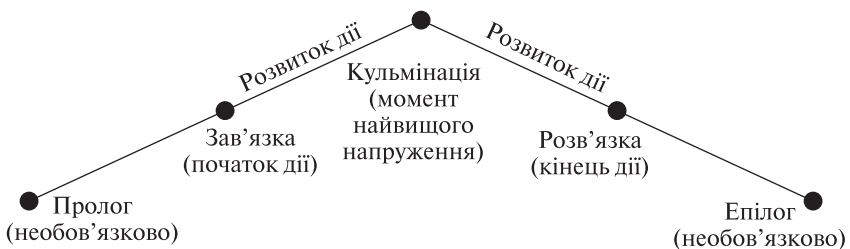
2. Обговорення пропонованих робіт

- На особі якого персонажа в оповіданні зроблено більший акцент? Чому?
- Що є головною думкою твору?

II. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Робота над схемою

Учитель. Будь-який епічний твір (тобто розповідь про події) характеризується певною будовою. Він має такі складові (*звернення до схеми*):

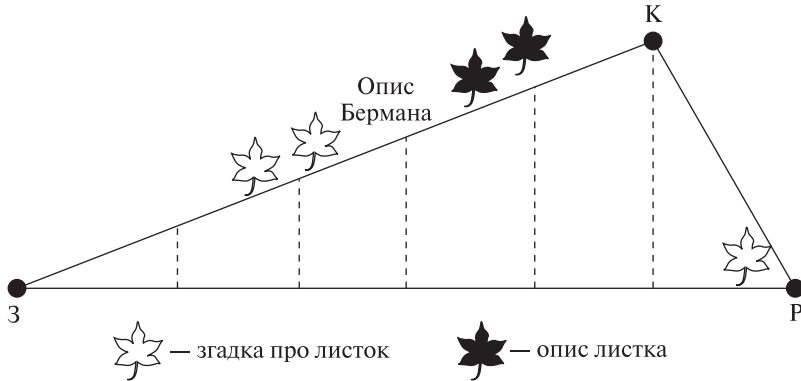

2. Робота учнів над будовою твору «Останній листок» О. Генрі із з'ясуванням поняття «новела»

Розподілити учнів на групи:

I група визначає зав'язку, II — кульмінацію, III — розв'язку, IV — пролог (дуже маленький) та епілог (у цьому творі його нема).

Умовно намалювати схему тексту в масштабі (на сторінку).

- Чим відрізняється така побудова від попередньої схеми?
- Чого досягає автор, зміщуючи кульмінацію твору і не включаючи в оповідання епілогу? (*Напруженість сюжету, постійна увага читача*)
Це ознаки літературного жанру — новели.

3. Запис у зошити

Новела — малий за обсягом епічний твір (як оповідання) з напруженим драматичним сюжетом і несподіваним кінцем.

III. Підбиття підсумків уроку

(із застосуванням прийому «Вільний мікрофон»)

Яке відкриття ви зробили, читаючи твір О. Генрі?

(Відкриття нового літературного жанру, а головне — нового гуманістичного твору про справжню дружбу і допомогу, про красу людських взаємин.)

IV. Домашнє завдання

Прочитати новели (*див. домашнє завдання до уроку № 49*), підготуватися до переказу; спробувати побудувати схему однієї з них.

УРОК 52

Тема. Урок позакласного читання. Новели О. Генрі
Мета: розширити коло читання учнів, познайомити з гуманістичними творами про життя звичайних людей; навчити уважно ставитись до людини; вдосконалювати навички текстологічного аналізу твору, роботу з деталями, вміння абстрактно мислити, вивчаючи елементи побудови твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, вміння робити висновки і висловлювати власну думку.

Обладнання: скринька із символами, що позначають: гребінець, фрагмент карти зоряного неба, хутрянй помпон, червоний клаптик, конверт із написаною адресою, фарбоване пір'я.

ХІД УРОКУ**I. Мотивація пізнавальної діяльності учнів****Слово вчителя**

— Будь-який літературний твір часто входить у нашу свідомість здебільшого не описаними подіями та образами, а враженням від прочитаного. Часто запам'ятовується якась деталь, вона може стати символом твору.

У нашій чарівній скриньці сьогодні саме символи з новел О. Генрі. Обравши будь-який з них, ви ознайомите нас з новелою, яка справила на вас найбільше враження.

За вибір трьох останніх символів учень отримує додатково 1 бал (оскільки це свідчить про те, що учень більше за інших прочитав).

Ваше завдання — стисло переказати зміст оповідання, визначити основну думку твору, розповісти, яке враження справили на вас герої, спробувати назвати елементи побудови твору: зав'язка, кульмінація, розв'язка.

Довести, що перед нами саме новела.

II. Розвиток зв'язного мовлення

Усний твір-презентація «Новела О. Генрі, яка справила на мене більше враження».

(Можуть допомогти однокласники, а також не виключене виникнення дискусії)

III. Підбиття підсумків уроку

Чого ми навчилися, читаючи новели О. Генрі?

- (• *Приділяти увагу тим, хто поруч;*
- *уміти побачити радісне у буденному;*
- *уміти бачити серцем, а не тільки очима;*
- *цінувати щедрість і відвертість;*
- *уміти дарувати радість іншим.)*

Усе це і складає красу людських взаємин.

IV. Домашнє завдання

Прочитати оповідання Дж. Олдріджа «Останній дюйм», поділити його на частини, дати назву утвореним частинам.

Підготувати повідомлення про письменника (індивідуальне завдання).

УРОК 53

Тема. Джеймс Олдрідж (народ. 1918). «Останній дюйм». Своєрідність вирішення проблеми батьків і дітей. Формування характеру Деві за надзвичайних обставин.

Мета: ознайомити зі змістом оповідання; навчити визначати ключові епізоди, формулювати основну думку твору; навчати визначати проблему твору — своєрідність стосунків батьків і дітей — і розмірковувати над нею, висловлювати власні судження; вдосконалювати навички текстологічного аналізу твору, роботи з деталлю; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, вміння обстоювати власну думку.

Обладнання: портрет Джеймса Олдріджа.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Згадаймо тему розділу, над яким ми зараз працюємо.

Коли ми говоримо про людські взаємини, нас, безперечно, хвилюють перш за все взаємини між близькими людьми, скажімо, між батьками й дітьми.

Що ви взагалі можете сказати про взаємини між батьками і дітьми з власного досвіду?

Що на них впливає? Як ви вважаєте, чи треба докладати зусиль, щоб ці взаємини були надійними і красивими? Чи просто це зробити?

Саме про це ми сьогодні й поговоримо...

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повідомлення про письменника (індивідуальне завдання)

2. Перевірка домашнього завдання — планів до оповідання з їх обговоренням

Приклади планів:

I

- 1) Батько і син.
- 2) У літаку.
- 3) Сніданок.
- 4) Половання.
- 5) Поранення.
- 6) Повернення додому.

II

- 1) Політ на узбережжя.
- 2) Серія негараздів.
- 3) На березі моря.
- 4) Акули.
- 5) Тяжке поранення.
- 6) Допомога хлопця.
- 7) У Каїрі.

III

- 1) Політ на узбережжя.
- 2) Бен і Деві ніяк не знайдуть спільної мови.
- 3) Підводна зйомка.
- 4) Трагедія.
- 5) Випробування хлопця в екстремальній ситуації.
- 6) Шлях до серця сина.
- 7) Варто подолати останній дюйм.

Учитель. Мотивуйте власну думку. На що обов'язково необхідно звернути увагу?

Ми всі прочитали оповідання і знаємо, що відбувається. Тепер наше завдання — дізнатися, як все було насправді.

III. Формування нових знань, умінь і навичок

1. Переказ близько до тексту перших двох частин (політ на узбережжя, підготовка до зйомки, сніданок)

І групі експертів (призначити сильних учнів): довести, що у батька із сином склалися (які?)... взаємини.

Звернути увагу:

(Хлопець «у десять років відчував, що мати ним не цікавиться, а батько — чужа людина»;

«Бен пожалів, що взяв його з собою»;

«Бен знав, що не вмів розмовляти з хлопцем»;

«Коли Деві про щось запитував у батька, голос у нього ставав похмурим: він заздалегідь був готовий до різкої відповіді»;

«Бену хотілося чимось порадувати хлопчика, але за багато років йому це жодного разу не вдалося, а тепер, видно, вже було пізно»)

Запитання для 1-ої групи експертів

- 1) Чи розуміє Бен, що він несправедливий до хлопця?
  - 2) Чи намагається він змінити їхні стосунки?
  - 3) Що найстрашніше у цій ситуації? (*І у хлопця, і у Бена немає більше нікого з рідних*)
  - 4) У чому виявляється відсутність звички турбуватися про сина? (*Не взяв для нього води, не нагадав, щоб Деві взяв собі що-небудь для розваги*)
- 2-га група має відповісти на запитання: Чи небезпечна ця поїздка? (Звернути увагу на запитання хлопця, яке він повторює кілька разів)

2. Переказ епізоду «Підводна зйомка»

- Чиїми очима ми бачимо підводне царство?
- Що ми можемо сказати про Бена як про льотчика, кінооператора, людину?
- Чи можемо ми зробити висновки, що перед нами неординарна людина?
- Чому ж сталося так, що він навчився за життя багато, але не навчився розуміти власного сина?

3. Виразне читання фрагменту: від «У кішки був вигреш у часі» до «Він знав, що справи його зовсім погані»

- Чого найбільше злякався Бен? Як це характеризує його?

4. Виразне читання фрагменту від «Деві,— сказав він, намагаючись зосередитися...» до «Він був необережним від самого початку й до кінця»

- Чи змінилося його ставлення до хлопчика? Доведіть. (*У діалозі та роздумах з'являються звертання: «хлопчику», «синку», «бідолохо», «малюк»; бажання не налякати Деві, вибачитись перед ним: «Не засмучуюся, якщо я на тебе нагримаю», «намагався говорити якомога м'якше», обіцяв наступного разу взяти кока-коли.*)
- Чи можемо ми сказати, що льотчик злякався за себе і вирішив підлеститися до хлопчика, щоб той не кинув його? (*Ні, він більше думав про хлопця. «Десятирічному хлопчикові випало виконати справу, яка була надскладною. Якщо він хоче вижити»*) (*«Знову зомлів», — подумалося Бену. Він занурився на кілька хвилин у приємний легкий сон,*

але прагнув утримати останню нитку свідомості. Він учепився за неї: адже в ній одній був порятунок для сина)

- Чи вдається Бенові зблизитися з хлопцем настільки, щоб той його зрозумів? Що повинно було статися? (*Хлопець побачив сльози батька, почув щирі слова. «Він намацав шлях до серця хлопчика»*)

III. Підбиття підсумків уроку

Які висновки можна зробити з оповідання в контексті проблеми «батьки і діти»?

- Взаємини між батьками та дітьми завжди були серйозною проблемою.
- Найстрашніше за все байдужість, стіна непорозуміння, незнання одне одного.
- Найбільше залежить від батьків, тому що у них більший життєвий досвід.
- Треба пам'ятати, що кожна людина — це цілий світ.

IV. Домашнє завдання

Буває, що дорослі, щоб краще зрозуміти дітей, вдаються до одного дуже простого засобу.

Подумайте (або запитайте у батьків), до якого саме.

Чи є в тексті (у тій частині, що ми читали на уроці) натяк на це?

Виписати у зошит визначення слова «дюйм».

УРОК 54

Тема. Джеймс Олдрідж «Останній дюйм». Формування характеру Деві за надзвичайних обставин. Необхідність боротьби «до останнього дюйма», а також подолання «останнього дюйма», що розділяє людей, — провідна думка оповідання

Мета: навчити бачити проблему твору, розмірковувати над нею, висловлювати своє судження; вдосконалювати навички текстологічного аналізу твору; виховувати культуру зв'язного мовлення, культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, вміння обстоювати власну думку.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація пізнавальної діяльності учнів

Учитель. Читаючи оповідання «Останній дюйм», ми розмірковуємо над дуже серйозною проблемою — взаємини між батьками та дітьми.

Чи тільки над подіями твору Дж. Олдріджа ми розмірковуємо?
Навіщо ми торкаємося цієї проблеми? Що ви хотіли б почути сьогодні на уроці?

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок. Перевірка домашнього завдання.

До якого ж засобу звертаються дорослі, коли хочуть зрозуміти своїх дітей?

Що про це говорить у творі?.. Чи згодні ви з тим, що варто звертатися до цього засобу?

III. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Бесіда з учнями

- Скільки в оповіданні описів польоту? (*Два: туди й назад*)
- Який опис детальніший, яскравіший? Чому саме?
- Як орієнтується хлопець у польоті?
- Що допомагає й водночас заважає йому? (*Вітер*)
- Що свідчить про те, що хлопчик насправді боїться, що це для нього дуже суворе випробування? (*«Деві вирішив, що вже ніколи більше не зможе плакати. У нього на все життя вихли сльози»*)
- Яку хвилину Бен назвав вирішальною?

2. Переказ епізоду «Посадка літака»

- Яку фразу у першому і останньому описі польоту повторює автор? (*«Шість дюймів»*)
- Що таке дюйм?
- Прочитайте останні рядки абзацу, де описано посадку. (*«Він раптом зрозумів, що виживе, — він дуже боявся померти і зовсім не хотів здаватися»*)
- Як ви гадаєте, чому автор не закінчив своє оповідання цими словами?
- Яку роль відіграє остання частина твору?
- У чому полягає перемога героїв?
- Чого навчила й яку допомогу надала їм екстремальна ситуація?
- Як ви вважаєте, чи зміняться їхні взаємини? Наведіть докази (останній абзац).
- Прокоментуйте назву оповідання.

Чи тільки у прямому розумінні вжито словосполучення «останній дюйм»?

IV. Розвиток мовлення

Робота над усним твором-мініатюрою «Подальше життя батька й сина» (спільне складання вчителем та учнями плану й сюжетної лінії твору-мініатюри).

V. Підбиття підсумків уроку з використанням прийому «Вільний мікрофон»

Чи саме на таке закінчення твору сподівався?

Чого я навчився, прочитавши книгу?

Чи треба було включати цей твір до шкільної програми для семи-класників, чи краще було б зачекати, поки вони подорослішають?

VI. Домашнє завдання

Прочитати або переказати батькам оповідання «Останній дюйм» або новелу «Вождь червоношкірих» і записати їхні думки щодо творів.

УРОК 55

Тема. Контрольна робота (твір проблемного характеру). Тематичне оцінювання

Мета: розвивати зв'язне мовлення; стимулювати учнів висловлювати свої судження, пов'язані з літературними творами й особистим досвідом; виховувати культуру писемного мовлення: логічність, послідовність, доказовість, наявність власної точки зору, охайне оформлення.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

Перевірка домашнього завдання

Учитель. Розкажіть, як батьки зреагували на ваше прохання обговорити з ними твір, наведіть їхні думки... Чи цікавим був для вас самих цей вид роботи?

II. Інтерпретація завдань контрольної роботи

Учитель. Сьогодні ви працюєте не просто над твором про літературного героя, пишете його не за заданим планом, а висловлюєте власні роздуми. Отже, жанр вашого твору — есе.

Я пропоную вам кілька тем на вибір:

1. «Як я уявляю себе в ролі батька (матері)?»
2. «Що я думаю про взаємини між людьми?»
3. «Кого я можу вважати й взірцем творця красивих людських взаємин?»

(Нагадати про композицію твору: вступ — головна частина — висновок. Однак ця побудова може варіюватися.)

III. Домашнє завдання

Взяти інтерв'ю у різних або знайомих (бажано різних за віком) про улюблені рядки віршів або пісень часів Великої Вітчизняної війни або про улюблені фільми.

Випереджальне домашнє завдання

Вопросы к повести В. Быкова «Обелиск»

1. От чьего имени ведется повествование?
2. Рассказать о первой встрече зав. роно Ткачука с Морозом:
  - а) причины приезда Ткачука;
  - б) место встречи;
  - в) где и как жил Мороз;
  - г) понимание Морозом задач и предназначения учителя;
  - д) отношение Мороза к своим ученикам (конкретные поступки).
3. Что сделал Мороз в начале оккупации?
4. Что совершили ученики Алеся Ивановича?
5. Рассказать о казни героев.
6. Подготовить подробное описание обелиска.
7. Передать содержание разговоров о Морозе после войны, позицию его односельчан или коллег.

Индивидуальное задание

Выучить наизусть одно из стихотворений, кратко рассказать об авторе:

- 1) М. Кульчицкий «Мечтатель, фантазер, лентяй-завистник»;
- 2) К. Симонов «Майор привез мальчишку на лафете»;
- 3) К. Симонов «Родина»;
- 4) Ю. Друнина «Зинка»;
- 5) М. Исаковский «Слушайте, товарищи»;
- 6) Е. Винокуров «Москвичи».

УРОК 56

Тема. Розвиток зв'язного мовлення. Дискусія за матеріалами домашнього опитування за темою «Роль літератури у вихованні людських взаємин»

Мета: розвивати зв'язне мовлення; виховувати вміння робити висновки з матеріалу, враховувати думки інших і обстоювати власну думку; виховувати культуру зв'язного мовлення: логічність, послідовність, доказовість, емоційність.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація пізнавальної діяльності учнів

Учитель. Ми з вами щойно закінчили працювати над розділом, присвяченим красі людських взаємин. Серед вивчених творів були й такі, де йшлося про різні покоління. Давайте з'ясуємо, чи однаково ставляться до такої важливої проблеми, як взаєморозуміння, краса людських взаємин, батьки й діти.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Учитель. Як ви вважаєте, за яким планом треба розповідати про результати ваших досліджень? Виберіть з поданих планів найкращий та мотивуйте свій вибір.

I

1. Який твір ми розглядаємо?
2. Думка мого знайомого.
3. Чи має він рацію?

II

1. Думки мого знайомого про літературу.
2. Думки мого знайомого про взаємини поколінь
3. Мої думки про людські взаємини.

III

1. Стисла розповідь про мого знайомого (вік, рід занять, характер).
2. Його бажання взяти участь в обговоренні.
3. Твір, про який ми розмовляли.
4. Думки мого знайомого про проблеми твору, його оцінки.
5. Чи збігаються наші погляди і чому?

Учитель. Чому важливо надавати характеристику особистості знайомого?.. Чи слід вважати, що право на існування має тільки одна точка зору?

III. Розвиток зв'язного мовлення

1. Розповідь учнів про результати домашнього дослідження — дослідження за планом (вибрано варіант II).
2. Вибіркове обговорення фрагментів учнівських творів (*див. урок № 55*).

IV. Підбиття підсумків уроку

- Чи можуть погляди дорослих і дітей на одне й те саме явище не збігатися?
- Чому погляди на деякі речі у людей різних поколінь деколи збігаються? (*Йдеться про так звані «вічні цінності»*)
- Література як дзеркало життя і як засіб впливу на життя.

V. Домашнє завдання

Підготуватися до усної відповіді «Які вірші, пісні та кінофільми про Велику Вітчизняну війну найчастіше згадують у твоїй родині?»

Додатково: підготувати повідомлення про О. Твардовського.

ЛІТЕРАТУРА ПРОТИ ВІЙНИ

УРОК 57

Тема. Александр Твардовский (1910–1971) «Я убит подо Ржевом...», «Я знаю, никакой моей вины...» Поэтизация подвига в Великой Отечественной войне простых солдат, павших «на безымянных высотах», но спасших от фашизма родину и человечество. Проблема исторической памяти и моральной ответственности перед теми, кто погиб на войне

Цель: познакомить учащихся с поэзией А. Твардовского, посвященной подвигам русских солдат в Великой Отечественной войне; совершенствовать навыки текстологического анализа произведения, выразительного чтения; воспитывать уважение к подвигу защитников Отечества, к истории своей страны; воспитывать культуру связной речи: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность, умение отстаивать свою точку зрения.

Оборудование: портрет А. Твардовского, иллюстрации к поэме «Василий Теркин», репродукция картины Непринцева «Отдых после боя», аудиозапись песни из к/ф «Офицеры» («От героев былых времен не осталось порой имен...»)

ХОД УРОКА

I. Мотивация познавательной деятельности учащихся.

(На фоне аудиозаписи песни из кинофильма «Офицеры», а если возможно, то и видеозаписи — слово учителя.)

От героев былых времен
Не осталось порой имен.
Те, кто приняли смертный бой,
Стали просто землей, травой.
Только грозная доблесть их
Поселилась в сердцах живых.

Этот вечный огонь,
 Нам завещанных от них,
 Мы в груди храним.
 Погляди на моих бойцов —
 Целый свет помнит их в лицо.
 Вот застыл батальон в строю.
 Снова старых друзей узнаю.
 Хоть им нет двадцати пяти —
 Трудный путь им пришлось пройти.
 Это те, кто в штыки поднимался,
 как один,

Те, кто брал Берлин.
 Нет в России семьи такой,
 Где б не памятен был свой герой,
 И глаза молодых солдат
 С фотографий увядших глядят.
 Этот взгляд — словно высший суд
 Для ребят, что сейчас растут,
 И мальчишкам нельзя
 Ни солгать, ни обмануть,
 Ни с пути свернуть.

А. Твардовский

Учитель. Это особая память — память сердца. Это высшая степень уважения — преклонение, благодарность. Потому что «живу я на земле доброй за себя и за того парня». Литература, искусство не просто бережет в памяти события тех дней — она передает потомкам их чувства, настроения, то высшее сознание своей сопричастности с Родиной, порыв защищать ее, помочь в трудную минуту. Мы сегодня встречаемся с очень важными страницами в жизни отдельного человека и всего человечества — мы учимся понимать чувство Родины, товарищества, доблести.

II. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Блиц-переключка по результатам домашнего опроса

Какие из стихотворений, песен, кинофильмов о Великой Отечественной наиболее часто вспоминают ваши близкие? Если можете, объясните почему.

2. Сообщение об Александре Твардовском

III. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Слово учителя с элементами беседы

— Когда говорят о творчестве А. Твардовского, чаще всего обращаются к его знаменитой поэме «Василий Теркин». Мы же сегодня будем говорить о стихотворениях.

Как вы думаете, в чем разница между этими жанрами, если говорить об отражении событий, рассказе о героях, передаче настроений, чувств? (*Поэма описывает события, чувства более детально, подробно, стихотворение — как сиюминутный, быстрый импульс, отголосок*)

— Стихотворение, с которого мы начнем сегодня разговор, написано в 1945—1946 годах и входит в сборник «Послевоенные стихи». Как вы думаете, что нового появилось в послевоенной лирике по сравнению со стихами военных лет? (*Восприятие событий через общий результат — победу; события как составляющие победы*)

2. Чтение стихотворения «Я убит подо Ржевом...» (по фрагментам) с одновременной работой над выразительным чтением

1) От строки «Я убит подо Ржевом...» до «с гимнастерки моей»

- Что необычного в этом фрагменте, на что нужно обратить внимание? (*Рассказ от первого лица: «я убит», конкретные детали о конкретном солдате*)

2) От строки «Я — где корни слепые» до «даже мать не придет»

- Что происходит с образом «конкретного солдата»? (*Обобщение, «растворение во Вселенной»*)
- Что придает образу обобщенный характер? («Куда на поминки даже мать не придет»)

3) От слов «Подсчитайте, живые...» до «Вы должны его знать»

- В чем главная мысль, главный вопрос, заданный от лица погибшего солдата? («*Наши ли Ржев наконец?*» — *Продолжили ли живые дело павших? Не была ли напрасной смерть?*)

4) От строки «Вы должны были, братья...» до «Назван был под Москвой»

- Какое слово, понятие появляется в этом фрагменте, как бы символизируя дальнейший ход войны? («*Должны*», «*грозное право*», «*исполнится слово клятвы святой*»)
- Какие географические названия здесь упоминаются? Какую роль они играют в рассказе о войне?
- Какое местоимение заменяет местоимение «я»? Случайно ли это? («*Мы*»)

5) От строки «Братья, ныне поправшие» до «*Вся в цветах иль в снегу*»

- Какая новая мысль звучит в этих строках? (*Мысль о преемственности защитников Родины*)
- Какие строки наиболее ярко показывают это?

*И никто перед нами
Из живых не в долгу,
Кто из рук наших знамя
Подхватил на бегу,
Чтоб за дело святое,
За совместную власть*

*Так же, может быть, точно
Шагом дальше упасть.*

б) От строки «Я вам жизнь завещаю» до конца

- Что является главным в завете воина потомкам?
- На какое слово в данном фрагменте нужно обязательно обратить внимание? («В память воина-брата»)
- Почему — «брата»? (*Имеется в виду братство по духу, по идее*)
- Присутствует ли эта тема — долг перед павшими, перед их подвигом, обращение к потомкам — в тех стихотворениях, песнях, которые вы вспомнили вместе со своими близкими?
- Можно ли сказать, что обращение к потомкам от лица павшего содержит какую-то долю вымысла, фантастический элемент, уход от реальности?
- Почему поэт говорит о войне от лица убитых, не вернувшихся с боя?
- А как, по-вашему, звучали бы в наши дни слова участника войны, оставшегося в живых? О каких чувствах свидетельствовали б его воспоминания? (*Учащиеся, составляя ответ на этот вопрос, используют строки из военных стихов, песен.*)

Например:

*«Мне часто снятся те ребята —
Друзья моих военных дней,
Землянка наша в три наката,
Сосна сгоревшая над ней,
Как будто вновь я вместе с ними
Стою на огненной черте...»;*

*«Об огнях-пожарищах,
О друзьях-товарищах
Где-нибудь, когда-нибудь
Мы будем говорить...»;*

«Этот день мы приближали, как могли...»;

*«И повсюду клубится за нами,
Поколеньям другим не видна,
Как мираж, как проклятье, как знамя,
Мировая вторая война».)*

3. Чтение учителем стихотворения «Я знаю, никакой моей вины...»

- Что бы вы сказали об авторе этих строк? Как бы вы о нем прежде всего подумали — как о военном, о писателе или просто о человеке?
- Одинаковое ли содержание вкладывает поэт в местоимение первого лица в обоих стихотворениях?
- Нужно ли возвращаться к этой теме после стольких мирных лет?

IV. Подведение итогов урока

Учитель. Стихи, которые мы сегодня прочитали, — это не просто грамматные литературные произведения это память народа, память сердца. Это «уважение к минувшему», отличающее «образованность от дикости». Это благодарность потмков: «помнит мир спасенный, мир вечный, мир живой». Это обязанность гражданина и патриота беречь Родину.

V. Домашнее задание (опережающее)

Семикласникам предлагается принять участие в сценарии, составленном учителем с использованием поэзии Великой Отечественной войны, выучить стихотворения (через два урока).

Підготувить сообщениє о Г. Белле (индивидуальное задание).

УРОК 58

Тема. Геріх Белль «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Засудження жахів війни у творчості німця Белля. Герой «Подорожнього...» як жертва війни

Мета: ознайомитися зі змістом твору; вдосконалити навички роботи над текстологічним аналізом твору, показати роль деталі, роль внутрішнього монологу у розкритті теми твору — засудження жахів війни; виховувати культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість; виховувати вміння бачити асоціативні зв'язки між різними видами мистецтва.

Обладнання: портрет Г. Белля; репродукція з картини П. Пікассо «Герніка».

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Подивіться уважно на цю репродукцію (*демонстрація «Геріки» П. Пікассо*).

Який настрої вона у вас викликає? Якщо б, не називаючи попередньо автора і картину, вам запропонували дати їй власну назву, як би ви її назвали?..

Автор цієї картини Пабло Пікассо так намалював війну, жах, який вона принесла людству.

Читаючи книги про Велику Вітчизняну війну, ми звикли, говорити про подвиги захисників Вітчизни, засуджувати війну, що несла загибель людям, руйнувала міста й села. Звичайно ж, одночасно з ідеєю війни

ми засуджували загарбницьку армію, не вдаючись до подробиць, з кого вона складалася і хто в неї потрапив.

Давайте спробуємо подивитися на Другу світову війну з іншого боку — очима німецького солдата, героя оповідання Г. Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...»

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Прослуховування самостійно підготовленого учнями повідомлення про Г. Белля

(Звернути увагу на події в його житті, пов'язані з Другою світовою війною.)

2. Бесіда за повідомленням

- Як ви вважаєте, якими були його погляди на війну?
- З чим була перш за все пов'язана ця війна для рядових німців? (*Політика Гітлера*)

Зверніть увагу на висловлювання Г. Белля:

- «Солдатам — а я був солдатом — слід нарікати не на тих, проти кого їх посилали воювати, а тільки на тих, хто послав їх на війну»
- «Чи були героями всі ті, хто волав, молився й проклинав в окопах, госпіталях, на сходах і в підвалах, на вантажних машинах, на возах, у залізничних вагонах?.. Геройська смерть, яку їм так щедро приписують, — не більше ніж розмінна монета політики, а отже, фальшиві гроші».
- Коли, боронячись від навали персів, 300 хоробрих спартанців на чолі з царем Леонідом полягли під Фермопілами, було складено епітафію, яка починалася словами: «Подорожній, коли ти прийдеш у Спарту...» Як ви вважаєте, чому давня епітафія, присвячена героїчним спартанцям, так починалася?

Худ. П. Пікассо. Герніка

III. Формування нових знань, умінь та навичок

1. Робота над читанням тексту

Завдання по групах (звіт після прочитання):

- 1) Під час читання тексту відмітити все, що стосується пейзажу.
  - Як пейзаж характеризує війну?
- 2) Відмітити все, що стосується інтер'єру.
  - Яке основне завдання інтер'єру в цьому оповіданні? (*Моя чи чужа гімназія?*)
  - Чому юнак не впізнає рідну гімназію?
- 3) Відмітити все, що стосується портрета героя, його фізичного стану.
- 4) Відмітити ті деталі, що свідчать про психологічний стан героя.

2. Звіт по групах

3. Розвиток мови

Продовжте речення:

- 1) Не було затемнення, бо... (*все місто охопила пожежа*)
- 2) Коли мерців залишили внизу, інших понесли до зали малювання. Цих інших назвали... (*рештою*).
  - Чому саме таке слово використано у творі?
- 3) Юнак не міг підвестися на ліктях та опертися на праву ногу і вважав, що... (*їх міцно примотали до тулуба*)
- 4) Героєві здавалося, що він не в гімназії, що перетворилася на шпиталь, а його принесли до... (*музею мертвих*).
- 5) У комірчині шкільного сторожа, де герой учнем пив молоко і палив цигарки, зараз були... (*мерці*).
- 6) Колишній сторож гімназії Біргелер під час війни став... (*пожежником*).
- 7) Пожежник несподівано відняв казанка від губ героя, хоч той ще не напився досхочу, бо... (*води всім не вистачало*).

4. Бесіда з учнями

- Що ми можемо сказати про вік героя? Наведіть рядки з твору.
- Які два питання турбують героя, коли він чекає своєї черги в операційну? Чому вони пов'язані між собою?

IV. Підбиття підсумків уроку

(з використанням прийому «Вільний мікрофон»)

- Який настрій викликає це оповідання?
- Чи можемо ми назвати цього солдата ворогом, загарбником? Яке слово найкраще характеризує до його? (*Жертва*)
- Чому автор обирає героєм саме юнака, який тільки-но вийшов зі шкільної лави?

V. Домашнє завдання

Переказати епізод «Зустріч з рідною гімназією» близько до тексту (можна від першої і від третьої особи).

УРОК 59

Тема. Генріх Белль «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Високий антивоєнний і гуманістичний пафос твору

Мета: показати антигуманний, протиприродний характер війни на основі опису долі скаліченого юнака-солдата; вдосконалювати навички роботи над текстологічним аналізом твору; розвивати зв'язне мовлення учнів; виховувати культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість, емоційність, вміння обстоювати свою точку зору.

ХІД УРОКУ**I. Актуалізація опорних знань**

Учитель. Мабуть, кожна людина, яка тільки-но закінчила школу, ще багато разів згадуватиме її у подробицях, вважаючи школу своєрідним містком переходу від дитинства у доросле життя. Зустріч зі школою сприймається як свято, яке допомагає висвітлити причини багатьох подій твого життя.

Переказ епізоду «Зустріч юного солдата зі своєю гімназією».

З'ясувати, чому обрано форму переказу від першої або від третьої особи. (*Від 1-ої — легше відтворити текст, але складно переказувати події від особи тяжкопораненого*)

II. Формування нових знань, умінь та навичок учнів**1. Бесіда з елементами текстологічного аналізу**

- Чому автор розповідає саме про солдата-юнака, що тільки-но закінчив гімназію?
- Чому доля приводить його саме в ту гімназію, де він навчався?
- Доведіть використовуючи текст, що гімназія саме навчально-виховний заклад, де багато уваги приділяється формуванню особистості. (*Картини та погруддя римських імператорів, диктаторів, військових діячів; ім'я, що носить гімназія; Медея, що стала символом помсти і сліпого руйнування всього навколо; табличка з іменами полеглих; юнак уявляє там напис і про себе; навіть текст для тренування написання шрифтів взятий з епітафії про спартанців.*)
- Як ви вважаєте, у якому напрямі йшлося формування особистості за допомогою цієї наочності?

- Чи можемо ми сказати, що все це дійсно назавжди вкарбувалося у серце юнака, певною мірою вплинуло на його особистість? (З одного боку, він пішов воювати, аби побачити своє ім'я на дощці полеглих, укарбоване в камінь; з іншого — розуміє, що всі гімназії укомплектовано однаково. Він був би звичайним хлопцем, якби з нього не намагалися зробити героя і супермена; він любив молоко і пробував палити цигарки)
- Чому юнак не впізнав рідної гімназії? (Бо його хвилювало два питання: як його поранено і де він; ці переживання відсунули на другий план дитячі спогади)
- Згадайте, які слова слугують назвою для оповідання. Чи можна сказати, що ця назва є певною мірою символічною? Чому напис обірвано напівслова?
- Прочитайте, яким саме побачив себе у склі лампочки герой. Скільки описів героя міститься у творі? («Такий худенький, білий, вузький сувій марлі, неначе химерний, тендітний кокон» і коли пов'язки розмотали)
- Чи переймаються оточуючі стражданнями і жахливим психологічним станом цього юнака? Які слова свідчать, що до такого вже звикли? («Решта», «лікар тільки низав плечима»)
- Як ви вважаєте, що сталося з героєм потім?
- Який зв'язок ви бачите між описом долі скаліченого, зневіреного війною героя та обірваною цитатою епітафії?
- Як ви думаєте, чому герой, потрапивши в рідне місто, зовсім не згадує про батьків, про рідних?

2. Розвиток мови

1) Завдання за вибором

- а) Ви — автор картини або колажу за мотивами оповідання. Опишіть кольорове тло подій в оповіданні. Які кольори створюють саме символіку подій?
- б) Ви — звукорежисер радіотрансляції оповідання. Проаналізуйте звукове тло оповідання.

2) Завдання по групах (колективна творчість)

Опишіть післявоєнну зустріч учнів цього класу. Чи всі вони обрали однаковий шлях?

Як ви вважаєте, що найстрашніше у долі цього юнака?

Якого висновку ви можете дійти, якщо порівняєте його долю з долею героя вірша О. Твардовського «Я убит подо Ржевом...»? Чи можна назвати персонажа оповідання Беля героєм війни?

III. Підбиття підсумків уроку

Учитель. Війна — антиприродне, антигуманне явище не тільки для конкретної людини, але й для усього людства. Війна найжахливіша особливо для юних, тому що скалічує не тільки тіло, а й душу, відбирає

мрії. Безглузда війна, коли людина стає знаряддям у руках агресивних політиків, пропаганда війни, військового духу — злочин. Коли людина захищає Вітчизну, близьких, її загибель почесна, вона гідна поваги.

Не можна забувати про ці жахливі події, щоб вони не повторилися.

IV. Домашнє завдання

«Мій голос проти війни» — твір-мініатюра або малюнок на цю тему. Прочитати оповідання М. Шолохова «Доля людини» (вступ і довірене життя Андрія Соколова).

Підготувати повідомлення про М. Шолохова (індивідуальне завдання).

УРОК 60

Тема. Михаил Шолохов (1905–1984) «Судьба человека». Трагическая судьба одного человека как воплощение трагедии всего народа во время Второй мировой войны

Цель: познакомиться с содержанием произведения (I часть); продолжить работу над темой «Человек и война»; показать, как преломляется история в судьбе конкретного человека, как война превращает счастливую жизнь в трагедию; совершенствовать навыки работы учащихся над текстологическим анализом произведения; работать над выразительным чтением учащихся; воспитывать культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность, умение отстаивать свою точку зрения; воспитывать умение видеть ассоциативные связи между разными жанрами искусства, умение воплощать свои идеи в разных жанрах и оценивать произведения одноклассников.

Оборудование: портрет М. Шолохова, иллюстрации к рассказу.

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

Обсуждение произведений учащихся в разных жанрах (сочинение, рисунок, музыкальный фрагмент) на тему «Мой голос против войны».

- Показали ли вы свою работу родным?
- Как они оценили ваше воплощение идеи?
- Предложили ли вы родителям принять участие в работе, помочь вам?

II. Мотивация познавательной деятельности учащихся

1. Слово учителя

— Мы продолжаем работу над темой «Человек и война» и сегодня проанализируем произведение, где нет непосредственного отклика на трагические события, не показан трагизм физического состояния героя, только что испытавшего на себе все ужасы боя («Я убит подо Ржевом», искалеченный юноша из рассказа Г. Белля). Герой, с которым мы сегодня познакомимся, уцелел в пекле войны, выжил, вернулся целым и невредимым. Наша задача — узнать, как война затронула его душу, как повлияла на его судьбу.

Перед нами рассказ Михаила Шолохова с красноречивым и ёмким названием — «Судьба человека».

2. Сообщение о М. Шолохове

- Почему писатель обратился к военной теме?

III. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Беседа с учащимися

- От чьего лица автор начинает повествование?
- Какие признаки свидетельствуют о том, что перед нами человек из города, приехавший по ответственному поручению?
- Кичится ли он своим положением? Выдает ли внешний вид, поведение, человека с высоким положением?
- Что говорит о том, что ему приходится часто беседовать с людьми, возможно, влиять на их жизнь, помогать им? (*Принял обращение на «ты», сразу пожал протянутую руку, не стал разуверять, что он не шофер, подтвердил, что прошел всю войну, нашел слово и для мальчика*)
- Можно ли сказать, что это сам писатель?

2. Описание по воображению

Задание: описать рассказчика от лица его случайного собеседника и мальчика. (Обратить внимание учащихся на то, чего больше будет в этом рассказе — портретной характеристики или речевой манеры поведения, оценки. Почему?)

3. Работа с текстом

- Сколько описаний мужчины и мальчика на первых трёх страницах рассказа? Почему одно из них очень короткое, поверхностное, а другое детальное, подробное? (*Беглый взгляд и результат знакомства, попытка проанализировать*)
- После чего автор внимательно посмотрел на собеседника? (*«Мне там приходилось, браток, хлебнуть по ноздри и выше»*)
- На какую деталь в портрете автор обращает больше внимания?

- Какое сравнение поражает нас, когда он вспоминает о глазах своего собеседника? («Словно присыпанные пеплом») Почему для сравнения автор выбрал ассоциацию с пеплом?

4. Анализ ситуации

- Почему люди иногда заводят очень откровенный разговор?
- Что необходимо для откровенного разговора, исповеди?
- Почему иногда такой разговор происходит между совершенно незнакомыми людьми?
- На какую еще важную деталь, подчеркивающую сокровенность дум собеседника писателя, надо обратить внимание?

М. Шолохов

5. Продолжение работы с текстом

- С чего начинается рассказ мужчины? («...жизнь моя была обыкновенная»)
- Что вы понимаете под этими словами — «обыкновенная жизнь»?
- Докажите по тексту, что герой действительно прожил самую обыкновенную жизнь — такую, как многие люди в его городе, в его стране.
- Есть ли в его словах подобного рода обобщения или он выделяет себя среди других?
- А какой еще может быть жизнь человека? Что, по-вашему, составляет понятие «счастливая жизнь»?
- Основываясь на тексте, ответьте на вопрос: «Можно ли назвать жизнь героя счастливой?»
- Досталось ли ему это счастье само по себе или он сам был к этому причастен, приложил какие-то усилия?
- С чего начинаются перемены в этой обыкновенной счастливой жизни? («А тут вот она, война»)
- Что подчеркивает местоимение «она» рядом с существительным «война»? Как говорится о войне? (Как о чем-то одушевленном, страшном)

6. Чтение фрагмента рассказа от строки «А тут вот она, война» до «...будто тупым ножом режут»

- Считает ли герой рассказа свой призыв на войну чем-то из ряда вон выходящим, трагическим? Почему? (Это его долг — защищать свою страну, своих близких, свою обыкновенную счастливую жизнь.)

- Есть ли в этом фрагменте рассказа предсказания о трагическом будущем? (*Хибарка размещена неподалеку от авиазавода, слова жены: «Не увидимся мы больше с тобой на этом свете»*)
- Что говорит о глубоком внимании автора к собеседнику, о сочувствии к нему?
- Какова реакция рассказчика на воспоминания? (*«Мертвые, потухшие глаза», в которых ни слезинки*)

IV. Подведение итогов урока

Задание: перечислить лаконично выводы, к которым приходит читатель рассказа М. Шолохова

1. Война приносит человеку не только физические, но, прежде всего, моральные страдания, бесповоротно изменяет его судьбу.
2. На фоне воспоминаний об ужасах войны обыкновенная мирная жизнь воспринимается как самое счастливое время.
3. Время не может притупить горе, человек, прошедший войну, будет чувствовать себя виноватым перед мертвыми. (Сравнить со стихотворением А. Твардовского «Я знаю: никакой моей вины...»)
4. Иногда человеку надо рассказать о прошлом, чтобы излить душу, получить от собеседника сочувствие и понимание.

V. Домашнее задание

Перечитать о событиях с начала войны до «В начале сентября из лагеря под городом Кюстрином перебросили нас...»; сделать выписки в соответствующие графы:

Опасные ситуации, испытания	Умение сберечь в себе человеческое достоинство, ответственность за других

УРОК 61

Тема. Михаил Шолохов «Судьба человека». Умение Андрея Соколова оставаться настоящим человеком и патриотом в сложнейших и драматических жизненных испытаниях

Цель: показать, что настоящий человек и патриот сумел сохранить в себе человеческое в страшных жизненных испытаниях; совершенствовать навыки работы над текстологическим анализом произведения; воспитывать культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, эмоциональность, умение давать оценку событиям и фактам.

Оборудование: портрет писателя, видеоматериал (кадры х/ф «Судьба человека» с С. Бондарчуком в главной роли).

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Использование приёма «Да — нет»

1. Герой рассказа Шолохова до войны жил счастливо и безбедно, потому что занимал хорошую должность и был обеспеченным человеком.
2. На второй день войны, получив повестку в военкомат, он сразу отправился на фронт.
3. Отправляясь на фронт, солдат проводил семью в эвакуацию.
4. Город, где они жили, был оккупирован фашистами.
5. Войну герой начал по своей гражданской специальности — шофером.
6. Он часто писал домой письма, где рассказывал о скорой победе и своих подвигах.
7. Три года герой провёл без единой царапины.
8. Он попал в плен под Лозовеньками в мае 42-го года.
9. Герой рассказывал о войне как о чем-то необыкновенном.

2. Вопросы на внимание и оценку ситуации

Как зовут главного героя рассказа? Где и когда мы впервые услышали его имя? Почему он сразу не представился собеседнику? Почему в своем рассказе о военных событиях он подробно передает даже диалоги? *(Этим подчеркивается подлинный драматизм событий.)*

3. Проверка домашнего задания (выписок в таблицу)

Опасные ситуации	Умение сохранить в себе человеческое
Два ранения	В письмах с фронта: «Все в порядке!» («На то ты мужчина и солдат, чтобы все снести»)
Срочный рейс со снарядами под бомбежкой	«Сам на погрузке работал так, что гимнастерка к лопаткам прилипла» «Я должен проскочить, и баста!»
Взрыв, контузия, окружение. Встреча с фашистскими автоматчиками. Забрали сапоги	«Снял портянки, протягиваю ему»
Колонна пленных, не мог быстро идти	«Наши подхватили меня на лету, затолкали в середину и с полчаса вели под руки»
В храме взаперти	Встреча с доктором, который помогал раненым

Опасные ситуации	Умение сохранить в себе человеческое
Подслушанный разговор о задуманном предательстве взводного	Убийство предателя
Побег, травля	«Били за то, что ты — русский... не так взглянешь, не так ступишь...»

Учитель. Воевал ли Андрей Соколов на переднем крае войны? Брал ли он участие в особо опасных операциях?

Можно ли сказать, что его положение на войне было легким?

4. Сопоставление текста рассказа с кадрами фильма: удачно ли сняты эти эпизоды, можно ли сразу узнать героя и события?

II. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Чтение фрагмента рассказа от «В начале сентября...» до «Однако поделили без обиды»

2. Продолжение работы над таблицей

Лагерь Б-14 «От 142 человек нашего эшелона через 2 месяца осталось нас 57»	«Им по 4 кубометра выработки надо, а на могилу каждому из нас и 1 кубометра через глаза хватит»
Вызов к коменданту	«И стал я собираться с духом, чтобы глянуть в дырку пистолета бесстрашно, как и подобает солдату»
«Я же голодный, как волк, отвык от человеческой пищи»	«Чтобы я, русский солдат, да стал пить за победу немецкого оружия?!»
Ожидание расстрела	«За свою погибель и избавление от мук я выпью»; «Захотелось мне им, проклятым, показать, что хотя я и с голоду пропадаю, но давиться ихней подачей не собираюсь, что у меня есть свое, русское достоинство и гордость и что в скотину они меня не превратили»; «Всем поровну»

Учитель. Даже, если бы больше не было в военной жизни Андрея Соколова никаких событий, можно ли, глядя на эти эпизоды, назвать его патриотом, настоящим человеком?.. Можно ли сказать, что герой — лишь тот, кто на переднем крае, на виду у всех, в выдающемся, известном сражении совершает подвиг?..

III. Чтение молча с подготовкой пересказа эпизода

I вариант

От слов «Возил я на “Оппель-адмирале”» до «Прошу меня зачислить в стрелковую часть».

II вариант

От слов «На третьей неделе получил письмо» до «Значит, я два года с мертвецами разговаривал?»

III вариант

От слов «Но месяца через три и мне блеснула радость» до «И будто во мне все оборвалось».

IV. Подведение итогов урока (с использованием приема «Свободный микрофон»)

- Чему мы научились на уроке?
- Что узнали нового?
- Что поразило, удивило в рассказе?

V. Домашнее задание

Дочитать рассказ до конца; выписать слова:

- а) при помощи которых Андрей Соколов описывает Ванюшу;
- б) которые определяют принятие решение Соколова;
- в) которые показывают, что Андрею стало легче на душе.

С. Бондарчук в роли Андрея Соколова

УРОК 62

Тема. Умение Андрея Соколова оставаться настоящим человеком в сложнейших и драматических жизненных испытаниях (продолжение)

Цель: показать характер настоящего человека, который сохранил в себе лучшие качества души, сумел не просто сам выстоять в суровых испытаниях, но и помочь другим; совершенствовать навыки работы учащихся над текстологическим анализом произведения; развивать связную речь учащихся; воспитывать умение видеть ассоциативные связи между разными жанрами искусства; воспитывать культуру ответа: логичность, последовательность, умение доказывать свою точку зрения.

Оборудование: портрет Шолохова, иллюстрации к рассказу.

ХОД УРОКА

I. Актуалізація опорних знань учасників**1. Словарна робота (можливо використати принцип «Поля чудес»)**

- 1) Искренний, очень подробный рассказ о своей жизни, мыслях, называется...

И	С	П	О	В	Е	Д	Ь
---	---	---	---	---	---	---	---

- 2) Чувство, заставившее Андрея Соколова все рассказать о себе собеседнику, раскрыть душу, поверить свои думы, называется...

Д	О	В	Е	Р	И	Е
---	---	---	---	---	---	---

- 3) Себялюбие, предпочтение личных интересов, невнимание к окружающим, неумение думать о других, об общем деле — то, чего не было в характере Андрея Соколова, называется...

Э	Г	О	И	З	М
---	---	---	---	---	---

- 4) То, с чего начинается сопереживание, сочувствие к собеседнику, то, с чем автор относится к герою, называется...

П	О	Н	И	М	А	Н	И	Е
---	---	---	---	---	---	---	---	---

- 5) Слово, которым часто определяют не только биологическую принадлежность живого существа к определенному классу, но и выражают его внутреннюю сущность, поведение в жизненных испытаниях,— ...

Ч	Е	Л	О	В	Е	К
---	---	---	---	---	---	---

- 6) То, что болит не только от физических перегрузок, но и от переживаний, то, что умеет радоваться и отзываться на радость и боль другого человека, умеет любить не по расчету,— это...

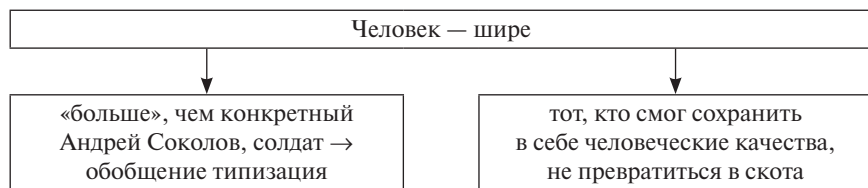
С	Е	Р	Д	Ц	Е
---	---	---	---	---	---

2. Работа с иллюстрациями к рассказу

Учитель. Каждая из этих иллюстраций, каждый кадр из фильма — эпизод жизни Андрея Соколова. Можно ли сказать, что они передают не только события, но и помогают лучше понять героя? Кратко переписать по той или иной иллюстрации самые важные, как вы считаете, эпизоды.

3. Работа над выяснением смысла названия рассказа.

Почему рассказ называется не «Жизнь Андрея Соколова», «Судьба Андрея Соколова», «Судьба солдата», а «Судьба человека»?

III. Формирование новых знаний, умений и навыков

1. Беседа с учащимися

Учитель. Прочитав рассказ М. Шолохова «Судьба человека», мы прошли трудными дорогами жизни солдата, потерявшего дом, семью, последнюю надежду. Он вернулся с войны целым, физически невредимым, он не предал Родину и товарищей, не просто выжил, а остался в плену человеком, не потерял уважение людей. Но жить ему не хочется: война опалила его душу, и этот ожог неизлечим.

Другой мог бы опустить руки, опуститься, потерять человеческий облик — Андрей Соколов пытается честно пройти оставшийся жизненный путь.

Что он предпринимает? (*Переезд в другой город — подальше от Воронежа, чтоб лишний раз не напоминало о боли потерь; принимает помощь старого фронтового друга.*)

- А что еще должно быть в жизни человека, который привык жить не только для себя? (*Должна быть забота о ком-то, нужно отдавать себя конкретным, близким людям.*)
- Что становится началом новой жизни Соколова?
- Какие слова мелькают в мыслях героя, когда он думает о мальчишке? Сделайте вывод о лексико-семантической окраске этих слов. (*Уменьшительно-ласкательные*)
- На какое слово нужно обратить особое внимание? (*«Глазенки, как звездочки ночью после дождя»*) Сравни с глазами, «словно присыпанными пеплом».
- Какими словами говорится о решении Андрея?
- В чем главная, святая суть его поступка, обязательное свойство доброго дела? (*«Не бывает тому, чтобы нам порознь пропадать!»*) Не только он нужен Ванюше, но и Ванюшка нужен ему.
- Какими словами говорит Соколов о перемене в своей жизни? (*«На душе стало легко и как-то светло», «До того мне становится радостно на душе, что и словами не скажешь»*)

2. Выразительное чтение фрагмента

(От слов «И вот один раз вижу возле чайной» до «Так и него память вроде зарницы, проблесками работает».)

3. Устное рисование

Задание: описать две—три придуманные иллюстрации к данному фрагменту, определить цветовую гамму, подобрать к ним строки из рассказа.

4. Комментированное чтение от слов «Может, и жили бы мы с ним еще годик в Урюпинске...» до конца

- Что говорят о герое данные строки?

«Списался с одним приятелем, тоже сослуживцем..., и он пригласил меня к себе»; «Тоска мне не дает на одном месте долго засиживаться»; «Сердце у меня раскачалось, поршня надо менять... Боюсь, что когда-нибудь во сне помру и напугаю своего сынишку»; «Почти каждую ночь своих покойников дорогих во сне вижу»; «Днем я всегда крепко себя держу, из меня ни “оха”, ни “вздоха”...»; «Чужой, но ставший мне близким человек поднялся, протянул большую, твердую, как дерево, руку».

- Какие строки рассказа могут прозвучать достойным концом истории, выводом? (*«И хотелось бы думать, что этот русский человек, человек несгибаемой воли, выдюжит и около отцовского плеча вырастет тот, который, повзрослев, сможет все вытерпеть, все преодолеть на своем пути, если к этому позовет его Родина».*)
- Можно ли сказать, что в этих словах много пафоса?
- Почему после красивого логического конца на высокой ноте автор записал еще абзац? (*Слеза — не проявление слабости в данном случае, а проявление человечности, герои становятся ближе по духу.*)

III. Подведение итогов урока

(с использованием приёма «Свободный микрофон»)

С какими чувствами вы закрыли книгу? (*С чувством уверенности в Андрее Соколове и верности его жизненного пути; с чувством радости, что такие люди есть на земле и т. д.*)

IV. Домашнее задание

Сформулировать для себя тему сочинения по рассказу М. Шолохова, составить план.

УРОК 63

Тема. Развитие связной речи учащихся. Сочинение по рассказу М. Шолохова «Судьба человека»

Цель: развитие связной речи учащихся; проверка знаний и формирование навыков обобщения; формирование навыков определения темы обсуждения, высказывания, постановки проблемы,

составления плана к высказыванию, сочинению; воспитание культуры устного ответа, культуры письма.

ХОД УРОКА

I. Обсуждение тем сочинений, предложенных учащимися и планов к темам

Обратить внимание на актуальность темы, неоднозначность ее решения, на полноту плана, соблюдение законов композиции (наличие вступления, вывода, соотношения частей), на самостоятельность суждений и выводов — используются заготовки из домашнего задания.

II. Обсуждение тем сочинений и планов, предложенных учителем

1. Трагическая судьба человека, опаленного войной

- I. Случайная встреча у реки.
«Глаза, словно присыпанные пеплом»
- II. Жизнь, изломанная войной.
  1. Крушение мирной жизни, надежд.
  2. Тяжелое расставание с родными.
  3. Родной город не оккупирован врагами, но бомбежка дома и гибель жены и дочерей.
  4. Герой воюет не на переднем крае, но два ранения и плен.
  5. Тяготы и унижения фашистского плена.
  6. Радость от ожидания встречи с сыном и крушение последней надежды на счастье.
  7. Невозможность вернуться в родной Воронеж. «Мертвые, потухшие глаза»
  8. Встреча с мальчиком, чье детство отобрано войной.
- III. «Не бывать тому, чтобы нам порознь пропадать!» — попытка вернуться к жизни во имя счастья нового сына.

2. Кто сильнее — человек или война?

- I. Случайный собеседник у реки — один из тех, кому довелось пережить все тяготы войны. Неизбывное горе, навечно застывшее в глазах.
- II. Умение сохранить мужество и человечность в страшных испытаниях — вот черта русского солдата-патриота.
  1. Уход на войну в первые дни.
  2. Письма без жалоб. («Если ты мужчина, взвали себе на плечи...»)
  3. «Как я могу не проскочить, если там ребята без снарядов сидят?»
  4. Презрение к врагу — портянки в придачу к сапогам.

5. Помощь товарищей в колонне.
  6. Врач, помогающий раненым в плену.
  7. Первый убитый своими руками, чтобы не стал возможным предателем.
  8. Разговор с комендантом концлагеря, вызвавшим уважение врага.
  9. «Делить поровну!»
  10. Известие о гибели семьи, смерть последнего сына — и желание помочь обездоленному войной мальчонке, взять его в сыновья.
- III. «...Этот русский человек... выдюжит, и около отцовского плеча вырастет тот, который, повзрослев, сможет все вытерпеть, все преодолеть на своем пути, если к этому позовет его Родина».
- Смысл обобщения в названии рассказа.

III. Самостоятельная работа над сочинением

IV. Домашнее задание

Подготовиться к уроку внеклассного чтения — выучить стихотворение, предложенное учителем.

УРОК 64

Тема. Урок внеклассного чтения. В Быков «Обелиск»

Цель: познакомить с содержанием повести о войне, написанной в послевоенные годы; показать дискуссионный характер произведения, раздвигающего рамки осознания героического, ставящего проблему выбора; воспитывать умение оценивать поступки героев не только с формальной, но и с нравственной точки зрения; воспитывать умение доказательно, эмоционально отстаивать свою точку зрения.

*Иди в огонь за честь Отчизны,
За убежденье, за любовь,
Иди и гибни безупречно,
Умрешь не даром: дело вечно,
Когда под ним струится кровь.*

ХОД УРОКА

I. Вступительное слово учителя, мотивация познавательной деятельности учащихся

Очень часто, когда мы говорим о войне, то говорим о подвигах, о воинской славе, об известных героях.

А как же те, кто отдал свою жизнь на незначительном рубеже, на «неглавном участке» фронта, чье имя вошло в скупые сводки погибших?

— Вспомним сегодня еще раз, как один из популярнейших поэтов военного времени А. Твардовский в своей знаменитой поэме «Василий Теркин» писал:

...в глуши, в бою безвестном
В сосняке, в кустах сырых
Смертью праведной и честной
Пали многие из них.
Пусть тот бой не упомянут
В списке славы золотой,
День придет — еще повстанут
Люди в памяти живой.
И в одной бессмертной книге
Будут все навек равны —
Кто за город пал великий,
Что один у всей страны;
Кто за гордую твердыню,
Что у Волги у реки,
Кто за тот, забытый ныне,
Населенный пункт Борки.
И Россия — мать родная —
Почесть всем отдаст сполна.
Бой иной, пора иная,
Жизнь одна и смерть одна.

Писатель Василь Быков, сам будучи участником войны, раздвигает рамки героического, заставляет задуматься о психологии человека и мотивации его поступков, ставит в своей повести проблему выбора.

Его повесть «Обелиск», написанная в 1972 году, вызвала бурную дискуссию о мотивах поступка главного героя, об оценке его окружающими. Давайте и мы попробуем разобраться в этой ситуации.

Белорусский писатель Василь Владимирович Быков — Герой Социалистического Труда, лауреат Государственной премии СССР. Он, как и его сверстники, был призван в ряды Советской Армии и принял участие в сражениях.

В. Быков не раз высказывал убеждение, что серьезное исследование войны невозможно без знания ее. Вот как он рассказывает о себе:

«Я был ранен в ногу. Один танк повернул на меня. Я метнул противотанковую гранату, но неудачно, и едва успел подобрать ноги. Танк буквально вдавил в снег полы моей шинели...

Утром село снова атаковали немецкие танки, смяли оборону. Я выполз из хаты на дорогу, где меня подобрала последняя ухидившая из села повозка. Один танк остановился против нашей хаты и расстрелял ее.

Хата загорелась. Очевидно, все это и наблюдал мой командир батальона. Он, конечно, не знал, что за пятнадцать минут до того мне удалось выползти на улицу. После госпиталя я попал в другую часть». Так будущий писатель оказался в списках погибших.

Герои повестей В. Быкова — рядовые участники войны в формальном значении этого слова, но перед каждым из них стояла проблема выбора, причем вопрос был не в том, как сохранить свою жизнь, а в том, как умереть достойно, как сохранить для других веру в торжество высшей идеи.

Поступки его героев психологически достоверны, потому что исходным моментом является пережитое самим писателем.

«Я всегда писал о том, что пережил сам, что пережили мои товарищи,— писал В.Быков, отвечая на анкету журнала.— Конечно, в моих книгах нет буквального воспроизведения жизненных ситуаций. Но все, о чем я пишу, так или иначе было».

II. Работа над темой урока

1. Развитие речи

Задание: продолжить фразу:

Учитель — это...

(Сравнение с толкованием словаря С. Ожегова:

Учитель — 1. Лицо, которое обучает чему-то, преподаватель. 2. Глава учения. Человек, который учит (научил) чему-то (высокий стиль).)

- Как вы думаете, в каком смысле это слово больше употребляется в повести?
- Кто из героев повести является учителем в 1 значении?
- Кого из них можно назвать учителем в высоком понимании этого слова?

2. Беседа по тексту

- От чьего имени ведется повествование? (*Два рассказчика — приезжий журналист и бывший учитель, зав роно, партизан Тимофей Титыч Ткачук*)
- Что незримо объединяет этих двух собеседников — в формальном и в психологическом плане? (*Дорога — долго идут пешком, чувство вины: один долго собирался и не успел приехать и выслушать Миклашевича, чтобы помочь ему, — приехал на похороны, другой — «сдался»: «Мороз был нашей болячкой. На совести у обоих. У меня и у него. Ну да я что... Я сдался. А он нет. И вот — победил. Добился своего. Жаль, сам не выдержал».*)
(Обращение к строке эпиграфа: «дело прочно».)
- О ком эти строки? (*О Миклашевиче — довел дело до конца. О Морозе*)

- Почему заведующий роно Ткачук срочно поехал знакомиться с Морозом? (*Из-за жалобы: «не поддерживает дисциплины, как равный ведет себя с учениками, учит их без необходимой строгости, не выполняет программ»*)
- Как состоялось первое знакомство? (*Пилили дрова, ночевали тут же в школе*)
- Как сначала отнесся Ткачук к выполнению Морозом программ? Осталось ли его мнение неизменным? (*«Тогда я услышал от него такое, что сначала вызвало во мне несогласие. А потом я стал допускать, что, возможно, он в чем-то и прав. Как теперь погляжу с высоты моего пенсионного возраста, так он был абсолютно прав»*)
- В чем, считал Мороз, состоит первейшая задача учителя? (*«Можно ли в наше время быть образованным человеком, не читая Толстого? Да и вообще, можно ли быть человеком?»*) (*«Он делал из них не отличников учебы, не послушных зубрил, а прежде всего — людей»; «достичь этого можно только личным примером в процессе взаимоотношений учителя с учениками»*)
- Назовите поступки Мороза, говорящие о его активной позиции в отношении с учениками. (*Приютил и защитил Павлика Миклашевича, купил обувь и провозжал зимой девочек, читал во время болезни «Войну и мир», взял на себя вину мальчика*)
- Что поразило знакомых в поступке Мороза в начале войны? Каким словом это можно назвать с формальной точки зрения? Почему Мороз так решил? (*«Плохому я не научу. А школа необходима. Не будем учить мы — будут оболванивать они. А я не затем два года очеловечивал этих ребят, чтобы их теперь рachelовечили. Я за них еще поборюсь»*)
- Только ли для будущего работал Мороз? (*Его помощь в настоящем — приемник, сводки, попытка ребят убрать предателя*)
- За что схватили ребят и какое условие поставили фашисты?

3. Инсценизация разговора Мороза с командиром партизанского отряда

(Для учителя: сам диалог в тексте очень маленький. Необходимо домыслить слова, которыми командир пытается убедить, а потом просто остановить учителя)

4. Беседа с учащимися с элементами текстологического анализа

- Понимал ли Мороз, что его жертва бессмысленна, что фашисты все равно не отпустят ребят?.. А почему он пошел?

5. Использование приёма «Свободный микрофон»

- Как ты оцениваешь поступок Алеся Ивановича Мороза? (*Кстати, так же, как и он, пошел на смерть со своими учениками Януш Корчак.*)

- Сказал ли Мороз ребятам, почему он оказался с ними? Пытался ли он обмануть своих учеников какой-то надеждой, утешить?
- О какой высшей награде он говорил им?
- Что стало дальше с Морозом и его учениками?
- Почему Алесь Ивановича решили доставить живым?
- Как казнили их в поселке?
- Случайно ли у виселицы была форма креста? (*Крест — символ мученической смерти за других*)

6. Работа над описанием

Задание: близко к тексту пересказать описание обелиска.

- На какие детали вы хотели бы обратить особое внимание? (*Ухоженность обелиска и территории вокруг него; имя Мороза дописано сверху — почему?*)
- В чем хотели отказать Морозу формалисты? (*В вечной памяти*)
- А как вы считаете, должно ли быть имя Мороза на обелиске? (*С использованием приёма «Свободный микрофон»*)

7. Проведение дискуссии

- Как вы думаете, зря или не зря погиб Алесь Иванович Мороз и как можно оценить его поступок — как подвиг или необдуманый шаг? Что им руководило — излишняя наивность или высокое понимание долга?
- Только ли о конкретном Алесе Ивановиче Морозе эта повесть?

«Сколько у нас героев? Скажешь, странный вопрос? Правильно, странный. Кто их считал. Но посмотри газеты: как они любят писать об одних и тех же. Особенно, если этот герой войны и сегодня на видном месте. А если погиб? Ни биографии, ни фотографии. И сведения куцые, как заячий хвост. И непроверенные. А то и путанные, противоречивые. <...> Вот мне, например, непонятно, почему героев, живых или погибших, должны искать пионеры? <...> Почему это взрослые дяди не заботятся, чтобы не было этих самых безвестных? Почему они умыли руки? Где военкоматы? Архивы? Почему такое важное дело передовано ребяташкам?»

- Поставлена ли последняя точка в истории Алесь Ивановича Мороза?

8. Выразительное чтение в лицах последнего эпизода романа

«Разговор в машине»

(От «Зря вы там за столом насчет Мороза...» до «Вы понимаете, какой это аргумент?»)

Какими словами называет Ткачук людей, не понимающих поступка Мороза?

III. Подведение итогов урока

- Как мы с вами после чтения повести В. Быкова можем определить понятие «учитель»? (*Учитель — человек, который учит, ведет за собой своей личностью, поступками, учит быть людьми.*)

- Докажите соответствие эпиграфа урока содержанию прочитанной книги. (*Доказательство тому: такой же принципиальный, отстаивающий правду Миклашевич, наконец обретший голос Ткачук, мальчик — ученик Миклашевича, поступивший, как рыцарь*)
- Если бы вас попросили побрать эпиграф к данному уроку, что бы вы выбрали из предложенного?
  - 1) Никто не забыт, ничто не забыто.
  - 2) Мы в ответе за тех, кого приручили (*А. де Сент-Экзюпери*).
  - 3)

Учитель, перед именем твоим
Позволь смиренно преклонить колени.
Н. А. Добролюбов

IV. Домашнее задание

Письменный ответ на вопрос «Почему и в послевоенное время возникают произведения о войне?»

УРОК 65

Тема. Урок внеклассного чтения. Ю. Яковлев «Девочка с Васильевского острова»

Цель: показать преемственность поколений, осуждение войны через восприятие детей; совершенствовать восприятие и анализ текста на слух, умение работать с деталью; воспитывать чувство эмоционального сопереживания.

Оборудование: фотография Пискаревского кладбища и памятника на Дороге жизни.

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

Проверка домашнего задания — письменного ответа на вопрос: «Почему и в послевоенное время возникают произведения о войне?»

Согласны ли вы с тем, что эта тема еще долго будет актуальной?

II. Мотивация познавательной деятельности учащихся

1. Слово учителя (с обращение к фотографии «Пискаревское кладбище»)

Эпитафия на центральном памятнике кладбища гласит:

«Здесь лежат ленинградцы —

Мужчины, женщины, дети,

Рядом с ними — солдаты-красноармейцы».

Мы обращаемся сегодня к одной из самых тяжелых страниц Великой Отечественной — к рассказу о Ленинградской блокаде.

У этого кладбища — непривычный вид: маленькие плитки с датами на огромном просторе. Это братские могилы.

Сюда приходят не только в памятные даты, приезжают не только экскурсионные автобусы. Это память сердца.

И есть еще памятник — в начале Дороги жизни. Здесь начинался спасительный для многих путь на Большую землю. В первую очередь вывозили больных и детей. Дети в блокаду становились взрослыми раньше своих лет.

Один из блокадных мальчиков, поэт Юрий Воронов так сказал об этом:

В блокадных днях мы так и не узнали,
Меж юностью и детством где черта.
Нам в сорок третьем выдали медали
И только в сорок пятом — паспорта.

Мы сегодня читаем рассказ Юрия Яковлева о блокадной девочке, написанный как бы от лица другой маленькой ленинградки. Рассказ написан в послевоенные годы. Наша задача — увидеть, как память связывает поколения, как она помогает научить нас чувству родины.

III. Работа над темой урока

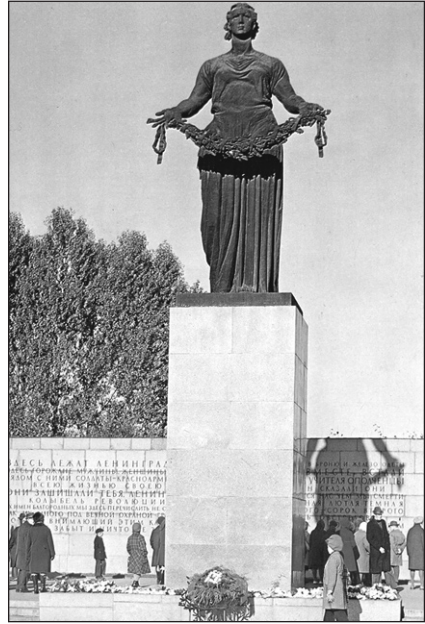
1. Чтение текста рассказа учителем с небольшими остановками для комментариев и вопросов

Учитель. Обратите внимание на эпитафию.

Мы привыкли, что эпитафия — это строки, заключающие основную мысль произведения. В данном случае это указание на тему.

а) Первая страница

- «У меня есть подружка Таня Савичева...» Что значит — «в Танино время»? Кто такая для Тани Савичевой Валя Зайцева?
- Откуда Валя так подробно знает о Тане? Кто мог ей это рассказывать?

Мемориальный комплекс на Пискаревском кладбище

- Почему, хотя Таню вывезли по Дороге жизни, Валя говорит, что ее убили фашисты?

б) Вторая страница — до «За 40 копеек»

- Зачем Валя Зайцева пришла на Дорогу жизни?
- Почему Валу оставили на строительстве памятника?
в) Третья и четвертая страницы от «Я взяла в руки Танин дневник...» до «И полочка сломалась»
- Можем ли мы сказать, что Вале тяжело было писать Таниным почерком?
- Знала ли Валя о смерти Тани раньше?
- Почему же теперь ей было очень трудно? (*Она писала Таниным почерком Танин дневник и как бы перевоплощалась в Таню; она слишком хорошо — по рассказам соседей — знала близких Тани, и они были для нее не абстрактными, а конкретными людьми.*)
- Что было для Вали самым тяжелым? (*Писать слово «умер»: «...бетон был жидкий, он напознал на буквы. И слово “умер” исчезло. Мне не хотелось писать его снова». «Я очень устала писать слово “умер”»*)
- Почему на одной из страниц дневника вообще нет этого слова? (*Там о маме: «не хватило сил написать»*)
- Что произошло, когда Валя дописала последние слова?

г) Чтение до конца

- К какому выводу приходит героиня рассказа?
- Согласны ли вы с девочкой?

2. Развитие речи. Устное рисование

Задание: описать по воображению памятник, в работе над которым помогала Валя Зайцева. (После ответов учащихся сравнить описания учеников с фотографиями.)

3. Беседа с учащимися

- Можно ли назвать этот рассказ «путешествием во времени»?
- Что нового появляется в послевоенных произведениях на военную тематику? (*Связь поколений, осмысление из будущего*)
- Какой стиль речи преобладает в рассказе и почему?

4. Проведение ролевой игры «Я — режиссер»

Задание: представьте себе, что вы — режиссер и снимаете фильм по данному рассказу. Выберите фрагменты для съемки и расскажите о нем по плану:

- 1) краткое содержание фрагмента;
- 2) крупный план;
- 3) звук;
- 4) цвет.

Мотивируйте предположительный подбор актеров.

IV. Чтение стихотворений о Великой Отечественной войне наизусть по выбору учащихся

V. Подведение итогов урока с использованием приёма «Свободный микрофон»

- Что дало нам сегодня знакомство с рассказом Ю. Яковлева?
- Возникает ли у вас подобное чувство сопереживания, сопричастности к событиям, когда вы читаете книги, смотрите фильмы?

VI. Домашнее задание

Подготовиться к письменному ответу на вопрос: «Что нового вошло в мою жизнь во время чтения произведений, посвященных Второй мировой войне?»

УРОК 66

Тема. Тематичне оцінювання (контрольна робота)
Мета: контроль знань учнів; вдосконалення навичок роботи над будь-якою темою, стимулювання висловлювання особистих думок і поглядів; виховання культури писемного мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Розвиток мовлення

Підсумки роботи над твором за оповіданням М. Шолохова «Доля людини».

Читання фрагментів творів, рецензування учнями.

II. Тематична контрольна робота

Пояснення завдання

І рівень (для обох варіантів)

1. Назвіть літературні твори про Другу світову війну та їх авторів (по 0,5 б. за твір).
2. Назвіть твори про Другу світову війну в інших жанрах (1,5 б.).

II рівень

<i>I варіант</i>	<i>II варіант</i>
1. До якої форми відповіді вдаються автори, щоб надати твору більшої достовірності, ширості? (2 б.) 2. «Четвертий зайвий» (мотивуйте): Андрій Соколов, Алесь Мороз, Василь Тьоркін, Олександр Твардовський (1,5 б.)	1. Чи доцільні у творі на воєнну тематику «мирні» почуття, лірика? (2 б.) 2. «Четвертий зайвий» (мотивуйте): Василь Биков, Генріх Белль, Михайло Шолохов, Павло Міклашевич (1,5 б.)

III рівень (4 б.)

Напишіть відповідь на запитання: «Що нового увійшло в моє життя під час вивчення літератури, присвяченій Другій світовій війні?»

III. Самостійна робота над завданням

IV. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення про Кіплінга (індивідуальне завдання); підготуватися до поетапного контролю проєкту.

МИСТЕЦТВО БУТИ ЛЮДИНОЮ

УРОК 67

Тема. Редьярд Кіплінг (1865–1936) «Якщо...» Уславлення сильної особистості, здатної за будь-яких умов і обставин залишатися Людиною, протистояти нищим смакам і думкам юрби, зберігати гідність у стосунках із можновладцями, робити добрі справи, не хизуватись цим

Мета: розкрити специфіку втілення у змісті вірша складності та суперечливості буття, утвердження переваги високих етичних цінностей над нетривкими матеріальними здобутками; спираючись на зміст вірша, пояснити, що людиною має право зватися лише той, хто у будь-яких ситуаціях прагне і вміє залишатися самим собою; дати визначення поняття анафора, повторити поняття антитеза; продовжити роботу над виразним читанням учнів; виховувати культуру відповіді.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Робота з розв'язування кросворда

Учитель. Я хочу, щоб ви згадали одну чудову казку, яку ми читали й обговорювали минулого року. Я пропоную вам кросворд про героїв цієї казки.

Кросворд

- 1) Людина, яку усиновили джунглі і яка стала повноправним членом вовчої зграї. (*Мауглі*)

Земля — твое, мой мальчик, достоянье!
И более того, ты — человек!

Обратите внимание на восклицательный знак в конце предложения, на тире, подчеркивающее принадлежность к высокому званию Человека. Посмотрим, какими качествами надо для этого обладать.

2. Работа над выразительным чтением стихотворения

(Первоначально текст полностью читает учитель. Потом учащиеся читают его по строфам.)

3. Работа по группам — текстологический анализ отдельных строф

Общий вопрос: в чем воплощаются подлинные человеческие поступки и действия, достойные уважения? Что говорит о неизбежности взглядов, принципов и убеждений, верности своему «я»?

4. Использование приёма «Свободный микрофон»

- Какая из строф кажется тебе более близкой, убедительной? Почему?
- Какие средства использует поэт?

*(Противопоставление, антонимию — антитезу;
одинаковое начало строф — анафору)*

5. Работа со словарем литературоведческих терминов

Дать определение понятий «анафора» и «антитеза». Сравнить с определением словаря. Записать в тетради (словарик).

6. Сравнительная работа над различными переводами стихотворения (по группам)

Предлагается два текста: Н. Грибанов: «Если сможешь...» (*см. приложение*) и М. Лозинский «Заповедь».

- Что за тексты перед нами?
- Почему вы их отождествляете со стихотворением Р. Киплинга «If...»?
- Расскажите об особенностях каждого перевода.
- Чей перевод вам больше понравился? Аргументируйте свой ответ цитатами.

7. Работа над выразительным чтением всего текста

IV. Подведение итогов урока

Учитель. Согласитесь с данными суждениями или отвергните их.

- Литература — не только отражение действительности, но и средство влияния на действительность, на формирование личности.
- Писатели и поэты, борясь за лучшее в человеке, идейным содержанием и художественной формой своих произведений создают для человека определенную программу жизни, как бы зажигают для него путеводную звезду.

V. Домашнее задание

Выучить наизусть отрывок из стихотворения, законченный в смысловом отношении (на выбор).

УРОК 68

Тема. Редьярд Киплинг «Если...» Восславление сильной личности, способной в любых испытаниях сохранить собственное «я», сберечь вечные ценности, не утратить способности делать добро

Цель: показать на материале стихотворения, как литература формирует и воспитывает личность, провозглашая лучшее в человеке; совершенствовать навыки текстологического анализа произведения, навыки работы с литературоведческими терминами; работать над выразительным чтением стихотворения наизусть; развивать связную речь учащихся; воспитывать культуру ответа: логичность, последовательность, доказательность, убедительность, умение отстаивать свое мнение.

ХОД УРОКА

I. Актуализация опорных знаний учащихся

1. Конкурс выразительного чтения стихотворений наизусть

2. Беседа с учащимися

- Что хотел сказать Р. Киплинг своим стихотворением?.. Как вы думаете, удалось ли это ему?
- Какие художественные средства использовал Киплинг, чтобы выразить свою мысль ярче, точнее?.. Привести примеры анафор и антиitez из текста стихотворения.

3. Работа над различными переводами стихотворения* (по группам) с последующей беседой

- Можем ли мы утверждать, что перед нами переводы стихотворения Р. Киплинга «If...»? Аргументируйте свое мнение.
- В чем, по-вашему, своеобразие каждого из этих переводов?
- Сохранили ли переводчики главную идею?
- Присутствуют ли в переводах антитеза и анафора как художественные средства языка автора?

* Предлагаются тексты В. Корнилова «Когда...» и А. Шараповой «Из тех ли ты...» (см. приложение).

- Что из этих приемов меняется от стихотворения к стихотворению — антитеза или анафора?

4. Развитие связной речи

Задание: доказать, что лучшие литературные произведения поставили перед собой и выполняют задачу формирования лучших качеств человека (с использованием приёма «Моя трибуна»): выступление начинается одной из заданных фраз:

- 1) «Я хочу рассказать о литературном герое, в котором воплотились лучшие черты человека...»
- 2) «Литературный герой, ставший примером для подражания многих поколений, — это...»
- 3) «Если бы меня спросили, о ком из героев прочитанных книг я хотел бы рассказать как о Человеке с большой буквы, я бы обязательно назвал...»
- 4) «Если люди из далекого будущего будут судить о нашем обществе по определенным личностям, я бы хотел, чтобы они узнали об...»

III. Подведение итогов урока

Учитель. У каждого читателя свой любимый герой. У каждого времени свои ценности. Но есть высокие этические ценности, вечные во все времена, черты, характеризующие Человека с большой буквы. Задача настоящей литературы — на лучших примерах формировать личность.

IV. Домашнее задание

Подготовиться к защите проекта: «Тема в курсе литературы 7-го класса, которая оказалась мне наиболее близкой (кажется мне самой главной)». Это может быть подробный рассказ с аргументами, иллюстрациями (плакат, коллаж, литературно-музыкальная композиция).

Или: «Тема, которую я предлагаю ввести в курс литературы» (в ней должны найти отражение аргументы, конкретные авторы и произведения).

Додаток до уроків 67, 68

ИЗ ТЕХ ЛИ ТЫ?

Из тех ли ты, кто не дрожал в сраженье,
Но страх других себе в вину вменил,
Кто недоверия и осужденья
Сумел признать, но доблесть сохранил?
Кто бодро ждал и помнил, что негоже
Неправдою оплачивать лжецу
И злом злодею (но и этим тоже
Гордиться чересчур нам не к лицу).

Ты — друг мечты, но средь ее туманов
Не заблудиться смог и не считал,

Что Мысль есть Бог?
 И жалких шарлатанов
 Триумф и крах с улыбкой отметал?
 И ты сумеешь не придать значенья,
 Когда рабы твой труд испепелят
 И смысл высокий твоего ученья
 Толпа на свой перетолкует лад?

Рискнешь в игре поставить состоянье,
 А если проиграешь все, что есть, —
 Почувствуешь в душе одно желанье:
 Встать от игры и за труды засесть?
 Послушна ли тебе и в боли дикой
 Вся армия артерий, нервов, жил?
 Воспитана ли Воля столь великой,
 Чтоб телу зов ее законом был?

Ты прям и прост на королевской службе?
 С простолюдином кроток? Справедлив
 К достойному назло вражде и дружбе?
 Властителен порой, но не кичлив?
 И правда ли, что даже малой доле
 Своих часов, минут ты господин?
 Ну, что ж! Земля твоя — и даже боле
 Тебе скажу: ты Человек, мой сын!

(А. Шарапова)

ЗАПОВЕДЬ

Владей собой среди толпы смятенной,
 Тебя клянущей за смятенье всех.
 Верь сам в себя наперекор Вселенной
 И маловерным отпусти их грех;
 Пусть час не пробил, жди не уставая,
 Пусть лгут лжецы, не снисходи до них;
 Умей прощать и не кажись, прощая,
 Великодушней и мудрей других.

Умей мечтать, не став рабом мечтанья,
 И мыслить, мысли не обожествив;
 Равно встречай успех и поруганья,
 Не забывая, что их голос лжив;
 Остаься тих, когда твое же слово
 Калечит плуг, чтоб уловлять глупцов,
 Когда вся жизнь разрушена и снова
 Ты должен все воссоздавать с основ.

Умей поставить в радостной надежде
 На карту все, что накопил с трудом,
 Все проиграть и нищим стать, как прежде,
 И никогда не пожалеть о том;
 Умей принудить сердце, нервы, тело

Тебе служить, когда в твоей груди
Уже давно все пусто, все сгорело
И только Воля говорит: «Иди!»

Останься прост, беседуя с царями,
Останься честен, говоря с толпой;
Будь прям и тверд с врагами и друзьями,
Пусть все в свой час считаются с тобой;
Наполни смыслом каждое мгновенье,
Часов и дней неумолимый бег, —
Тогда весь мир ты примешь, как владенье,
Тогда, мой сын, ты будешь Человек!
(М. Лозинский)

КОГДА...

Когда ты тверд, а все вокруг в смятенье,
Тебя в своем смятенье обвинив,
Когда уверен ты, а все в сомненье,
А ты к таким сомненьям терпелив;
Когда ты ждешь, не злясь на ожиданье,
И клеветой за клевету не мстишь,
За ненависть не платишь той же данью,
Но праведным отнюдь себя не мнишь.

Когда в мечте не ищешь утешенья,
Когда не ставишь самоцелью мысль,
Когда к победе или к пораженью
Ты можешь равнодушно отнестись;
Когда готов терпеть, что станет подлость
Твой выстраданный идеал чернить,
Ловушкой делать, приводить в негодность,
А ты еще готов его чинить.

Когда согласен на орла и решку
Поставить все и тотчас проиграть
И тотчас же, мгновенья не помешкав,
Ни слова не сказав, сыграть опять;
Когда способен сердце, нервы, жилы
Служить себе заставить, хоть ори,
Не тянут — вся их сила отслужила,
Но только Воля требует: «Тяни!»

Когда — хоть для тебя толпа не идол —
При короле ты помнишь о толпе;
Когда людей ты понял и обиды
Не нанесут ни враг, ни друг тебе;
Когда трудом ты каждый миг заполнил
И беспощадность Леты опроверг,
Тогда, мой сын, Земля твоя — запомни! —
И — более того — ты Человек!

(В. Корнилов)

ЕСЛИ СМОЖЕШЬ

Сумей, не дрогнув среди общей смуты,
 Людскую ненависть перенести
 И не судить, но в страшные минуты
 Остаться верным своему пути.
 Умей не раздражаться ожиданьем,
 Не мстить за зло, не лгать в ответ на ложь,
 Не утешаясь явным или тайным
 Сознаньем, до чего же ты хорош.

Умей держать мечту в повиновенье,
 Чти разум, но не замыкайся в нем,
 Запомни, что успех и поражение —
 Две лживых маски на лице одном.
 Пусть правда, выстраданная тобою,
 Окажется в объятьях подлеца,
 Пусть рухнет мир, умей собраться к бою,
 Поднять свой меч и биться до конца.

Сумей, когда игра того достойна,
 Связать судьбу с одним броском костей,
 А проиграв, снести удар спокойно
 И без ненужных слов начать с нулей.
 Сумей заставить сношенное тело
 Служить сверх срока, не сбавляя ход.
 Пусть нервы, сердце — все окаменело,
 Рванутся, если Воля подстегнет.

Идя с толпой, сумей не слиться с нею,
 Останься прям, служа при королях.
 Ничьим речам не дай звучать слышнее,
 Чем голос истины в твоих ушах.
 Свой каждый миг сумей прожить во славу
 Далекой цели блещущих вершин.
 Сумеешь — и Земля твоя по праву,
 И, что важней, ты Человек, мой сын!

(Н. Грибанов)

УРОКИ 69, 70

- Тема.** Підсумок. Узагальнення та систематизація вивченого впродовж року матеріалу. Захист власного проекту (див. домашнє завдання до останнього уроку)
- Мета:** удосконалювати навички узагальнення та систематизації матеріалу, розвивати зв'язне мовлення та творчу уяву; робота над умінням виступати перед аудиторією, рецензувати роботу товариша, вести дискусію.

ХІД УРОКУ

I. Захист проєктів* з рецензуванням (можлива дискусія)**II. Для учнів низького та середнього рівнів компетентності — письмове завдання****1. Зіставити автора з назвою твору**

Й. В. Гете	Билини про Іллю Муромця
О. С. Пушкін	«Піснь про віщого Олега»
Й. Ф. Шіллер	«Рукавичка»
В. Скотт	Балади про Робін Гуда
Р. Стівенсон	«Вільшаний король»
Дж. Свіфт	«Тарас Бульба»
О. Генрі	«Вересовий мед»
А. Конан Дойл	«Айвенго»
Дж. Олдрідж	«Собака Баскервилів»
М. Шолохов	«Останній листок»
Р. Кіплінг	«Мандри Гуллівера»
О. Твардовський	«Подорожній, коли ти прийдеш до Спа...»
Г. Белль	«Якщо...»
	«Доля людини»
	«Я був вбитий під Ржевом»
	«Останній дюйм» (4 б.)

2. Розподілити названі твори за темами

- 1) «Література проти війни»
- 2) «Мистецтво бути людиною»
- 3) «Краса чистих людських взаємин»
- 4) «Пригоди та фантастика»
- 5) «Україна та її історія в літературі»
- 6) «Героїчне минуле в літературі»
- 7) «Героїчні пісні та балади» (3 б.)

Можна взяти участь в обговоренні і заробити додатковий бал.

III. Обговорення тематичних (на основі контрольних робіт та захисту проєктів) оцінок**IV. Виставлення семестрових та річних оцінок****V. Завдання на літо: література, теми**

* Дивись схему уроку 41.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кузьменко В. І.* Словник літературознавчих термінів: Навч. посібник з літературознавства за оновленими програмами для вчителів та учнів середніх шкіл, профучилищ ліцеїв, гімназій.— К.: Укр. письменник, 1997.
2. *Лесин В. М., Полинець О. С.* Словник літературознавчих термінів.— 3-є вид., перероб. і доп.— К.: Рад. школа, 1971.
3. *Маранцман В. Г.* Художественная литература: Книга для учащихся 9 кл.— М.: Просвещение, 1994.
4. *Словарь* литературоведческих терминов / Ред.-сост. Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев.— М.: Просвещение, 1966.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	3
КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 7 КЛАС	4
I СЕМЕСТР	11
Вступ	11
Героїчні пісні і балади у світовій літературі	19
Героїчне минуле в літературі	73
Україна та її історія в літературі	101
II СЕМЕСТР	121
Пригоди та фантастика	150
Краса чистих людських взаємин	171
Література проти війни	186
Мистецтво бути людиною	215
ЛІТЕРАТУРА	224

ВИДАВНИЧА
ГРУПА

ОСНОВА

12-річна школа

96 стр.

Код: ЗЛЗ

Зарубіжна література. 5 клас. Посібник для вчителя

У посібнику наведено розробки тем з курсу зарубіжної літератури в 5 класі за програмою дванадцятирічної школи. Автор пропонує цікаві факти з життя та творчості письменників, завдання творчого характеру, нестандартні форми подачі матеріалу. Посібник допоможе вчителю також у розробці позакласних заходів.

Формат 21x14,5 см, м'яка обкладинка

Мінімальне замовлення – дві будь-які книги ВГ “Основа”
Надішліть копію передплатної квитанції та отримайте
знижку 10 %

Замовляйте за тел. 8 (057) 731-96-35 або за адресою: 61001, м. Харків,
вул. Плеханівська, 66, ВГ “Основа”, з позначкою “Книга поштою ЗЛ”